

Danske Livregiment

Kastellet 60, 2100 Kh Ø

EKSKURSION 2018

Tiden efter Isted 1850

Mysunde og Frederiksstad

Kampen ved Mysunde den 12. september 1850.

I midten af billedet ses seks feltkanoner i kamp.

Til venstre i billedet ses Slien, en pontonbro samt danske soldater i brohovedet ved færgegården.

I baggrunden slesvig-holstenske soldater, hvis angreb slås tilbage af det danske infanteri og artilleri.

Indholdsfortegnelse

Forord

Velkomst til Ekskursion 2018 (JEF) 3

Om Ekskursion 2018 4

Introduktion (OLF) 4

Plan for ekskursionens faglige indhold (OLF)6 6

Første dag. Foredrag og information inden udrykning i terrænet 8

Danmark og hertugdømmernes politiske historie 1814-1850 (PHR) 8

Hær og hærførere – Danmark og biografier (JGA) 12

Hans Helgesen og Oluf Krabbe (NB) 17

Den slesvig-holstenske hær og hærførere (OLF) 21

Den danske hær 1850. Kamptroppers organisation, våben og taktik (JGA) 25

Artilleriets skyts og ildvirkning (OLF) 31

Terrænet i Hertugdømmet Slesvig 1850 (JGA) 35

Felttogsplaner 1850 – Danmark (JGA) 39

De slesvig-holstenske felttogsplaner 1850 (OLF) 42

Anden dag. I terrænet 43

Den slesvig-holstenske fremrykning mod Mysunde (OLF) 43

Fægtningen ved Mysunde – 1. brigades udgangsstilling og henholdende kamp (JGA) 45

Det slesvig-holstenske angreb ved Mysunde (OLF) 54

Fægtningen ved Mysunde – 1. brigades forsvar og modangreb 56

De danske krigergrave ved Brodersby Kirke (JGA) 61

Kampene ved Stentemühle og Sorgebrücke (OLF)	64
Rendsborg by og fæstning (OLF)	66
Tredje dag. I terrænet	73
De slesvig-holstenske skanser ved Stabelholm	73
Kampen ved Süderstabel (OLF)	75
Helgesen og Frederiksstad (NB)	78
Kampen om Frederiksstad og Frederiksstad by (OLF)	81
Fjerde dag. Foredrag på Christianslyst	88
Rendsborg i Nato-tiden (JEF)	88
Fortællinger fra grænselandet (Læsebrødre)	90

Forkortelser

JGA – Fhv. museumsleder, major Jesper Gram Andersen

NB – Konsulent, cand.jur. Niels Bjerregaard

JEF – Formand, generalmajor Jens Erik Frandsen

OLF – Fhv. museumsdirektør, oberstløjtnant Ole L. Frantzen

PHR – Ministerråd, cand.mag. Peter Hertel Rasmussen

Velkommen til Ekskursion 2018

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

DANSKE LIVREGIMENT
KASTELLET 60
2100 KØBENHAVN Ø
CVR-nr. 34 78 80 57

9. maj 2018

Det er med store forventninger, at Læseselskabet begiver sig ud på denne tur til Rendsborg, Mysunde og Frederiksstad. Læseselskabet har været i området tidligere – af de for mig foreliggende oplysninger var selskabet i Sydslesvig i 1978, Nordslesvig i 1979 og Sønderjylland og Slesvig i 1995. Det er således til dels kendt stof/tidsperiode, vi bevæger os ind i. På den anden side er det relativ lang tid siden vi har været her og mig bekendt, har selskabet på stedet ikke beskæftiget sig med perioden efter 1850.

Jeg finder det endvidere som et stort plus, at vi vender tilbage til selve Læseselskabets vugge og at vi således har sat tid af til at besøge Rendsborg.

Jeg håber, at de rammer og vilkår som vi har skabt for denne ekskursion vil leve op til vores egne og deltagernes forventninger. Jeg er sikker på, at Niels Bjerregaard og Peter Hertel Rasmussens forberedende foredrag på Kastelet samt ekskursionsledelsen ved Ole Frantzen, Jesper Gram-Andersen og Niels Bjerregaards sikre og erfarne styring ligesom deltagernes aktive medvirken vil medvirke til, at vi alle kommer hjem herfra med fornyet viden om og indsigt i denne periode af vores lands historie.

GOD TUR

Jens Erik Frandsen
Formand

Introduktion

For adskillige år siden så jeg i Læseselskabets bibliotek en kalender om Rendsborg fæstning. Den var fuld af flotte tegninger og en spændende tekst. På efterfølgende ture og samtaler med Niels Bjerregaard, der har lært om Slesvigs krigshistorie af sin far, generalmajor Valdemar Bjerregaard, har jeg også fået interesse for den gamle danske landsdels historie, hvilket bl.a. har medført, at jeg skrev en artikel *Efter Isted – kampene omkring Rendsborg 1850* i Krigshistorisk Tidsskrift, Nr. 3 NOVEMBER 2016, hvilken jeg har haft glæde af ved planlægningen af Ekskursion 2018.

Læseselskabet har tidligere haft en ekskursion til Slesvig med slaget ved Isted som schwerpunkt. Det er imidlertid mange år siden, og selskabet har aldrig tidligere beskæftiget sig med tiden efter Istedslaget, hvor kampen ved Mysunde og Frederiksstad er i centrum.

Enhver officer og gentleman bør kende slaget ved Waterloo, skrev jeg i introduktionen til ekskursionen til Waterloo i 2016. Nu vil jeg sige, at enhver læsebroder bør kende sit eget lands krigshistorie, ikke mindst de slesvigske krige, for Læseselskabet har jo sit udgangspunkt i Rendsborg og konflikten mellem dansk og tysk i grænselandet. Det er der så meget desto mere grund til, fordi man i dag på Hærens Officersskole ikke lærer om disse krige, hvilket man gjorde for en til to generationer siden. Det skyldes formodentlig en udvikling, hvor man bl.a. fokuserer på den angelsachsiske og globale verden samt moderne krigsførelse.

Selv om der er en verden til forskel på nutidens krigsførelse og fortidens krige, er der alligevel fælles træk. Dykker man f.eks. ned i kampen om Mysunde i efteråret 1850, kan man konstatere, at den ikke bare var en artillerikamp, hvor skudafstande og våbenvirkning var helt anderledes end i dag. Der er tale om en brigadekamp, hvor oberst Krabbe med sin brigade førte henholdende kamp lige efter bogen, dvs. Feltreglement I, der var grundlaget for hærens operative og taktiske virke under den kolde krig.

Om man også i vore dage som officer kan lade sig inspirere af oberst Krabbes føring under kampen ved Mysunde i 1850, skal jeg lade usagt, men under alle omstændigheder bør man kende sit eget lands historie, herunder krigshistorie. Ikke for at lære af historien, for det kan man næppe. Betragt hellere historien som en vejviser til bedre forståelse af nutiden.

Ekskursionsmappen er et lille opslagsværk om krigen efter Isted i 1850. Den er også en lille guidebog, så man kan få det bedste udbytte af oplevelsen ude i terrænet. Indholdet i ekskursionsmappen følger forløbet af ekskursionen. Første dag bliver man klædt på til at besøge slagmarkerne. Næste dag er vi i terrænet og ser primært på kampen ved Mysunde samt besøger Rendsborg. Tredje dag gælder det træfningen ved Süderstapel og kampen om Frederiksstad. Sidste dag er helliget Rendsborg i Nato-tiden og forholdene generelt i grænselandet i de seneste generationer, ikke mindst tiden efter Anden Verdenskrig, hvor vi i forholdet til Tyskland har bevæget os fra fjendskab til venskab.

Jeg takker alle bidragsyderne til ekskursionsmappen – ikke mindst Niels Bjerregaard og Jesper Gram-Andersen, som har bistået med udarbejdelsen af mappen samt udførelsen af selve ekskursionen – og håber, at alle ekskursionsdeltagerne vil få en lige så stor oplevelse, som jeg har haft ved løsningen af denne opgave.

Frederiksberg, april 2018

Ole L. Frantzen

Fhv. museumsdirektør, oberstløjtnant af reserven

Plan for ekskursionens faglige indhold

Tiden efter Isted 1850

Emne	Sted	Varighed	Ansvarlig
1. Dag			
Afrejse			NEM
Ankomst, indkvartering	Christianslyst	1 time	NEM
Foredrag mv.	Christianslyst	2 timer	OLF
Velkomst til ekskursionen		5 min.	JEF
Introduktion t. ekskursionen		5 min.	OLF
Hær/hærførere. Danmark		20 min.	JGA
Hær/hærførere. Slesvig-Holsten		20 min.	OLF
Den Danske Hær 1850. Kamptrop. organisation, våben og taktik		20 min.	JGA
Artilleriets skyts og ildvirkning		10 min.	OLF
Terrænet i Hertugdømmet Slesvig 1850		10 min.	JGA
Felttogsplaner 1850 – Danmark		10 min.	JGA
De slesvig-holstenske operative muligheder 1850		5 min.	OLF
2. Dag			
Kampene foran og ved Mysunde	terræn	3 timer	JGA/OLF
Feltfrokost	Mysunde	1 time	FPS
Kampen ved Mysunde, fortsat	Mysunde	½ time	OLF/JGA
Afslutning af Kampen ved Mysunde	Brodersby Kirke	½ time	JGA/JEF
Kampene v. StenteMühle/Sorgebrücke	Sorgebrücke	½ time	OLF

Byvandring og museumsbesøg	Rendsborg	60 min.	OLF/NEM
----------------------------	-----------	---------	---------

3. Dag

Besigtigelse af Sl.-holstensk skanse	Norderstapel	30 min.	OLF
--------------------------------------	--------------	---------	-----

Træfningen ved Süderstapel	Süderstapel Kirke	30 min.	OLF
----------------------------	-------------------	---------	-----

Kampen ved Frederiksstad	Frederiksstad	30 min.	OLF
--------------------------	---------------	---------	-----

Feltfrokost	Frederiksstad	1 time	FPS
-------------	---------------	--------	-----

På egen hånd i byen	Frederiksstad	1 ½ time	
---------------------	---------------	----------	--

Felttogets afgørelse	Solbro (Solbrück)	½ time	OLF
----------------------	-------------------	--------	-----

4. dag

Udcheckning	Christianslyst	formiddag	NEM
-------------	----------------	-----------	-----

Foredrag:	Christianslyst	1 time	OLF
-----------	----------------	--------	-----

Rendsborg i Nato-tiden		20 min.	JEF
------------------------	--	---------	-----

Fortællinger fra grænselandet		40 min.	OH/RD
-------------------------------	--	---------	-------

Hjemrejse			NEM
-----------	--	--	-----

Forkortelser

FPS – Forplejningssektionen

JEF – Formanden, generalmajor Jens Erik Frandsen

JGA – Fhv. museumsleder, major Jesper Gram Andersen

NEM – Major Niels Eyde Madsen

NB – Konsulent, cand.jur. Niels Bjerregård

OH – advokat, cand.jur. Ole Hald

OLF- Fhv. museumsdirektør, oberstløjtnant Ole L. Frantzen

RD – Tandlæge Rolf Dähhardt

Danmark og hertugdømmernes politiske historie 1814 -1850

Perioden starter i 1814 med opløsningen af det dansk-norske monarki, hvor Norge efter ca. 400 år som del af den danske Helstat blev adskilt fra Danmark. Og ved periodens slutning i 1850 var sporskiftet ved at blive lagt til det, der blev resultatet af krigen i 1864, nemlig sammenbruddet af det dansk-tyske monarki. Danmark mistede forbindelsen med de tyske hertugdømmer, som i ca. 500 år havde været en integreret del af den danske Helstat. Begge begivenheder kan betegnes som nationale katastrofer, og deres eftervirkninger har konsekvenser langt op i vor tid. Danmark kom ud af katastroferne som en ren nationalstat, idet både det norske element og det tyske element i Helstaten og de impulser, de gav til den statslige og kulturelle udvikling af Danmark, forsvandt.

Danmark var i 1814 et enevældigt monarki; sammenlignet med andre europæiske enevældige stater stod den danske enevælde i særklasse, dels fordi den var mere enevældigt end andre monarkier, men især fordi det politiske nybrud, som Napoleons herredømme over det kontinentale Europa frem til 1814 havde betydet for fremvæksten af andre og mere moderne politiske styreformere, var gået uden om Danmark.

Det skulle ikke blive ved: På Wienerkongressen blev det pålagt de tyske stater, som nu var sluttet sammen i det Tyske Forbund, hver især at indføre forfatninger med ret til stænderforsamlinger eller parlamenter; her kunne repræsentanter for stænderne, dvs. adel, borgere og bønder, drøfte politiske spørgsmål. I og med at hertugdømmet Holsten i modsætning til Slesvig var del af det Tyske Forbund og den danske konge tysk hertug over Holsten, stillede dette krav den danske enevælde over for et reelt problem: hvis den gav Holsten ret til at indlede en demokratisk proces i retning af større medbestemmelse, kunne Slesvig komme med et lignende krav og på sigt også det danske kongerige nord for Kongeåen. Fra enevældens side søgte man derfor at forhale indførelsen af en forfatning i Holsten, men stødte her på andre vanskeligheder.

I de tyske hertugdømmer forblev loyaliteten over for Helstaten uomtvistelig; men kulturelt set orienterede hertugdømmerne sig mod syd, mod den politiske og kulturelle udvikling i de andre tyske stater. Her havde den nationalisme, som var opstået under kampen mod Napoleons herredømme i Centraleuropa, sat gang i forestillingen om at forene alle tyskere

i en fælles nation under preussisk ledelse. Med afsæt i juridiske og historiske studie over hertugdømmernes historie udvikledes i hertugdømmerne en forestilling om Slesvig og Holsten som et fremtidigt hele, kun forbundet med kongeriget Danmark i en personalunion - den såkaldte slesvig-holsteinisme. Men i takt med væksten i forestillingen om en tysk nation og sideløbende med revolutionerne i Europa i 1830 og 1848 radikaliseredes dette til ønsket om at løsrive Slesvig-Holsten fra Danmark og lade det blive en del af kommende tysk nation.

Parallelt med denne bevægelse i hertugdømmerne, som betonedede den nære sammenhæng mellem Slesvig og Holsten som del af en tysk identitet, udvikledes i kongeriget en tilsvarende dansk og liberal, senere nationalliberal forestilling om en dansk nation. Her sås Slesvig (eller Sønderjylland) som en landsdel, som var uadskilleligt forbundet med kongeriget, og hvor det blot gjaldt om at vække den slumrende danske folkeånd, som århundreders tyske indflydelse havde underkuet. Udviklingen kulminerede i 1842; fra da satte de konkurrerende nationale identiteter dagsordenen for den politiske debat i Helstaten i kraft af deres betydelige gennemslagskraft.

Ud over den hastigt voksende offentlige debat i aviser og småskrifter tid om dansk identitet over for en slesvig-holstensk eller tysk identitet var et andet og centralt forum for disse debatter de stænderforsamlinger, som under indtrykket af revolutionerne i Europa i 1830 blev oprettet i 1831. Der var to for kongeriget (en i Roskilde for øerne og en i Viborg for Nørrejylland), hvortil kom en for Slesvig i byen Slesvig og en for Holsten i Itzehoe. Sammen med den trykte presse kom stænderforsamlingerne til at spille en central rolle i udviklingen af en offentlig opinion i Helstaten.

Sideløbende hermed var et andet og skæbnesvangert spørgsmål under udvikling, nemlig arvefølgen i det danske monarki. Sammen med udviklingen af nationalismen nord og syd for Kongeåen skulle arvefølgespørgsmålet udvikle sig til et reelt problem af vidtrækkende konsekvenser for Danmarks fremtid.

Siden 1534 var alle de danske konger kommet fra det oldenborgske hus. Men da kronprins Frederik Christian (den senere Frederik VII), som stod for at efterfølge Frederik VI's efterfølger, kong Christian VIII (der overtog tronen i 1839), var barnløs, åbnedes op for, at det danske monarki kunne arves af slægtens kvinder. Dette var ikke noget juridisk problem for kongeriget, men det var det i hertugdømmerne, hvor holdningen var, at der alene var

mandlig arvefølge i Holsten. Dette ledte frem til, at Christian VIII i et åbent brev fra 1846 fastslog, at arvefølgen i Kongeloven fra 1665 gjaldt i kongeriget, Slesvig og Lauenburg. Da spørgsmålet om kvindelig arvefølge også set fra København var usikkert for Holstens vedkommende, tilføjede kongen, at Holsten forblev en uadskillelig del af den danske Helstat.

Det åbne brev voldte et voldsomt røre, ikke kun i det sydlige Slesvig og Holsten, hvor der fandt protestmøder sted. Oveni kom uenighed i danske regeringskredse samt en begyndende opblødning i den holstenske adels loyaliteter; nogle var forsat tro mod den danske konge, mens andre nu bekendte sig til slesvig-holsteinismen. Værre var det, at det åbne brev var en rød klud for det nationale og liberale miljøer i de tyske stater. Tidligere på årtiet var de blevet mobiliseret mod den franske trussel i vest (det var i de år, at en af den tyske nationalismes store sange "*Die Wacht am Rhein*" blev skrevet). Nu kunne de samme og meget talstærke miljøer forenes i kampen mod en ny trussel mod tyskheden, denne gang fra nord, mod "dansk aggression mod ældgamle tyske lande og deres rettigheder."

Men værre var det, at den støtte, som den danske stat hele tiden havde kunnet regne med både Rusland og Østrig og et vist omfang Preussen nu forsvandt; disse lande havde støttet bevarelsen af det danske monarki i den form, det havde fået på Wienerkongressen i 1815, men hvordan skismaet mellem Danmark og hertugdømmerne skulle løses, måtte være op til kongen. Det viste sig i disse højspændte år at være en umulighed.

Nyhederne om revolutionerne i Europa i 1848 gjorde et stort indtryk i kongeriget og hertugdømmerne. I Wien tvang urolighederne den østrigske statskansler Metternich, som siden 1815 havde støttet Danmark, til at flygte fra Wien. I Berlin kom de til gadekampe mellem de revolutionære og hæren, og i Frankrig udråbtes republikken. I København fandt det første Casino-møde sted i marts 1848, hvor kravet om en fri forfatning blev rejst, og på et møde i Rendsborg dannedes samtidig en provisorisk regering for hertugdømmerne med det formål at på optaget Slesvig i det Tyske Forbund. Med de preussiske troppers indtog i Holsten indledtes Treårskrigen.

I 1850 stod Danmark som militær sejrherre i Treårskrigen: det blev dog Rusland, Østrig og England, som fik bragt en fred på plads, som bevarede danske Helstat og umuliggjorde en selvstændig slesvig-holstensk stat. I kongeriget regerede den danske konge fra nu af konstitutionelt i medfør af Grundloven af 1849, mens han i Slesvig herskede enevældigt.

Holsten var sammen med Lauenburg uden for rækkevidde, idet de var underlagt preussisk og østrigsk myndighed.

I de kommende år lykkedes det ikke den danske regering at få tilvejebragt en varig og af alle accepteret løsning af Helstatens ordning, og i 1860 var den reelt brudt sammen. Fællesforfatningen for kongeriget og Slesvig fra november 1863 blev af det Tyske Forbund set som en krænkelse af gældende aftaler om Helstatens ordning, og nederlaget i krigen i 1864 betød den endelige adskillelse mellem kongeriet og de tyske hertugdømmer.

Litteraturliste til Danmarks politiske historie 1814-1850

Gyldendals Danmarks historie, bind 5 v/Vagn Skovgaard-Petersen, København 1985. God gennemgang af Helstatens historie med hovedvægten på den indenrigspolitiske udvikling i kongeriet – men ikke så meget om udviklingen i hertugdømmerne,

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bind 10: Fra reaktion til grundlov v/Claus Bjørn, København 1990,

Dansk Udenrigspolitisk Historie, bind 3: Fra helstat til nationalstat 1814-1914 v/Claus Bjørn for tiden 1814-1864, København 2003. Udmærket gennemgang af Helstatens udenrigspolitik med betoning af hertugdømmernes centrale rolle i både dansk indenrigs- og udenrigspolitik,

Hans Schultz Hansen og Henning Becker-Christensen, *Sønderjyllands historie efter 1815* (Åbenrå 2009). Anden del af det bredt anlagte værk om Sønderjyllands politiske historie og kulturelle udvikling fra middelalderen til vore dage.

Steen Bo Frandsen, *Holsten i Helstaten*, København 2008. Original fremstilling af hertugdømmet Holsten i Helstaten med betoning af landsdelens rolle som bro mellem Danmark og den tyske verden – i modsætning til andre forfattere, som i stedet betoner Slesvigs rolle som bro.

Georg Nørregaards omfattende og centrale forfatterskab om Helstatens udenrigspolitik fra 1814 til 1848 består af monografierne: *Danmark og Wienerkongressen 1814-15* (København 1948), *Efterkrigsår i dansk udenrigspolitik 1815-1824* (København 1960), *Danmark mellem øst og vest* (København 1969) og *Før stormen. Christian 8's udenrigspolitik 1839-1848* (København 1974).

Endelig bør Just Rahbeks doktordisputats om *Dansk militærpolitik fra tronskiftet i 1839 til krigens udbrud i 1848* (København 1973) nævnes. Afhandlingen er den eneste gennemgang af dansk militærpolitik i perioden.

Hær og Hærførere – Danmark - Biografier

DEN DANSKE ARMÉ I SLESVIG 1850

KONGEN (Frederik 7.) (Christiansborg) – Konstitutionel fra 1849

REGERING (Ministeriet A.W. Moltke II)

MARINEMINISTER (Zahrtmann/Irminger/Dockum) med Marineministerium

KRIGSMINISTER (GM C.F. Hansen) med Krigsministerium (Amalienborg):

- GENERALADJUDANTEN (Amalienborg): Personel og Kommando
- GENERALKVARTERMESTEREN (Amaliegade): March- og Befordringsvæsen, Generalstabssager og Topografiske Tjeneste
- GENERALKOMMISSARIATSKOLLEGIET (Kancellibygningen): Administration, beklædning, forplejning og lønning
- ARTILLERIET (Tøjhuset): Våben, Materiel og Ammunition

ARMÉ (KORPS) (GN C.G. v. Krogh, STCH OB C.J. Flensborg, bl.a. FO/FLÅDEN¹)

1. DIVISION (GM C.F. v. Moltke)

3 X INFANTERIBRIGADE (Å 5-6 X BTN)

1 X KAVALERI"DIVISION" (3 X ESK HUSARER)

DIVISIONSARTILLERI (3 X BT)

2. DIVISION (GM C.J. de Meza efter F.A. Schleppegrell, der faldt 25. juli)

3 X I INFANTERIBRIGADE (4-6 BTN) (1 BDE - OB O. Krabbe ved MYSUNDE)

1 X KAVALLERIREGIMENT (1 X DRAGONREGIMENT (4 X ESK))

DIVISIONSARTILLERI (3 X BT)

RESERVEKAVALLERIET (3 X DRAGONREGIMENTER (à 4 X ESK)) (GM C.L.H. Flindt)

RESERVEARTILLERIET (6 X BT) (OB J.S. Fibiger)

FELTINGENIØR DETACHEMENT (4 X IGDEL + BROTRAIN) (MJ J.C.F. Dreyer)

ORDONNANSKORPS (RM J.F.M. Gulstad)

FAGLIGE ENH (TRÆN, SANTJ, m.v.)

I alt 37.000 mand i 30(32) bataljoner/jægerkorps à 4 kompagnier, 19 eskadroner, 12 batterier feltartilleri (40 x granatkanoner + 56 x kuglekanoner). Som noget nyt var arméen opdelt i divisioner, der var troppeenheder, dvs sammensat af alle våbenarter. Infanteribrigaderne blev ofte tildelt enheder af de øvrige våbenarter. Hærens samlede styrke var ca. 41.000 mand. Hærloven af 1842 angav Hærens krigsstyrke til 60.000 mand. Det blev imidlertid ikke anført fra Overkommandoens side, at Hæren skulle forøges udover de ca. 41.000 mand. Det reelle antal tropper til rådighed for et eventuelt angreb på RENDSBORG Fæstning var ifølge Overkommandoens betænkning af 15. oktober 1850 kun 30.000 mand. Resten har været fordelt andre steder/enhederne var ikke på fuld styrke efter tabene i Slaget ved ISTDEN den 25. juli 1850.

Brigaden organisation behandles under omtalen af MYSUNDE og bataljonens under kamptroppers taktik og bevæbning, ligesom artilleriet beskrives andetsteds.

I det følgende omtales et bredt udsnit af officerspersonellet i kampene efter Slaget ved ISTED.

JGA

Biografier 2)

Christoph von Krogh (1785-1860) – Overgeneral/DANSKE ARMÉ 1850 (65 år i 1850)

Brigadechef 1848, 1848-1849 kommanderende general i Jylland, hvor han bl.a. forbedrede fæstningen FREDERICIA, 1849 overgeneral med Frederik Læssøe som stabschef, udmærkede sig i angrebet på SUNDEVED i 1849, men fik senere skylden for flådens nederlag ved EGERNFØRDE i 1849. Afsat, frikendt af undersøgelseskommission og genansat som overgeneral for hele landhæren og stod for sejren ved ISTED 1850. Hædersgave og bolig på Amalienborg (C9P).

Christian Julius de Meza (1792-1865) – Chef/2 DIVISION (58)

Mødte 1804 ved Artillerikadetinstituttet, stykjuncker under bombardementet af KØBENHAVN 1807. Udstationering i FREDERIKSVÆRK og siden lærer ved Artillerikadetinstituttet og Den Kongelige Militære Højskole. Kaptajn 1821 og nogle års tjeneste ved Artilleriet samt studierejser til Tyskland, Frankrig, England, Italien og Nederlandene og siden Paris. Ledende artillerofticer ved udbruddet af Treårskrigen i 1848 og udmærkede sig i kampene ved BOV, NYBØL og DYBBØL. I 1849 som oberstløjtnant chef for 6. Infanteribrigade, som han førte fra ALS til FREDERICIA, hvor hans brigade var medvirkende til sejren. Generalmajor og chef for Artilleribrigaden. Rekonvalsent efter operation og svækket i 1850, men overtog efter Schleppegrells fald kommandoen over 2. Division under Slaget ved ISTED, hvor han 18 timer i sadlen bidrog i høj grad til den danske sejr. Overgeneral december 1863 og stod for den succesrige tilbagetrækning fra DANNEVIRKE i Krigen 1864. C.J. de Meza var svoger til krigsminister 1848, A.F. Tscherning.

Hans Helgesen (1793-1858) – Kommandør/FREDERIKSSTAD DETACHEMENT (57)

Norsk født og tilgik det norske landkadetkorps i 1811. Sekondløjtnant ved Det Telemarkske Regiment samtidig med Olaf Rye og Frederik Schleppegrell. Udmærkede sig under felttoget mod Sverige 1813-1814. Fik efter unionsopløsningen i 1814 Frederik 6.s tilladelse til at gå i preussisk krigstjeneste, og deltog i Slaget ved WATERLOO i 1815. Afsked fra den danske hær i 1819 som premierløjtnant. Bosatte sig siden i STAPELHOLM i det sydlige SLESVIG. I 1848 tilbød han først oprørsregeringen sin tjeneste (sic!), men oplyst om, at Rye og Schleppegrell tjente i den danske hær, skyndte han sig til København og blev ansat i Schleppegrells stab. Førte en bataljon i Slaget ved KOLDING 1849 og ved FREDERICIA, og opnåede oberstløjtnants karakter. Under Slaget ved ISTED var han til rådighed for 1. Brigade (Krabbe), og fik herefter kommandoen over styrken, der besatte FREDERIKSSTAD, som han forsvarede med succes. Efter krigen kommandant i SLESVIG og fra 1852 i RENDSBORG.

Oluf Krabbe (1789-1864) – Chef/1 BRIGADE (61)

Avancerede fra fenrik i 1808 til major i 1837 ved Kongens Regiment til fods. 1845 oberstløjtnant og chef for 13. Linjebataljon, der stod i korpsreserven i Slaget ved BOV 1848. Såret og tilfangetaget i Slaget ved SLESVIG. Kortvarigt chef for 1. Linjebataljon og derefter for den nyoprettede 2. Forstærkningsbataljon. Oberst 1849 og chef for 1. Infanteribrigade, og en dobbelt overlegen hannoveransk styrke tilbage ved ULLERUP 1849. Førte avantgarden i Slaget ved ISTED og standsede en fjendtlig omgående brigade ved VEDELSPANG. Efter slaget udgjorde brigade et selvstændigt østkorps og opstilledes mellem SLIEN og EGERNFØRDE FJORD, hvilket førte til succesen ved MYSUNDE 12 september 1850. Efter krigen bl.a. chef for 5. "Holsten-lauenborgske Brigade. Generalmajor 1852 og afsked med karakter af generalløjtnant i 1860. Broderen major Carl Frederik Krabbe, CH/9 LINBTN dødeligt såret FREDERICIA 1849.

Wilhelm Carl Bernt Stricker (1817-1885) – Stabschef/1. BRIGADE (Krabbe) (33)

Landkadet i 1829 og sekondløjtnant 1835 ved Prins Christians Regiment. 1842 adjutant ved 6. Bataljon, hvormed han 1848 rykkede i felten. Stabschef ved 2. Brigade og deltog ved NYBØL og DYBBØL. 1849 kaptajn af 2. kl. og stabschef ved 1. Brigade, hvormed han deltog i fægtningerne ved ADSBØL og ULLERUP samt i forsvaret af ALS. Særlig udmærkede han sig i slaget ved ISTED og ved MYSUNDE. Siden ved 1.

Bataljon og 9. bataljon. 1863 chef for 1. Bataljon/11. Regiment. Fik hesten skudt under sig ved OVRE SELK og SANKELMARK. Chef for 11. Regiment resten af krigen. Sluttede som generalinspektør for Fodfolket.

Jacob Thode Ræder (1798-1853) – Chef/10 LETTE BATALJON (52)

Født i Nes, Norge, landkadet 1811, pagekadet, sekondløjtnant i København, landmålereksamen, 1818 ved korpset i Frankrig, ingeniøreksamen, deltog indtil 1830 i gradmåling og kortlægning af Holsten. 1833 kompagnichef og samtidig lærer ved Den Militære Højskole i generalstabs- og administrationstjeneste (skrev lærebøger). Udgav også "Danmarks Krigs- og Politiske Historie .." 1807-09. Førte som major/oberstløjtnant 10. Bataljon; såret i Slaget ved SLESVIG. Deltog i 1849 i forsvaret af DYBBØL og ALS, idet bataljonen den 13. april erobrede et par sachsiske kanoner. I 1850 ved ISTED og MYSUNDE og udnævnt til oberst. Ræders kontroverser med brigadechefen førte til en straf for insinuationer. "Krigserindringer fra 1848-50" (udg. posthumt 1911). Broderen, oberst Philip Raeder (1795-1869) var chef for 5. Brigade i 1850.

Magnus Olaus Baadh Hveberg (1806-1864) – Chef/3 JÆGERKORPS (44)

Landkadet fra 1821 og sekondløjtnant i 1825 og tildelt Kongens æressabel som nr. 1. Ved udbruddet af Treårskrigen kaptajn ved 2. Linieinfanteribataljon. Såret i Slaget ved BOV. Deltog i udfaldet ved FREDERICIA og Slaget ved Isted. I 1850 Hveberg overtog kaptajn Hveberg kommandoen over 3. Jægerkorps, da Oberst F.C. Coch paa Grund af Svagelighed havde taget sin Afsked. I mellemkrigstiden chef for 8. Baljon (KIEL). I Krigen 1864 var Hveberg chef for 8. Regiment og blev dødeligt såret under regimentets forgæves forsøg på tilbagerobring af DYBBØL LANDSBY den 17. marts 1864. Mindesten samme sted.

Carl Frederik Anton Lorentzen (1795-1866), Chef/3 RESERVE BATALJON (55)

Kompagnichef/11. Bataljon 1848 i ved BOV og SLESVIG, hvor han midlertidig førte bataljonen. Major og chef for 3. Reservebataljon, DYBBØL 1849, oberstløjtnant juni 1849. Under Slaget ved ISTED er han med to kompagnier i FLENSBORG. Chef for den samlede bataljon ved MYSUNDE. Senere oberst.

Adolph Wilhelm Dinesen (1807-1876) – Chef/5 BATTERI/2 DIV (43)

Volontør 1817, artillerikadet og sekondløjtnant i Artilleriet 1826. Rejser i Preussen, Østrig og Schweiz. 1837-1839 frivillig i Frankrigs krig i Algier. I den dansk hær fra 1847, chef for 5. Batteri og udmærker sig ved BOV og SLESVIG i 1848, SUNDEVED og ULLERUP i 1849 samt ved ISTED og MYSUNDE 1850. Afsked i 1852 som major. Godsejer (Katholm) og et års tid folketingsmand for Højre; debattør om forsvarets indretning. Frivillig 1863-1864 i de Mezas stab, men forlod Hæren, da de Meza blev kaldt tilbage af regeringen. Tillægges, at »Intet smykker et landskab som kæmpende tropper«. Farfar til forfatteren Karen Blixen.

Hans Boe Schau (1821-1850) – Chef/Halvbatteri/1 BATTERI/ARTRES/ARMÉ (29)

På Slesvig Gamle Kirkegård gravsten for to brødre faldet i 1850: Kaptajn af Artilleriet Hans Boe Schau og sekondløjtnant ved 1. Reservejægerkorps Harald Schau (1829-1851) samt en tredje bror, premierløjtnant ved 2. Artillerireg. Waldemar Schau (1836-1859). To øvrige brødre, Ernst og Emil Schau faldt i Krigen 1864.

Wilhelm Savdak van der Aa Kühle (1820-1850) – Kompagnichef/10 LETTE BATALJON (30)

Landkadet fra 1835 og sekondløjtnant i 1838. Garnisoneret i GLÜCKSTADT, KØBENHAVN og RENDBORG. Premierløjtnant i 1845 - deltog p.g.a. "revers" først i 1849 ved træfningen ved ULLERUP. Som kaptajn i 1850 besatte han Mysundestillingens højre fløj og rammes af en granatsplint og døde den 12. september 1850.

Brødrene Grundtvig – frivillige ved 10 LETTE BATALJON (28/26)

De to sønner af teologen og digteren N.F.S. Grundtvig (1783-1872) meldte sig som frivillige ved krigens udbrud i 1848. Johan D.N.B. (1822-1907), premierløjtnant 1849 udtrådte af militærtjenesten som kaptajn i 1863, civilt historiker, arkivar og politiker. Sven H. Grundtvig (1824-1883) var med ved DYBBØL og i Slaget ved ISTED. Efter krigen à-la-suite og afsked i 1863 som kaptajn. Under Krigen 1864 seks måneders tjeneste ved Eksercerskolen i København. Kaptajn i Forstærkningen 1868-1879. Civilt sprogforsker m.m. Den kugle, der i 1848 dræbte vennen, dyrehavemaleren J. Th. Lundbye ved et vådeskud susede forbi hans hoved.

Johan Waldemar Neergaard (1810-1879) – Chef/4 BATALJON (40)

Landkadet fra 1826 og i 1848 adjudant ved VENSTRE FLANKEKORPS (F.A. Schleppegrell) og efter Slaget ved FREDERICIA kar. major. Chef for 4. Bataljon i Slaget ved ISTED og siden i EGERNFØRDE. Efter krigen chef for 3. Jægerkorps (19. Bataljon, hvor kronprins Frederik (8.) blev ansat). 1864 som oberst chef for 9.

Brigade og senere 3. Division. 1865 generalmajor. Krigsminister 1865-1866. 1867 general og chef for 2. Sjællandske Brigade. Afsked 1877. Kuriosum: Blev gift 27. december 1849 i EGERNFØRDE.

Ernesto Dalgas (1823-1850) – Løjtnant (27)

Faldt (dødeligt såret) ved Mysunde 12. september 1850. Hans gravsten er på Slesvig Gamle Kirkegård tilligemed broderens, premierløjtnant (og kunstmaler) Carlos Dalgas (1821-1850), der faldt ved MÜHLHORST den 31. december 1850. De var brødre til Enrico Mylius Dalgas (1826-1895), Hedeselskabets stifter, der som ingeniørofficer deltog i begge de slesvigske krige.

Jens Erik Albert (v) Magius (1816-1884) – Kompagnichef/3 JÆGERKORPS Forpostk (34)

Landkadet 1827. I 1838 forsat til Jyske Jægerkorps (senere 3. Jægerkorps, 19. og 25. bataljon), hvor han endte som oberst i 1867. Udmærkede sig ved BOV og SLESVIG i 1848 samt NYBØL og DYBBØL. Som kaptajn og kompagnichef ved FREDERICA i 1849 kastede Magius en fjendtlig bataljon, erobrede den store redoute og tog parken ved HEJSE KRO. I 1850 med ved ISTED og derefter forpostkommandør i KOKKENDORF stillingen og dermed i kampen om MYSUNDE. Efter krigen borgerrepræsentant i NYBORG, og hvor kronprins Frederik (8.) blev ansat som officer ved hans kompagni. I 1863 chef for 19. regiments 2. bataljon, hvormed han deltog i Krigen 1864. Landstingsmand 1866-1882. Afsked fra krigstjenesten i 1880.

Frederik Jørgen Heramb (1816-1894) – Chef/ESKADRON/DAGONREGIMENT (34)

Landkadet 1828. Deltog i Rytterfægtningen ved Aarhus 1849. Ritmester chef for eskadron ved MYSUNDE 1850. Major i Krigen 1864 og STCH/4 DIV, senere oberst og chef for 5. Dragonregiment.

Frederik Ferdinand Henckel (1799-1855) – Chef/1 RESERVEBATAJON (51)

Tilgået Landkadetakademiet i 1809. Udmærkede sig som oberstløjtnant i Slaget ved ISTED som fører af 2. Divisions reserve. Deltog senere med OL Helgesen i forsvaret af FREDERIKSSTAD. Chef 17. Bataljon.

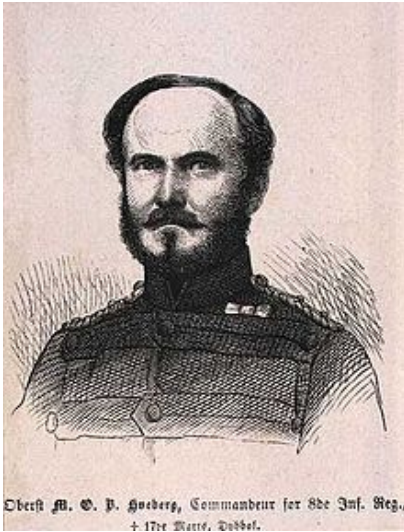
Krabbe

Magius

Kühle

Hveberg

Stricker

Dines

¹ Oversigt over den danske active Armees S sammensætning. Commmando og Styrke under Gevær mod Fjenden den 24de Juli 1850 (Trainets Bedækning medregnet).
² Udover Dansk Biografisk Leksikon har bl.a. været benyttet K.C. Rokstroh: "General de Mezas krigsdagbøger 1849-1851" (1928).

Kilder

- Armeens Invalidefond: "Rapport over Fægtningen ved Midsunde .. 1850", København 1850(?)
- Cohen, A.D.: "Krigen 1850 – de Faldnes Minde", Odense 1851
- Holst, Vilhelm: "Felttogene 1848-49-50", København 1852
- Pingel, J.C.: "Krigen i 1850" 3. del af ""Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50", udgivet af Generalstaben, København 1885
- Jensen, N.P.: "Den første Slesvigske Krig", 1898
- Ræder, oberst Jacob Thode: "Krigserindringer fra 1848-50", København 1911
- Rokstroh, K.C.: "General de Mezas krigsdagbøger 1849-1851", 1928
- Paulsen, Jørgen: "Billeder fra Treaarskrigen", Frederiksborgmuseet 1952
- Vesterdal, M.: "Slaget ved Isted 25. juli 1850", Forlaget Sixtus 1978
- Stolz, Gerd: "Kriegsgräber 1848/51 und 1864 im Kreis Schleswig-Flensburg", 1980
- Hillingsø, Kjeld G. H.: "En artillerist i felten .." Carsten Niehbuhr Biblioteket 12/2006
- Gram-Andersen, J.: "Den Kongelige Livgarde 350 år 1658-2008", bind 1, Kbh.2008
- Svenningen, Stig Roar og Mette Colding Dahl: "De Slesvigske Kriges kort", Research Gate, Det Kongelige Bibliotek, januar 2014.
- Frantzen, Ole L.: "Efter Isted – Kampene omkring Rendsborg 1850", Krigshistorisk Tidsskrift 3/NOV 2016
- Iversen, Rune Holmeå: "Isted 1850 .." i Dansk Militærhistorisk Kommission og Forsvarsakademiet: "Om læring og indsigt fra krig" bd. I, 2018
- Bricka, C.F. (red.): "Dansk Biografisk Leksikon"
- Salmonsens: "Konversationsleksikon"
- Diverse opslag på www., herunder Hertugdømmet Slesvig
- Rekognoscering i terrænet 2017

JGA

Hans Helgesen og Oluf Krabbe

Hans Helgesen. Tegning af Niels Simonsen

Hans Helgesen (1793-1858) var født i Christiania og fik en norsk militæruddannelse. Han udmærkede sig under felttoget mod Sverige i 1813-14, og efter unionsopløsningen i 1814 rejste han sammen med Olaf Rye og Friderich Adolph Schleppegrell til Danmark. Han fik af Frederik 6. tilladelse til at træde i preussisk krigstjeneste og deltog i enkelte belejringer. I 1818 kom han efter dansk tjeneste i Bouchain, Frankrig, tilbage til Danmark og førte et ret omflakkende liv, hvorefter han til sidst bosatte sig i Stapelholm i det sydlige Slesvig.

Da opstanden i hertugdømmerne brød ud i 1848, tilbød Helgesen først den slesvig-holstenske regering sin tjeneste, men blev afvist. Da han herefter erfarede, at hans gamle krigskammerater Ry og Schleppegrell tjente i den danske hær, ilede han til København, hvor han blev ansat som kaptajn i Schleppegrells stab. Han udmærkede sig i flere slag i Treårskrigen de to første år, og efter slaget ved Isted i juli 1850, indtog han som chef for en mindre dansk styrke byen Frederiksstad, idet han drog nytte af sit lokalkendskab, som tidligere bosiddende i det nærliggende Stapelholm. Blandt hans nærmeste underordnede var en anden lokalkendt officer, Johan Anton Frederik Hoffmann. Byen, der var vigtig, fordi den var støttepunkt for Dannevirke-stillingens højre fløj, og man herfra kunne kontrollere det rige sydvestlige Slesvig, var under belejring af en stærk slesvig-holstensk hærstyrke i efteråret 1850. Helgesen forstærkede byen befæstning, og trods voldsomme angreb med overlegne styrker lykkedes det ikke for slesvig-holstenerne at indtage Frederiksstad bl.a. på grund af et dygtigt ført dansk forsvar, der i høj grad var Helgesens fortjeneste. Efter krigensophør blev Helgesen kommandant i Slesvig og fra 1852 i Rendsborg.

Oluf Krabbe (1789-1864) blev fenrik i 1808, hvorefter han støt og roligt avancerede til oberstløjtnant i 1845 og blev chef for 13. linjebataljon, som han drog i felten med i 1848. I træfningen ved Bov kom bataljonen ikke i ilden, men i slaget ved Slesvig blev den sendt frem til hjælp for avantgarden under dennes heftig kamp ved Bustrup. Krabbe blev her såret og taget til fange. Han udløstes af fangenskabets i september 1848 og fik ved sin tilbagekomst først befaling over 1. linjebataljon samt den nyoprettede 2. forstærkningsbataljon. Da hæren i marts 1849 på ny blev sat på krigsfod fik Krabbe, der lige var forfremmet til oberst kommandoen over 1. infanteribrigade, som han førte i de to sidste krigsår. Krabbe hørte ikke til de førere, som blændede ved deres optræden, eller som soldaterne særlig elskede. Han var mut, ordknap, streng i tjenesten, men tillige selv meget pligttopfyldende, hårdfør og uforfærdet. Fortrinlig støttet af sin stabschef, kaptajn W. Stricker, gjorde Krabbe særdeles god fyldest, som brigadefører. Hans brigade optrådte overalt med sikkerhed og en ro, der næppe blev overtruffen af nogen anden af hærens brigader, og de kampe Krabbe udkæmpede, var mønstre i taktisk henseende.

Krabbe fik sin debut som højere troppefører den 6. april 1849 i træfningen ved Ullerup, hvor han efter en heftig forpostkamp afslog et overlegent hannoveransk angreb. Senere på året fik han overbefalingen på Als i stedet for general de Meza. I 1850 blev hans brigade indlemmet i Schleppegrells Division. Under fremrykningen mod Isted førte han først avantgarden og detacheredes derefter med sin brigade mod passet ved Vedelsvang, hvor han ved en dygtig ført kamp standsede den slesvig-holstenske fremrykning på denne

Oluf Krabbe. Tegning af Niels Simonsen

fløj. Efter Istedslaget blev hans brigade formeret som et selvstændigt østkorps og opstilledes mellem Slien og Eckernførde Fjord med henblik på at skærme landskabet Svansen og dække venstre flanke af hærens hovedstyrke ved Dannevirke. Krabbe løste denne opgave med dygtighed og satte kronen på værket ved den sejrige kamp ved Mysunde den 12. september 1850, som han høstede stor anerkendelse for.

Efter krigens afslutning i 1851 blev han først chef for en i Jylland oprettet infanteribrigade, dernæst chef for 5. såkaldte holsten-lauenborgske brigade og senere for 3. infanteribrigade. Året efter blev han forfremmet til generalmajor under fremhævelse af den dygtighed, han havde lagt for dagen som brigadefører under krigen. I 1860 blev han afskediget samtidig med, at han fik karakter af generalløjtnant. Efter Treårskrigen boede han i Kiel i mange år, men flyttede til København kort før sin død.

Litteratur:

[www. Wikipidia.dk](http://www.Wikipidia.dk)

Den slesvig-holstenske hær og hærførere

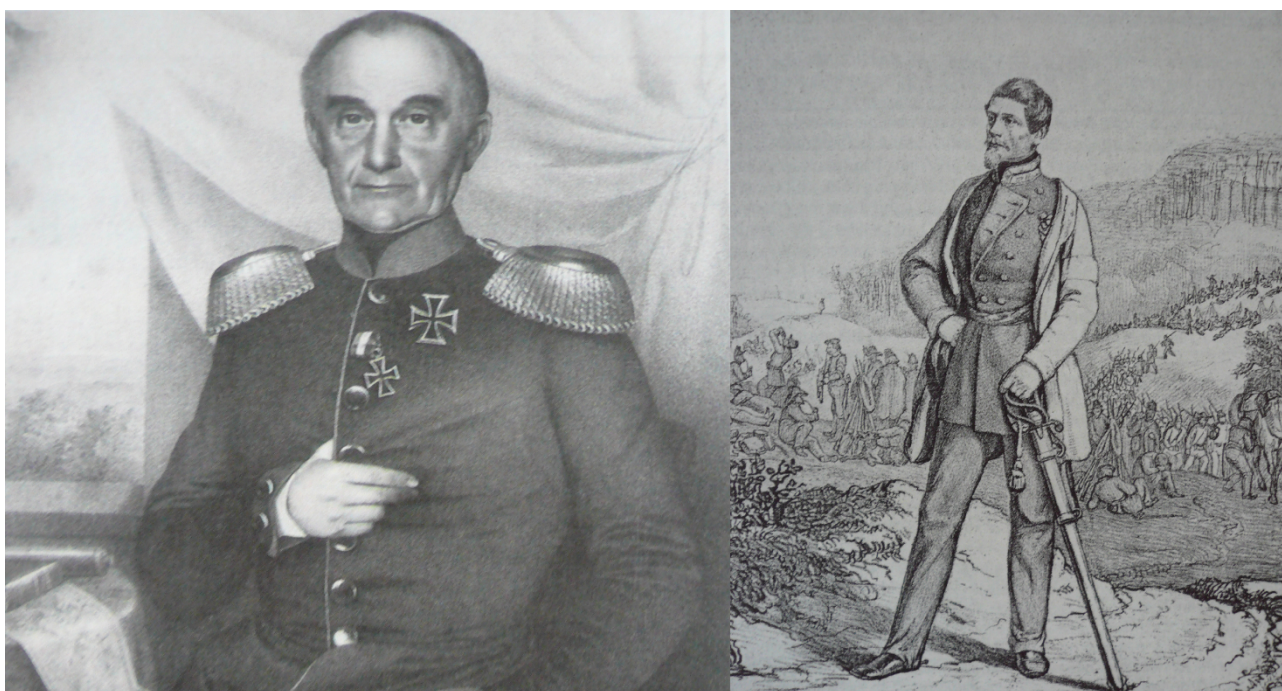
Slesvig-holstenske soldater. Samtidigt litografi

Den slesvig-holstenske hær rådede i sommeren 1850 over omkring 35.000 mand. Felthæren som kæmpede ved Isted var formeret i en avantgarde og fire infanteribrigader. Hver brigade bestod af et jægerkorps, tre infanteribataljoner samt et let feltbatteri og en eskadron. Avantgarden var dog forstærket med en ekstra eskadron, ½ kompagni pionerer og i stedet for lette havde den svære kanoner. Udover brigaderne fandtes et reservekavaleri på seks eskadroner og et reserveartilleri på fire batterier. I alt talte felthæren 20 bataljoner og jægerkorps, 12 eskadroner og 86 kanoner, ca. 27.000 mand. Hæren var opbygget efter preussisk forbillede, hvilket gjaldt lige fra uniformer, udrustning og våben til uddannelse.

Ved udvidelsen af den slesvig-holstenske hær, der fandt sted frem til krigen blev genoptaget i 1850, manglede man mange officerer, fordi de dygtige preussiske officerer, som tidligere havde

gjort tjeneste i hæren, var vendt hjem som følge af våbenstilstanden i 1849 med Preussen. Det gjaldt ikke mindst hærens dygtige chef, general Bonin. De manglende officerer blev i nogen grad erstattet af andre tyske officerer, der som oftest ikke var på højde med de preussiske officerer, og udvidelse af hæren skete ved tilgang af mange frivillige, som ikke havde kamperfaring. En svaghed var yderligere, at der var blevet gennemført store ændringer på det organisatoriske og uddannelsesmæssige område. Bataljoner og jægerkorps - alle på fire kompagnier – blev så store, at de blev delt i to afdelinger/halvbataljoner, hvilket komplicere føringen ved det uvante kommandoforhold. Desuden indførtes for infanteriet et nyt eksercerreglement, hvor man i stedet for at stå på tre geledder, nu skulle opstilles på to geledder. Disse taktiske og organisatoriske ændringer kunne have båret frugt, hvis de havde haft tid til at virke i længere tid. Men de kom for sent og forårsagede i stedet usikkerhed.

De mange ændringer skyldtes hærens nye øverstkommanderende, generalløjtnant v. Willisen. Han havde tidligere været befuldægtiget i Østpreussen, hvor han, set med den preussiske regerings øjne, havde været for mild over for oprørske polakker, og derfor var faldet i unåde, hvorefter han havde taget sin afsked. Men da han håbede at genvinde sin position, tog han imod den slesvig-holstenske regerings tilbud om ansættelse som chef for den slesvig-holstenske hær efter general Bonin. Willisen havde som ung officer deltaget i et par felttog, men havde ikke større krigserfaring. Han var mere kendt som teoretiker og var besat af reformiver, hvilket var årsagen til, at han kasserede alt, hvad Bonin havde gennemført.

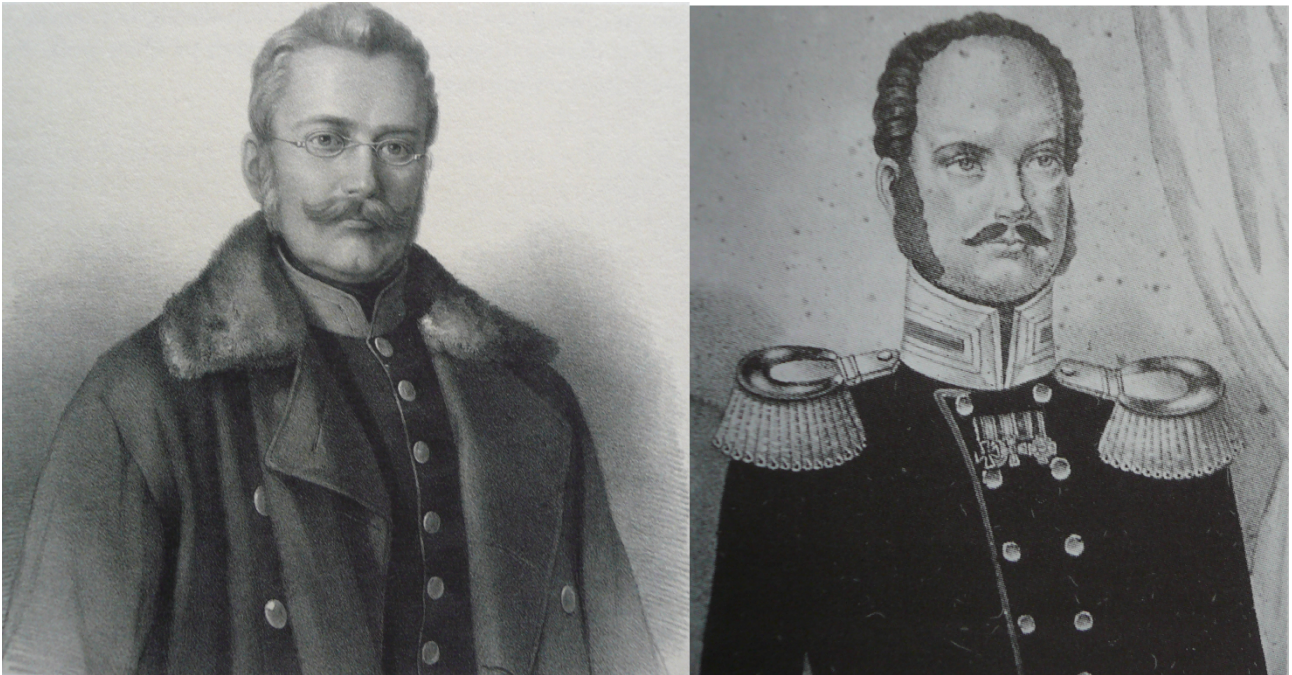

General Willisen og oberst v.d. Tann

Willisen er en tvetydig skikkelse, som med god grund ikke har fået det bedste eftermæle. Allerede inden slaget ved Isted undlod han hurtigt at rykke nordpå for at forsøge at slå de danske tropper fra Nørrejylland og Als enkeltvis, inden de blev forenet ved Flensborg. Tværtimod foreslog han

inden Istedslaget den danske hærledelse en *time out* med henblik på at finde en politisk løsning på striden i stedet for at slå!

Under selve Istedslaget var hans føring tøvende og usikker, hvilket i høj grad bidrog til det slesvig-holstenske nederlag, og under kampene ved Mysunde og Frederikstad var han passiv og uengageret. I efteråret 1850 plæderede han endnu engang for en politisk løsning på krigen med Danmark. Han kom efter Istedslaget i stigende grad i et modsætningsforhold til den slesvig-holstenske regering, hvilket førte til, at han tog sin afsked i december 1850. Han blev erstattet af generalmajor v. d. Horst – en tidligere preussisk officer – der ligesom de øvrige brigadechefer var en habil troppefører.

General Baudissin og oberst, senere general v.d. Horst

Willisens svage ledelse af hæren skyldtes ikke kun ham selv. Han manglede en duelig stab. Som stabschef var udnævnt den bayerske officer v. d. Tann, der havde udmærket sig som friskarefører tidligere under Treårskrigen, men som fuldstændig manglede uddannelse i og erfaring med stabsarbejde. Hertil kom, at staben var alt for lille.

Uagtet ovennævnte svagheder som eftertiden har påpeget, blev den slesvig-holstenske hær vurderet anderledes i samtiden inden krigen startede i juli 1850. I Østrig og Preussen var man overbeviste om, at den slesvig-holstenske hær ville vinde. En mere neutral iagttager, den britiske generalkonsul i Hamborg, oberst Hodges, mente, at den slesvig-holstenske hær var overlegen, fordi den havde en mere erfaren overgeneral og var bedre udrustet og uddannet end den danske hær. Til gengæld var disciplinen bedre og moralen højere i den danske hær.

Oberst Hodges vurdering viste sig som bekendt ikke at holde stik. På et punkt havde han dog ret. Den slesvig-holstenske hær var bedre udrustet med håndskydevåben, idet man havde langt flere langtrækkende taprifler end den danske hær, hvilket begunstigede slesvig-holstenerne under de mange store og små kampe som fandt sted i 1850.

Major A. v. Gagern, stabschef ved 1. Brigade

Efter slaget ved Isted blev de store tab hurtigt erstattet, ja hæren voksede endog i størrelse til omkring 42.000 mand, og da den tillige var blevet mere krigsvant, var de to stridende parters hære i efteråret 1850 blevet både kvantitativt som kvalitativt jævnbyrdige.

Litteratur

Frantzen, Ole L.: Efter Isted – kampene omkring Rendsborg 1850. KHT. Nr. 3. November 2016

Rasche, Manuel: Die Schleswig-Holsteinische Erhebung 1848-1851. Eva Susanne Fiebig. Jan Schlürmann (Hrsg.): Heere und Kriege in Schleswig, Holstein, Lauenburg, Eutin und Lübeck, 1623-1863/67. Husum 2010

Stolz, Gerd: Die schleswig-holsteinische Erhebung. Die nationale Auseinandersetzungen in und um Schleswig-Holstein von 1848/51

Den danske hær 1850

Kamptroppernes organisation, våben og taktik

Hæren var opstillet efter 1842 ordningen med tilhørende reglementer. Under Treårskrigen 1848-1850 tilpassede man sig og indhøstede erfaringer, der siden blev manifesteret i f.eks. Infanterireglementet af 1852.

INFANTERIET - ORGANISATION

Friskningskategorier efter soldaternes aldersgrupper var linie, reserve og forstærkning. Den taktiske enhed var afdelingen (bataljoner) organiseret og udrustet næsten ens som infanteri, let infanteri, og jægerkorps, idet det lette infanteri netop var udviklet i stil med jægerkorpserne. I løbet af krigen havde de nået nærmest samme niveau. Normeret styrke for bataljonen var ca. 1.000 mand i 4 kompagnier hver med en kompagnichef, 4 officerer (evt. enkelte overkommandersergenter), 10 underofficerer (sergenter), 4 spillemænd (2 tambourer og 2 hornblæsere), 25 underkorporaler og 225 menige. Hertil kom officersoppassere og trænkuske samt depotkompagnier.

Det klassiske problem med udskiftning af personel af alle grader gjorde sig gældende. Dette hæmmede sammenholdet i enhederne. Ligeledes var kvaliteten af tilgået personel (rekrutter, reserveofficerer) varierende. En fordel var de tre års krigserfaring hos førere og mandskab. Der foregik kontinuerligt uddannelse af alt personel i felten.

INFANTERIET - TEKNOLOGI

Uniformering: Mørkeblå eller mørkegrøn våbenfrakke med kasket/chakot.

Bevæbning: Forladegeværer med bajonet samt kort sabel.

Våben	Tænding	Effektiv skudvidde	Skud/minut (reduc. efter få skud)	Projektile	Patron
Musket	Perkussion	150 m	3-4	Kugle	Papir
Riffel	Perkussion	450	2	Spids	Papir

Infanteriets hovedvåben var forladegeværer med perkusionstænding med papirpatroner indeholdende kugle og rette mængde sortkrudt. Hovedparten var glatløbede musketter hvortil kom rifler for jægerenhederne samt underofficer og dele af infanterikompagnierne. Hertil bajonet. Grundbeholdning på manden kunne f.eks. være 60 patroner samt 7 haglpatroner (10 LETBTN). Ladning normalt stående. Riflernes rækkevidde og præcision blev af stor betydning i forbindelse med kamphandlingerne.

Det danske infanteris samlede bevæbning ¹

	AFD	TAP RFL	Sum	DIV. RFL	Sum	GLATLØB GV	Sum	I ALT AFD	Summa
21	INFBTN ¹	60	1.260			1.000	21.000	1.060	22.260
8	JGK/LBTN	200	1.600			840	6.720	1.040	8.320
3	JGK/LBTN	200	600	600	1.800	240	720	1.040	3.120
32			3.460		1.800		28.440		33.700

1. Brigade (Krabbe) procentuelle tildeling er anført andetsteds.

INFANTERIET – TAKTIK

Teori

Krigsførelsens grundprincipper, der gælder for al føring uanset trin synes anvendt. Principperne er indbyrdes afhængige, kompletterer hinanden og kan være direkte modstridende. Det er således føringens kunst at afveje principperne mod hinanden og afgøre den vægt, det enkelte princip skal have i den givne situation. De styrende principper er *målet* og til en vis grad *offensiven*; de aktive principper er *tyngde*, *bevægelse* og *overraskelse*; de passive principper er *økonomi*, *sikring* og *samspil*. En markant observation fra Treårskrigen er, at man på alle niveauer etablerer en *reserve*.

Som militærhistorisk reference kan nævnes, at indholdet af Hærens Feltreglement I (MAR 1994) rummer begreber, der også kan identificeres under Treårskrigen 1848-1850. De overordnede kapitler dækker: Føring, efterretningstjeneste, sikring, march, kamp, angreb, forsvarskamp og fredsbevarende operationer. Sidstnævnte kunne jo udmærket være svensk og preussisk opfattelse af egne operationer under Krigen 1848-1850.

Forposttjenesten, der var særlig markant i forbindelse med kampene ved MYSUNDE blev etableret under en særlig udpeget forpostkommandør og ved afgivelser fra en infanteribataljon (evt. rytterienhed). Forrest opstilledes en linje af vedetter i makkerpar, som blev afgivet fra en feltvagt, der støttedes af et bagvedstående piket, hvilket senere benævnes et forpostkompagni. Forposttjenesten suppleredes af patruljer. Med moderne udtryk: poster, patruljer og posteringer. Kompagnier blev afløst efter en-to døgn. Den 5. august 1850 befalede 1. Brigade, at ved små fægtninger af enkelte fjendtlige patruljer med forposterne står disse under forpostkommandøren, hvorimod ved et større angreb overtager hver bataljonschef kommandoen over sin afdeling. Arméen blev således i en vis situation kommanderet af tre forpostkommandører (en pr. brigade). Brigadechefer og infanteriets bataljonschefer kunne således stå under en yngre officerer, og ofte en kavaleriofficer, som ikke kendte infanteritjenesten, der i visse tilfælde disponerede over en bataljons enheder uden at bataljonschefen følte sig tilstrækkeligt informeret.¹ I operationerne foran MYSUNDE var der et eksempel på denne friktion ved 10. Lette Bataljon, da fjenden angreb KOCHENDORF.

Infanteriet havde selvfølgelig diverse **marchformationer**. Under **fremrykning** anvendtes forskellige sikringsled: Avantgarde (ca. brigade/bataljon) og fortrop (ca. kompagni), sidedækning (ca. bataljon) og arrieregarde (ca. brigade/bataljon).¹

Den væsentligste **angrebsformation** var kompagnikolonnen, idet man var gået bort fra Napoleonstidens store formationer som bataljonskolonner o.l. Kompagniet blev taktisk (men endnu ikke organisatorisk) opdelt i tre pelotoner (delinger). Ved opklaringen i forbindelse med et angreb mod en fjendtlig styrke sendte kompagnichefen 3. peloton forrest i en skyttesværm med soldaterne i makkerpar (to og to). Når skyttesværmen havde løst sin opgave blev den trukket tilbage bagest i kompagniformationen, og herefter angreb kompagniet med pelotonerne i frontmarch på to geledder med f.eks. 80 skridts afstand mellem pelotonerne. Formationen kan stadig ses i en reduceret ceremoniel version i form af tiltrædende og aftrædende vagts frontmarch ved kongevagter på Amalienborg.

Dobbelt skyttesværm blev anvendt bl.a. af 10. Bataljon ved MYSUNDE, hvilket ikke var unormalt for en let bataljon/jægerkorps. Skyttemakkerne fungerede ved at den skydende soldat dækkede den ladende soldat.

=====FJENDEN=====

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○
○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

½ PELETON (DELING) SOM SKYTTEKÆDE I MAKKERPAR
TIL INDLEDENDE SPREDT FÆGTNING (OPKLARING)

(120 skridts afstand)

○○○○○○○○○○
○○○○○○○○○○

½ PELETON SOM „SOUTIE“ (RESERVE)

(80 skridts afstand)

○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○
○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○

1. PELETON (DELING)
(2 skridts afstand)

○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○
○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○

2. PELETON (DELING)
(2 skridts afstand)

○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○
○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○

SKYTTEPELETONEN EFTER OPTAGELSE

(----- 12 meter-----)

Ved angreb fordelte brigaden bataljonerne i første og anden træfning i en afstand, således at anden træfning ikke var udsat for fjendens ild. Tilsvarende opdeling ved bataljonen, der havde følgende angrebsformationer, her angivet med kompagninumre (1 KMP, etc.):

FRONT	DYBDE	AVANTGD	HOVEDSTYRKE	RES
120 M	120 M	4 KMP	3 + 2 KMP	1 KMP
75 M	50 M		4 + 1 KMP	3 + 2 KMP
120 M	60 M		4 + 3 + 1 KMP	2 KMP

Når de fremskudte skytter ikke længere kunne vinde frem gennemførtes angrebet med hovedstyrken, der afgav en salve eller to for derefter i en afstand af 35-50 meter at storme med bajonetten. En kastet fjende forfulgtes med ild, idet fysisk forfølgelse kun ansås som muligt med kavaleri.

En markant operation i 1850 var 1. Brigades **henholdende kamp** ved MYSUNDE i september 1850. Det bemærkes, at denne succesrige operation harmonerer med den nutidige definition fra Hærens Taktiske Ordbog HRN 918-021 (HO) – JAN 2015: “Henholdende kamp (HHK): En defensiv aktivitet, hvor en enhed afgiver terræn med henblik på at vinde tid, bringe modstanderen i en ugunstig situation og/eller tilføje modstanderen tab uden at enhedens kampkraft og handlefrihed kompromitteres.” De taktiske grundelementer er stillingsindtagelse, ildåbning, frigørelse og tilbagegang til næste stilling. Hertil kommer fastholdelse (forsvar) og modangreb.

Forsvar

Forsvar i åben mark havde mere karakter af tidsbegrænset modstand i en kampstøttelinie end sej og udholdende kamp. Kampen kunne indledes med et fremsendt kompagni. Forsvarsstillingen valgtes også under hensyntagen til ønsket om et uoverskueligt bagterræn til brug en tilbagetrækning. Der var således en vis sammenhæng med forsvarskampen og den henholdende kamp. I den sluttede orden opstilledes bataljonen traditionsvis på tre geledder, hvor de to forreste geledder skød samtidigt/geledene skød skiftevis. Karréen var formelt infanteriets forsvarsformation over for kavalleriangreb. Karréen brugtes dog ikke under Istedslaget, hvor man i stedet formerede kredse som i forbindelse med 6. Brigades (Irmingers) angreb ved middagstid i Slaget ved Isted.

Samvirke med artilleriet: Terrænet i Hertugdømmet SLESVIG bevirkede, at den hyppigste kampform var infanteriets skyttekamp støttet af artilleriet, der ofte var opsplittet i halvbatterier på 4 pjecer/sektioner på 2 pjecer. Det våde terræn bevirkede, at artilleriet ikke kunne benytte rikochetskydning med kuglekanonerne og derfor ofte indsatte granatkanonerne med fordel. Artilleriet blev udsat i nærkampen, eftersom fjendens riffelskytter havde paritet/overlegenhed mht. skudvidde i f.t. artilleriets kardæsk.

KAVALLERIET – ORGANISATION

To typer rytteri: Husarer (det traditionelt lette opklaringsrytteri) og dragoner, der udførte bevægelse til hest og kunne kæmpe til hest og til fods.

Et dragonregiment bestod af to divisioner, hver på to eskadroner med ca. 180 mand.

KAVALLERIET – BEVÆBNING

Udover de traditionelle kraftige sabler var rytteriet udrustet med karabiner og pistoler. Rytteriet var bortset fra dragonhjælmen upansret. Den Kongelige Livgarde til Hest var dog udover hjelm forsynet med bryst og rygkyrads; enheden forblev dog i København i 1850. I sagens natur har skydning under bevægelse til hest af ringe effekt.

KAVALLERIET – INDSATS

Bortset fra kavallerifægtningen ved JAGEL den 8. juli 1850 var der ikke de store kavalleritræfninger i den følgende periode. Kavalleriet blev derimod anvendt til opklaring, rekognoscering og patruljering, evt. kampe mod fjendens kavaleri. Hertil kom ordonnanstjenesten. Ved forposttjenesten var kavaleriet særdeles anvendeligt. Et markant eksempel var, at i de operationsområder, hvor dragonenheder var indsat i forposttjenesten, nåede fjenden ikke frem til infanteriets vedetskæde. Herved blev de bagved liggende infanteribataljoner så godt som aldrig alarmerede. Der tænkes her på den centrale Dannevirkestilling. Derimod var der ikke noget kavalleri på fløjene, så situationen var anderledes. Den sidste kamp i krigen fandt således sted imod 1. Brigades

(Krabbe) forposter ved MØHLHORST den 31. december 1850. De danske tab var 1 officer (Løjtnant C. Dalgas) og 5 mand faldne, 2 mand sårede og 1 underofficer og 24 mand tilfangetagne.

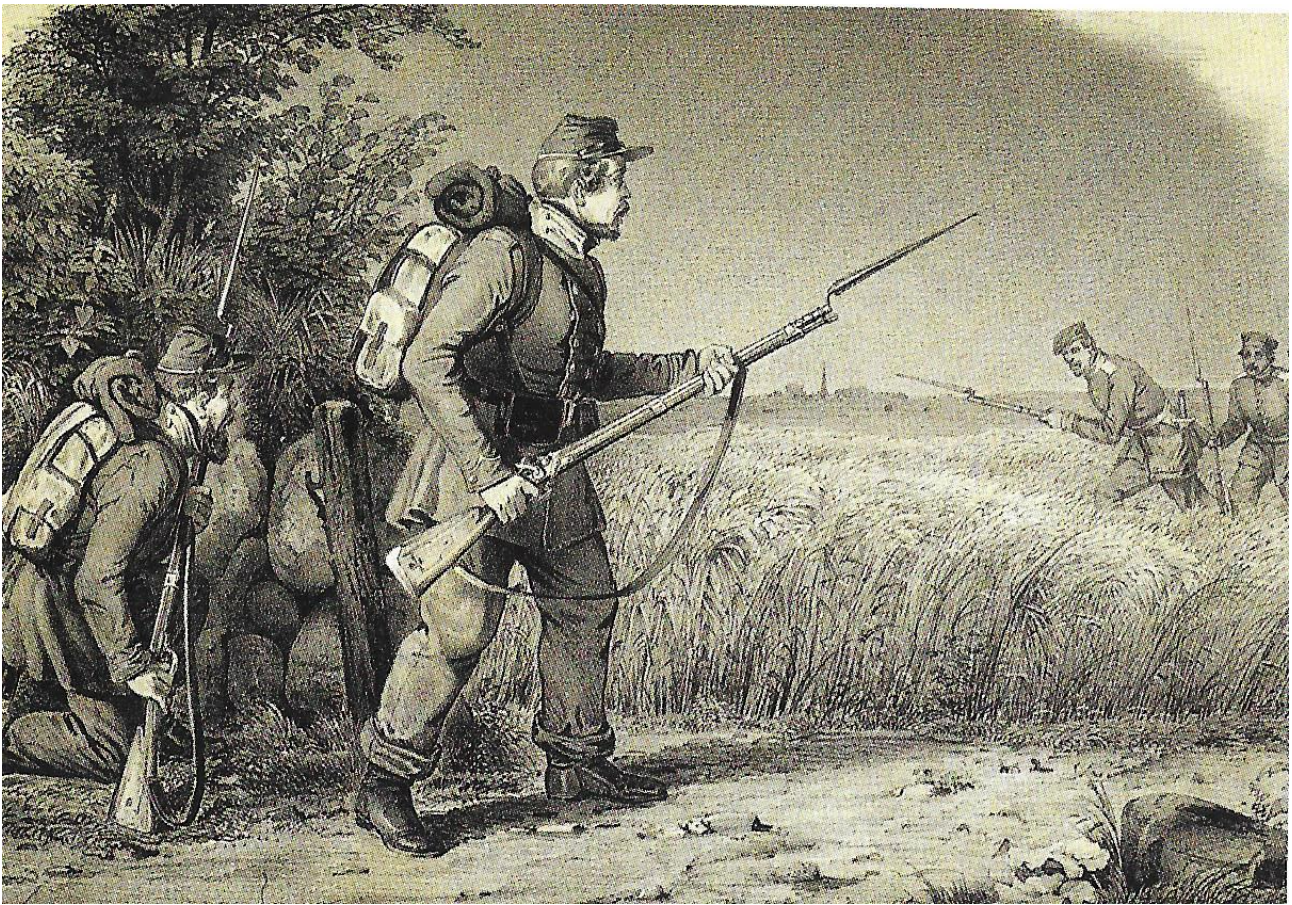
KAMPSTØTTEN

I forbindelse med omtale af INFANTERIET og KAVALLERIET er det væsentligt at erindre om kampstøtteenhederne i form FELTARTILLERIET (som der redegøres for andetsteds), INGENIØRTROPPEPERNE samt de FAGLIGE STØTTEENHEDER.

SIGNALTJENESTE: Udover direkte førerkontakt og mundtlige ordrer (råb) og brug af enhedens tambourer og hornblæsere (kendingssignaler og udførselssignaler), blev der på højre niveau hovedsageligt anvendt mundtlige/skriftlige ordrer formidlet af adjudanter/ordonnansofficerer/ordonnanser. Forsinkelser, misforståelser og tabtgåede meldinger m.h.t. taktisk efterretningstjeneste og operationer hørte med til friktionen. Optisk telegraf var opstillet. Pyroteknik var bl.a. raketter og bauner. Baunelinie SLESVIG – KOKKENDORF og SLESVIG – LEHMSIEK. 1 blus: FJ angreb, der ikke kunne afvises af forposterne. 2 blus: Retræte/DISP ENH til hovedstyrken.

Forholdene ved signaltjenesten, uoverskueligt terræn og en organisation med et stort antal dispositonsenheder for især brigaderne stillede således store krav til **førervirksomheden**.

JGA

¹⁾ Beregning af JGA på grundlag af Vesterdal-1978, bilag 2

²⁾ Inklusive Livgarden til Fods

³⁾ Ræder-1911, p. 257 & 270ff

⁴⁾ Terminologien svarer ikke helt til nyere tid: Rekognoscering = opklaring, fægtning = kamp, m.v.

Artilleriets skyts og ildvirkning

Det danske og slesvig-holstenske artilleri var stort set af samme type og kvalitet, fordi det slesvig-holstenske i vid udstrækning anvendte det danske artillerimateriel af system 1834, som man havde overtaget ved erobringen af Rendsborg fæstning og arsenal i marts 1848.

Der var tale om glatløbende forladekanoner af støbejern fremstillet i Sverige. System 1834 markerede på en gang højdepunktet og afslutningen på det glatløbende artilleris æra. Det omfattede alle typer af skyts – feltartilleri, belejringsartilleri samt fæstnings- og kystartilleri. Ligesom det omfattede kalibre lige fra 6 til 168 pds - både kanoner og morterer. Kanonerne var konstrueret efter en fælles type i to udformninger: Kuglekanoner med stor og granatkanoner af mindre godstykkeelse. Kaliberet blev angivet i vægten af den massive jernkugle, der passede til de respektive pjecer. Vægten af 6 pds eller 12 pds kuglekanoner svarede til vægten af 12 og 24 pds granatkanoner, hvorved man opnåede den store fordel, at de nævnte pjecer kunne benytte samme lavet. Feltartilleriet bestod af 6 og 12 pds kuglekanoner samt 12 og 24 pds granatkanoner. Belejrings- og fæstningsartilleriet talte 24 pds kugle- og 84 pds granatkanoner, kystartilleriet bestod af 36 pds kugle-, 84 pds kugle- og 168 pds granatkanoner. Af morterer fandtes 24 pds håndmorterer, 84 pds, 168 pds samt 15 tommer stenmorterer.

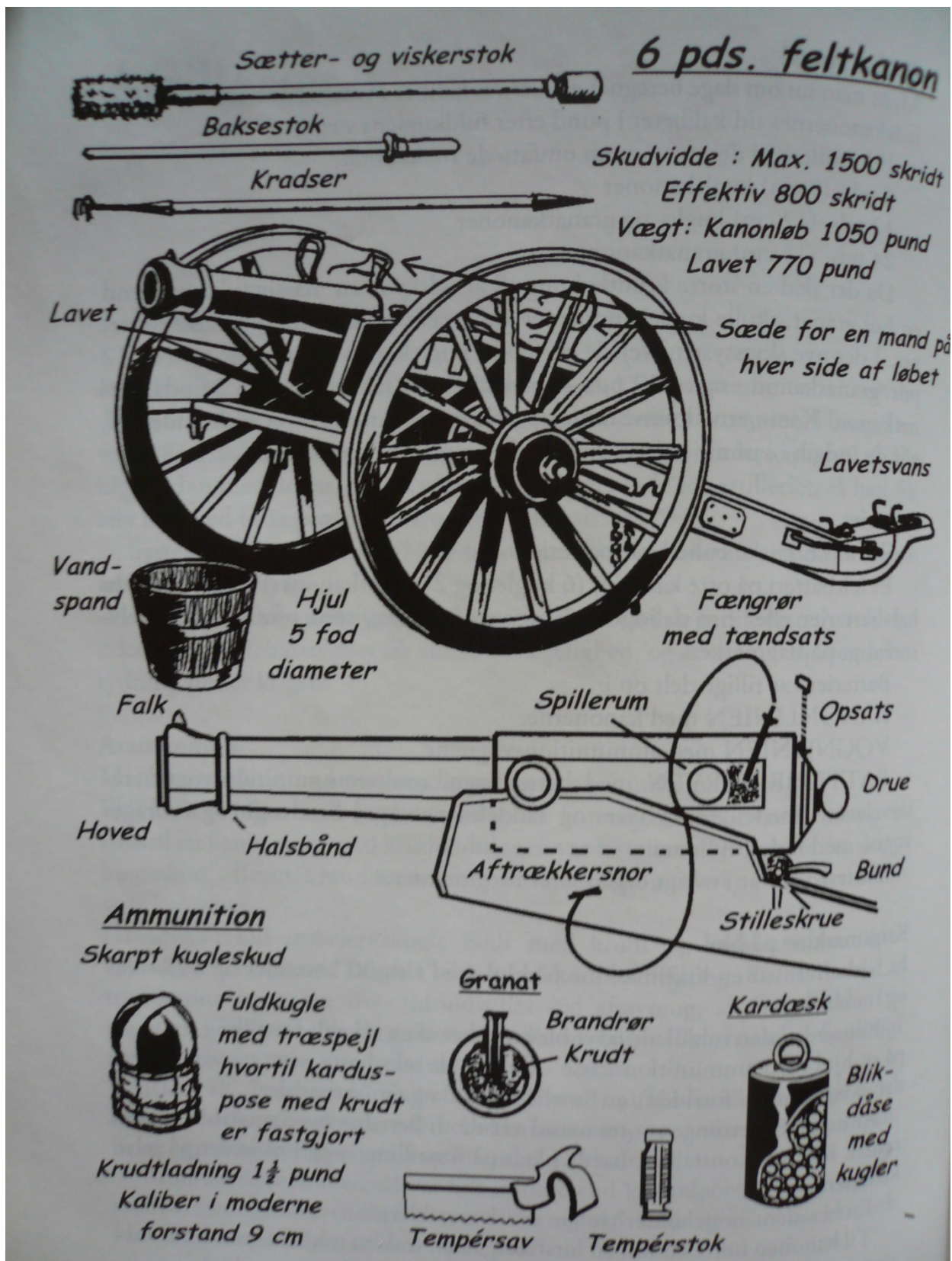
Dansk 6 pds kuglekanon af system 1834 i lavet med forstilling

Et let feltbatteri bestod af seks 6 pds kuglekanoner og to 12 pds granatkanoner og et tungt feltbatteri af seks 12 pds kuglekanoner og to 24 pds granatkanoner. Kanonforspandet til et let feltbatteri var seks heste og til et tungt batteri otte heste. Til et fuldt udrustet let feltbatteri hørte fire officerer, 40 underofficerer, 219 menige, en læge, en dyrlæge og fire håndværkere, i alt 269 mand. Batteriet havde 245 heste samt 30 køretøjer og vogne. Det har været et imponerende syn at se et sådant batteri under fremrykning med sin mere end 500 meter lange kolonne af ryttere, kanoner og vogne.

Ammunitionen omfattede projektil, drivladning samt tændmidler til antændelse af såvel drivladning som projektils sprængladning. Som projektiler benyttedes fuldkugle (massiv jernkugle), granat, brandgranat, granatkardæsk og kardæsk. Som drivladning benyttedes sortkrudt, der til det lette feltskyts lå i kardusposer, hvilke sammen med kuglen udgjorde en slags patron. Ved kalibre større end 12 pd skød man med delt ammunition. Ved feltartilleriet udførtes skydning som bueskud (kugleskud i fuld flugt), rikochetskud eller kardæskskud. Ved skydning i fuld flugt var hensigten at ramme målet før eller ved første nedslag. Det anvendtes mod fjendtlige kolonner eller bygninger på afstande mellem 750 og 1250 meter. Rikochetskud blev brugt på samme afstande mod mål af stor udstrækning i bredde og dybde og hvor jordbunden omkring målet var fast og jævn. Kardæskskud benyttedes inden for 400 meter og havde i modsætning til de andre projektiler også virkning mod infanteri i spredt orden. Skudkadancen var i bedste fald omkring to skud i minuttet. Selv om man var i stand til at skyde ca. 2000 meter, var 1000 meter den praktiske afstand man kunne forvente virkning i målet.

Dansk 12 pds granatkanon af system 1834 i stilling

Tegning af 6 pds kuglekanon i lavet af system 1834 med laderedskaber og ammunition

Et batteri skød fra åben eller halvskjult stilling og var let at stedfæste, fordi brugen af sortkrudt skabte en stærk røgudvikling. Stillingskift var en omstændig og tidskrævende affære, der derfor ikke skete så tit under kamp.

Artilleristøtte blev bedst ydet fra en fløj, hvilket indebar anvendelse af et ½ til et infanterikompani til skytsbedækning. Desuden forekom mellemrumsskydning, hvorimod overskydning var en sjældenhed. En samlet ledelse af flere batteriers ild var ikke udviklet. Ilden blev som regel rettet mod modstanderens artilleri.

Indsættelsen af artilleri og skydemetoder blev i 1850 tilpasset terrænet. I de mange småkampe, der fandt sted, blev det som oftest indsat i mindre enheder end batteriet. I sådanne kampe blev granatkanoner brugt hyppigere end kuglekanoner, fordi skydning i fuld flugt eller rikochetskydning med kuglekanoner sjældent var muligt i vådt terræn, hvor kuglen blev siddende i jorden. Skydning med granatkanoner, hvor kuglen sprang over målet blev derfor anvendt oftere. Ved denne form for skydning var granatkardæsker (shrapnels) det bedste projektil. De blev benyttet af det slesvig-holstenske artilleri, men ikke af det danske.

Ved en vurdering af virkningen af datidens artilleri må man både tage den psykiske og fysiske virkning i betragtning. Den psykiske virkning var ligesom i vore dage stor, men ikke den fysiske. Artilleriets mest effektive projektil – kardæskskuddet – var ikke længere så kampafgørende som tidligere, for inden for dets effektive rækkevidde – op til 400 meter – var infanteri bevæbnet med taprifler artilleriet overlegent. I tiden omkring midten af det nittende århundrede var infanteriet derfor den dominerende våbenart på slagmarken.

Litteratur

Eriksen, Egon: Artilleri. Afsnit i Tøjhusmuseets bog om Treaarskrigen 1848-49-50. Bd. I. 1948

Frantzen, Ole L.: Efter Isted - Kampene omkring Rendsborg 1850. KHT. Nr. 3. November 2016

TERRÆNET I HERTUGDØMMET SLESVIG 1850¹

Bilag

1. Oversigtskort over egnen mellem Flensborg og Slesvig med Generalstabens tilladelse overtrykt fra Videnskabernes Selskabs generalkort – 1:240.000 (Midsunde-1850)
2. Kort over Hertugdømmet Slesvig til oversigt af krigsskuepladsen 1848-50 (Holst-1852)

FARVANDE OG VANDLØB

SLESVIG begrænses i Vest af NORDSØEN Syd for de NORDFRISISKE ØER, idet vestkysten med VADEHAVET har ringe havneforhold. Mod ØSTERSØEN er der dybe fjorde som FLENSBORG FJORD, SLIEN, EGERNFØRDE BUGT og KIELER FJORD med gode havneforhold. Der er således en markant forskel på vest- og østkysten set fra et maritimt operativt perspektiv. Det relevante terræn rummer adskillige vandløb og vandveje, hvoraf skal nævnes EJDEREN, TREENEN, REIDE og SORGE. Hertil kommer EJDERKANALEN på 34 km med seks sluser mellem floden EJDEREN ved RENDSBORG og KIELERFJORD ved HOLTENÅ.² Den snævre afstand fra HUSUM til SLESVIG er ca. 35 km og afstanden fra kyst til kyst BREDSTEDT – KAPPELN er ca. 75 km.

TERRÆNET

Landmilitært kan terrænet i Hertugdømmet SLESVIG groft taget opdeles i tre afsnit³:

- 1. Vest:** *Marchland* -marsken med store vandområder, gennemskåret af åer og diger; militære styrker kunne derfor kun bevæge sig på de få, smalle og dårlige veje.
- 2. Centrum:** *Heide- und Moorland*, dvs hede- og moseland - *gesten* (bakkeøer og hedesletter): Fladt, åbent terræn med hede- og kærstrækninger gennemskåret af moser og engdrag omkring vandløb. Hertil enkelte spredte bebyggelser.
- 3. Øst:** *Knicksland*, dvs. land med tætte bevoksede gærder/hegn – morænelandskab: Bakket terræn med skove og talrige levende, tætte hegn og gærder langs veje og stier. Åer og bakker skar sig gennem landskabet, mange steder med mindre søer.

Terrænet i SYDSLESVIG var gunstigt for forsvarskamp i Vest og Øst. I centrum med de åbne hedestrækninger kunne terrænet bedre udnyttes til fremrykning/angreb.

INFRASTRUKTUR - BYER OG VEJE

RENSBORG var den strategisk vigtigste by i SYDSLESVIG placeret i skæringspunktet mellem de største øst-vest og nord-sydgående veje samt ved EJDEREN. I 1840'erne var anlagt et net af hovedlandeveje (bredde 16 alen = 10 meter) som chauséer (grus/skærver/brosten – makadamiserede veje⁴); de væsentligste fremrykkeakser var:

- SLESVIG – RENDSBORG; N fra til SLESVIG fra FLENSBORG-AABENRAA.
- SLESVIG – FLEKKEBY – EGERNFØRDE – KIEL og videre ind i HOLSTEN
- EGERNFØRDE – SEHESTED – RENDSBORG og videre ind i HOLSTEN
- RENDSBORG – FREDERIKSSTAD
- FREDERIKSTAD – HOLLINGSTED-SLESVIG
- FREDERIKSTAD – HUSUM - FLENSBORG
- FREDERIKSTAD – TØNNING – GARDING
- FREDERIKSTAD mod S ind i HOLSTEN.

Hertil kategorierne mindre landeveje (ca. 8 meter) og biveje (ca. 5 meter).

¹ Den flinke, uerfarne officer: *Hvilket smukt landskab!* Svar fra den erfarne og vrisne: *Aldeles irrelevant, kvinder og bygninger kan være smukke; oversat til militært fagsprog kaldes et landskab for terræn!*

² Ejderkanalen bygget 1785-1791 af GM W.T. Wegener samt ingeniørofficererne Detmer og H.E. Peymann.

³ Ref. Ole L. Frantzen i Krigshistorisk Tidsskrift 3/NOV 2016

⁴ Frederik VI mindesten i BOSAU nær PLØN 1826 for første makadamiserede vej i Helstaten

INFRASTRUKTUR - SKIBSTRANSPORT

Udover parternes flådestyrker, var der også et potentiale i lokale småskibe og pramme.

INFRASTRUKTUR - JERNBANER

Jernbanerne blev anlagte af private aktieselskaber. Der fandtes i 1850 tre jernbaner: I 1844 åbnedes "Christian den 8.s Østersøbane" mellem ALTONA og KIEL over NEUMÜNSTER som den første banestrækning i Helstaten. I 1845 åbnedes sidebanen ELMHORN-GLÜCKSTADT-NEUMÜNSTER-RENDSBORG og i 1857 GLÜCKSTADT-ITZHOE). Jernbanestrækninger blev benyttet af de tyske tropper. ALTONA havde forbindelse til det tyske jernbaneland, bl.a. til BERLIN. Den i 1848 nyanlagte jernbane fra NEUMÜNSTER til RENDSBORG gik igennem fæstningens yderværker. Prinsen af Nør og hans folk kunne derfor køre med toget direkte ind i fæstningen.

KORTMATERIALE

Den banale militære floskel om forholdet mellem terrænet og kortet var i høj grad gældende under Treårskrigen 1848-1850. Kortmaterialet var mangelfuldt i kvantitet og kvalitet og uegnet på det taktiske og operationelle niveau.¹ Videnskabernes Selskabs kort 1:120.000 udgivet 1807-1825 var forældet og ikke egnet til militær brug. Kartografen, major Jacob Henrik Mansa havde dog sammensat to af nævnte kort og inddelt dem i amter, herreder, sogne v.h.a. farver og vedføjede gårdenes og husenes antal til brug for Overkommandoen. Endvidere havde generalstabsofficeren, artillerikaptajn Oluf Nicolai Olsen i 1848 fået udgivet et revideret kort af Videnskabernes Selskabs kort i målestok 1:240.000 (se bilag). Hertil kom at Generalstabens guider "krokerede" den nærmeste del af SUNDEVED og BROAGERLAND. Erfarne officerer underviste også deres undergivne i at tegne mere eller mindre vellykkede terrænskitser.¹ Under krigen producerede den danske hær mere detaljerede kort, dvs. 1:40.000, bl.a. EGERNFØRDE, FREDERICIA, FLENSBORG, FREDERIKSTAD, SLESVIG og SORGFLODEN. De omfattende recognosceringer med terrænbeskrivelser ses i rapporter, f.eks. CH/1 BDE (OB Krabbe) rapport fra MYSUNDE, samt gengivet i Generalstabsværket om Krigen 1848-1850.

Udover milepæle for hver mil ofte tillige ved kvarte, halve og trekvarte mil. 1 mil (7.532 m) à 1200 alen (62,77 cm) à 2 fod à 12 tommer (2,62 cm).

Stednavnebetegnelsen varierer sprogligt, f.eks. MYSUNDE/MIDSUNDE/MISSUNDE.

Troppe tegn var anderledes en NATO standard. DK = rød farve – TY = blå farve!

VEJR og LYSFORHOLD

TOR 12 AUG 1850 (Fremrykning mod STENTEN MÜHLE): *Mild luft, men overtrukken himmel; fin regn til opad formiddagen.*¹

TOR 12 SEP 1850 (MYSUNDE): *Vejret i dag var varmt og smukt. Det begyndte at blive mørkt, men månen oplyste egnen. Fjenden satte iværigt ild til lejrhytter ved KOCHENDORF og oplyste landskabet.*¹

SOLOP 0549A – SOLNED 1845A (SLESVIG – 12 SEP 2018)

TUSMØRKE varighed? MÅNE OP/NED, MÅNEFASE?

DEMOGRAFI

Hertugdømmet Slesvig havde ca. 350.000 indbyggere i 1840, heraf 72.564 (20,8%) i byer og flækker og 275.962 på landet (79,2%). Overvejende tysksprogede i operationsområdet.

En væsentlig faktor var, at beherskelsen af et landområde betød kontrol med opkrævning af skatter og udskrivning af soldater. Hertil kom indsættelsen af loyale embedsmænd. JGA

⁵ Stig Roar Svenningsen og Mette C. Dahl: De Slesvigske Kriges kort, Research Gate januar 2014, Kgl. Bibl.

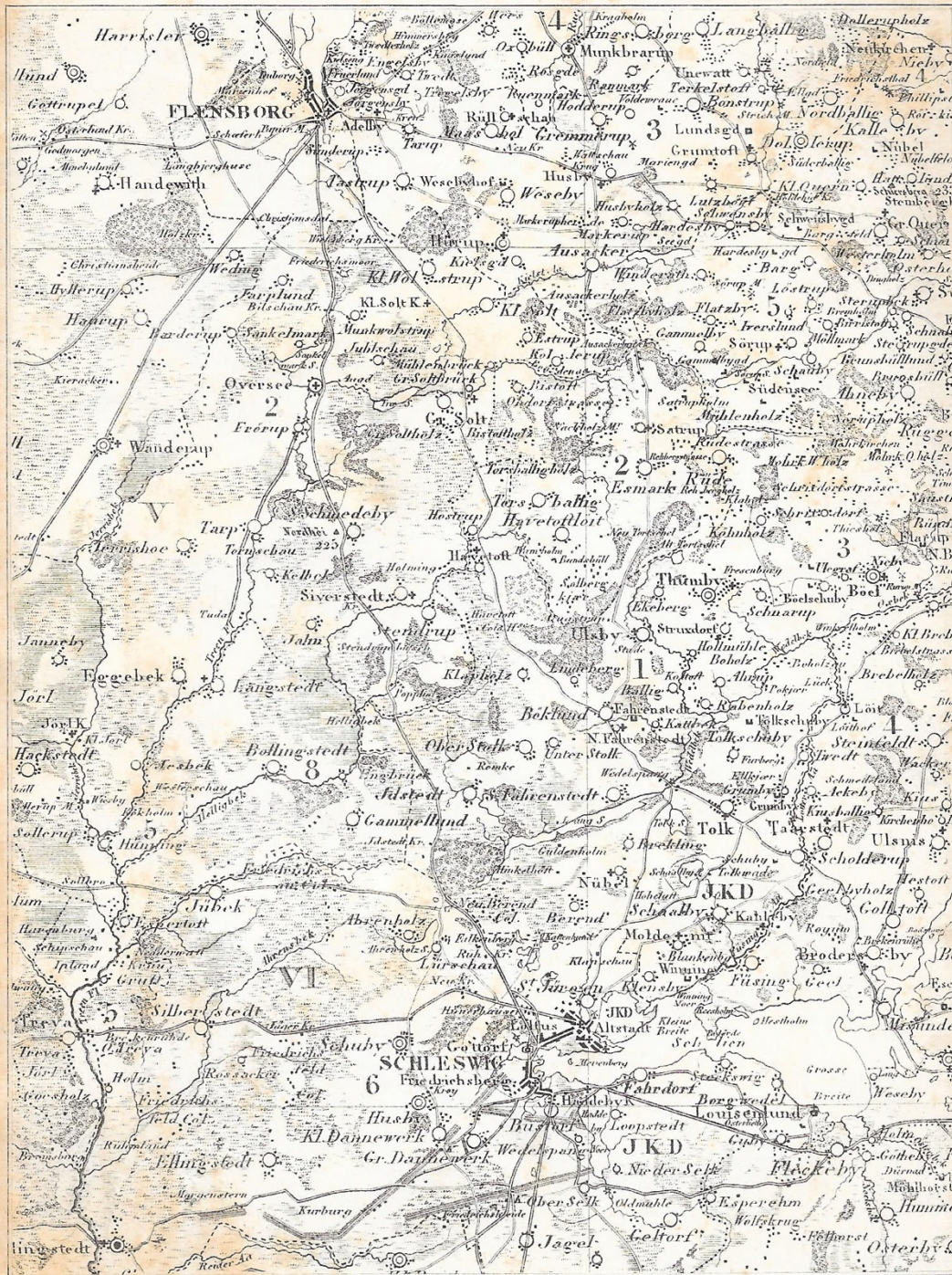
⁶ Ræder-1911, p. 205 m.m.

⁷ Meza-1928, p. 139

⁸ Ræder-1911, p. 270 og 280f

Oversigtskaart
over Egnen mellem Flensborg og Slesvig

med Generalstabens Tilladelse
overtrykt fra Videnskaberne's Selskabs Generalkaart.

1:240000.

2.Mil.

Vestlig L: fra Kjöbenhavns Meridian:

Felttogsplaner 1850 – Danmark

Den Danske Hær havde lidt betragtelige tab i Slaget ved ISTED den 24-25. juli 1850 opgjort til 140 officerer, 3.657 underofficerer og menige, i alt 3.797 mand, fordelt på 441 døde 2.748 sårede og 608 savnede.¹ Hæren havde derfor et behov for at reorganisere. I modsætning til den Slesvig-Holstenske Hær, der dagligt modtog nyt personel og materiel fra tyske lande, så forventede Den Danske Hær ikke foreløbigt at få tabene af befalingsmænd og soldater erstattede. Hærens styrkemæssige overlegenhed blev således dag for dag reduceret.²

Krigsministerens plan og ønsker

Krigsminister C.F. Hansen ønskede offensiv optræden fra Hærens side, idet han ønskede at besætte SLESVIG og HOLSTEN. Især fokuserede han på, at fæstningen RENDSBORG skulle erobres. Han gav derfor ordre til at oprette et belejringstræn, der skulle bestå af 64 pjecer tungt skyts afgivet fra fæstningerne KØBENHAVN og FREDERICIA samt Felthæren.

EGERNFØRDE skulle befæstes og gøres til hovedbase for Hæren og indskibningshavn for belejringstrænet og forsyninger.

Udover EGERNFØRDE skulle Hæren også sætte sig i besiddelse af FREDERIKSORT.

Hæren skulle samles i området RENDSBORG-EGERNFØRDE-FREDERIKSORT.³

FREDERIKSORT var den tidligere CHRISTIANSPRIS fæstning med fem bastioner N for KIEL, der beherskede indsejlingen til KIELERFJORD.

Overkommandoens argumentation imod Krigsministerens plan:

- RENDSBORG må ikke angribes
- Danske tropper må ikke betræde HOLSTEN (overskride EJDAREN)
- En fremrykning vil betyde, at hæren forlader en stærk og sikker position til fordel for en dårlig stilling i det mindre egnede terræn N for SORGEN eller bag afløbet fra WITTENSEE til EJDAREN, hvorved man desuden ville åbne SLESVIG for fjendtlige strejfekorps og agitation.
- Hærens logistik i form af forsyning med fourage og vogntransport var ikke klar.
- Der skulle træffes foranstaltninger mod udfordringer til hærens sikkerhed, idet ingen eller ganske få nye embedsmænd var ansat, således at hæren alene måtte udøve (politimæssig) magt.⁴

Overkommandoens beslutning:

- Hærens hovedstyrke forbliver i en stilling S og V for SLESVIG
- Stillingen forstærkes med fortifikatoriske arbejder:
- Operationerne indskrænkes foreløbigt til besættelse af MYSUNDE og EGERNFØRDE
- Udsendelse af ekspeditioner i retning S og retning V.

Krigsministeren erkendte for så vidt hindringerne for en offensiv fra Hærens side. Hans synspunkter var dog følgende:

- Ved at overspænde så lang en linie ville Hæren eksponere de to flankekorps over for fjenden. Når vejret slog om med kolde nætter og regn, måtte stillingerne opgives.

- Detacheringen mod V måtte dog accepteres foranlediget af flådens stærke ønske om at HUSUM og TØNNING var besat af danske tropper for at hindre fjendens flåde i at kommunikere med fastlandet samt få adgang til EJDEREN.
- Ministeren forsøgte at bevæge Overkommandoen til at lade Hærens hovedstyrke foretage en fremrykning mod Syd, eller i alle fald lade den foretage en større rekognoscering.
- Et felttog mod Slesvig-Holstenerne, der ikke havde RENDSBORGS indtagelse eller ødelæggelse som mål, var spildt for den danske hær.
- Den moralske virkning af Slaget ved ISTED var så betydelig, at den Slesvig-Holstenske hær næppe endnu engang kunne vise samme modstand, hvis den blev angrebet på ny. Virkningen fortabte sig imidlertid dag for dag, ligesom den personelmæssige og materielmæssige styrke var tiltagende for Slesvig-Holstenerne.⁵

Interessant i denne sammenhæng er chefen for 2. Division, generalmajor de Mezas dagbogsoptegnelse søndag den 4. august 1850: ... Fulgt K.M. [Krigsministeren] til sit Hjem [indkvartering i Slesvig By] ... Han mener, som jeg, *at en stærk Recognoscering mod Syd bør finde Sted*, og at hvis vi var *ti Tusinde Mand stærkere, saa brøde vi os ei om Eidergrændsen*. –⁶

Divisionsgeneralen deler dog Overkommandoens opfattelse med hensyn til et angreb på Fæstningen RENDSBORG. Den 22. september citerer han sin egen skrivelse til en privatperson: "... Men at beleire en Fæstning fra een eneste Sides Front, naar alle de andre Sider ere den sikrede ved Tractater, falder vist intet fornuftigt Menneske, i det mindste ingen fornuftig Militair ind."⁷.

Overkommandoens betænkning af 15. oktober 1850 angav, at der kun var 30.000 mand til rådighed for et evt. angreb på RENDSBORG Fæstning, dvs. samme styrke som fjendens vurderedes til. Viljen var muligvis ikke til stede politisk? Trods mindre befolkningstal blev S-H Hær næsten jævnbyrdig i mandskabsstyrke med den Danske Hær.⁸

Kompromis mellem en fremrykning og en rekognoscering.

Man taler som bekendt om snitfladen mellem

DET POLITISKE/DET MILITÆRE STRATEGISKE NIVEAU.

Her som før og siden kan man tale om en forskydning nedad et skråplan således:

DET POLITISKE STRATEGISKE NIVEAU/DET MILITÆR OPERATIVE NIVEAU.

Situationen

Overkommandoen gennemtrumfede således over for Krigsministeren, at Hæren gik i DANNEVIRKESTILLINGEN og reorganiserede her. Hertil opstilles to flankekorps ved hhv. EGERNFØRDE og SCHWABSTED Øst for FREDERIKSTAD.

De vigtigste fortifikatoriske arbejder afsluttedes i september, hvor Hæren stod stærkt i centrum i DANNEVIRKESTILLINGEN med gode flankestillinger ved MYSUNDE og FREDERIKSSTAD. Forpostlinien gik over FREDERIKSTAD – SCHWABSTED – mod Nord til HOLLINGSTED – mod Øst til KLEIN REIDE, JAGEL, LOTTORF, FLEKKEBY og VINDEBY til lidt S for EGERNFØRDE.⁹

DANNEVIRKESTILLINGEN 1850 gik fra SKOVBY (4 km Vest for SLESVIG) 4 km mod Syd til STORE DANNEVIRKE og herfra godt 5 km mod Øst Syd om BUSTRUP til HADEBY NOR.

2. DIVISION (-) lå med en BDE i BUSTRUP og en i SLESVIG, idet 1 BDE(-)(+) (Krabbe) var detacheret MYSUNDE.

1. DIVISION lå med en BDE i STORE DANNEVIRKE, en BDE i HUSBY og SKOVBY samt en BDE ved NYKRO (mellem SKOVBY og SLESVIG). Efter afgivelserne af to brigaders værdi til flankestillingerne FREDERIKSTAD og MYSUNDE m.m. var der således knap fire brigaders værdi i hovedstillingen.¹⁰

I terrænet S herfor ned til S-H forpostlinie fandt de mange småkampe sted. To gange kom det til større træfninger:

- 08 AUG - STENTEMÜHLE: "Halmrekognosceringen" (Meza) 2 x BDE (+) & 1xBDE
- 08 SEP - SÜDERSTABEL: 1 x BDE (+) (Scheppelern/Helgesen).

Desuden kom det til de to større kamphandlinger

- 12 SEP - MYSUNDE: 1 x BDE (-)(+) (OB Krabbe) og
- 29 SEP – 05 OKT FREDERIKSSTAD 1 x BDE (+) (OL Helgesen).

Blandt de mindre træfninger i slutningen af krigen kan nævnes:

- 24 OKT - KROPPEBUSCH: LT Castenschiold & Dahl med ½ ESK DR & ½ KMP
- 14 NOV - BRECKENDORF: OB Gerlach med 2 x BTN, 2 x KN & ½ ESK
- 31 DEC - MÖHLHORST/HOLM: Angreb på forposter – 1 x BTN i modangreb
- 21 JAN – SORGBRO: Sidste skud i krigen affyret af S-H soldater.

Afslutning

Krigen ebbede ud. Den 18. januar 1851 begyndte de slesvigholstenske tropper at trække sig tilbage fra RENDSBORG og påbegynde hjemsendelsen. Den 1. april var den tidligere slesvigholstenske hær reduceret til kun at omfatte det antal afdelinger, som Holsten og Lauenborg skulle stille til det 10. Armékorps i den tyske forbundshær. Kontingentets 104 officersposter blev fordelt på 46 af den danske hær, 46 holstenere og 12 udlændinge af den slesvigholstenske hær. Den danske hær blev også reduceret. Kongen (F7) proklamerede sin tak, og den 26. januar afholdt general Krogh revue i Dannevirkestillingen. Hæren vendte hjem til garnisonsbyerne, der som i 1849 gjorde alt for at gøre modtagelsen festlig med hovedstaden i spidsen. Den danske generalløjtnant F.L. Bardentfleth (1781-1852) blev kommanderende general i Holsten og Lauenborg¹¹ JGA

1) Midsunde-1850, p. 45

2) Generalstaben-1885, p.756

3) Frantzen-2016, p. 18ff

4) Generalstaben-1885, p.693ff

5) Generalstaben-1885, p.754ff

6) Meza-1928, p. 135

7) Meza-1928, p. 168

8) Jensen-1898, p.614f

9) Frantzen-2016

10) Jensen-1898, p.562ff

11) Jensen-1898, p. 622ff

De slesvig-holstenske felttogsplaner i 1850

Efter slaget ved Isted var slesvig-holstenernes muligheder for at vinde krigen forringede. Man var dog fortsat tvunget til at gå i offensiven, hvis det skulle lykkes, og midlet var at vinde et afgørende slag. Spørgsmålet var, hvorledes det kunne ske. Teoretisk fandtes der tre muligheder:

1. Der kunne straks iværksættes offensive operationer mod danskerne ved Dannevirke for at forhindre dem i at bebefæste stillingen og måske fremtvinge et feltslag sydøst for Slesvig by, hvor terrænet var velegnet hertil.
2. Hæren kunne efter forstærkning vælge et passende tidspunkt for at omgå den danske hær ved Dannevirke og således eliminere de store fordele, Dannevirkestillingen gav danskerne.
3. Hæren kunne forblive i sin stilling i og omkring Rendsborg fæstning og afvente et dansk angreb, som man forventede kunne afslås, hvorefter man i et modangreb kunne besejre danskerne.

Det sidste scenarie var den dårligste løsning, for hvad nu hvis danskerne ikke angreb, så risikerede man ved sin passivitet at tabe krigen. Derimod var det første scenarie en mulighed. Men hæren havde behov for mere tid til at genvinde sin kampkraft, og imens ville danskerne blive stærkere og stærkere i Dannevirkestillingen.

Et nyt feltslag kort tid efter Isted ville den slesvig-holstenske hær næppe være stærk nok til at vinde. Tilbage var det andet scenarie: Efter nogen tid med en forstærket hær at angribe den danske hær enten ved Mysunde eller ude vestpå. Et angreb på Mysunde anså man for sværest, for danskerne var godt i gang med feltbefæstningsarbejder her. Et angreb vestpå havde derfor større udsigt til succes.

Indledningsvis skulle Frederiksstad befæstes. Herfra kunne man rette et angreb mod nordøst. Fremme i området ved Hollingstedt og Ostenfeld kunne man angribe den danske hær i flanken og tvinge den til et feltslag.

En endnu dristigere operation ville være at rykke videre nordpå mod Flensborg, hvilket også ville tvinge danskerne til et feltslag.

En vigtig forudsætning for operationen mod vest var, at man hurtigt besatte Frederiksstad, hvorved man også fik kontrol med det rige og frugtbare Ejderstedt område.

Litteratur

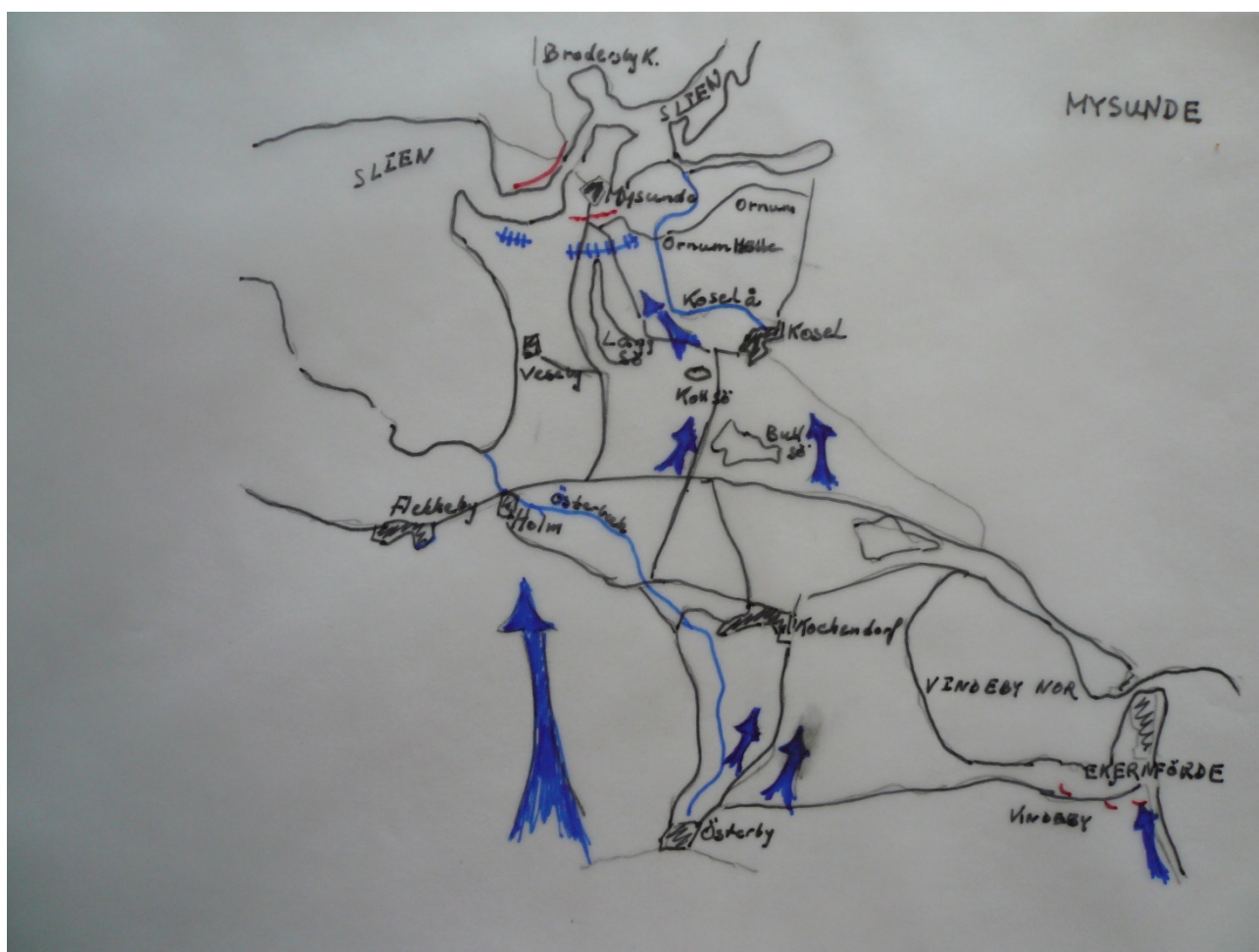
Frantzen, Ole L.: Efter Isted – Kampene omkring Rendsborg 1850. KHT. Nr. 3. November 2016

Den slesvig-holstenske fremrykning mod Mysunde

Efter at være presset til en mere aktiv krigsførelse af den slesvig-holstenske regering iværksatte general Willisen en fremrykning mod Mysunde den 12. september 1850. Vi ved ikke præcist, hvad hans hensigt var. Den var måske at lokke den danske hær ud i et feltslag foran Dannevirkestillingen, hvor chancen for et heldigt udfald var større end ved et direkte angreb på stillingen. Den kunne også være at erobre den danske flankestilling ved Mysunde for enten at angribe danskerne i flanken i Dannevirkestillingen eller rykke nordpå mod Flensborg for at afskære deres forsyningslinjer. En indikation på det ene eller andet afhæng af om slesvig-holstenerne medførte bromateriel. Det gjorde de, men ikke i fornødent omfang til at slå bro over Slien ved Mysunde. Det kan heller ikke udelukkes, at Willisen blot ville lade udviklingen i kamphandlingerne afgøre, hvorvidt man skulle forcere det smalle farvand ved Mysunde. Hvad vi ved er, at Willisen gav ordre til en fremrykning til Kochendorf, hvor man skulle afvente nærmere ordre.

Den forreste slesvig-holstenske angrebsstyrke omfattede tre kolonner samt et højre flankekorps – i alt 11 bataljoner og jægerkorps, 2½ eskadron, 34 kanoner og 10 morterer fra Avantgarden og 1. brigade. I centrum kom fire bataljoner og jægerkorps, ½ eskadron og 16 kanoner primært fra 2. brigade med opgave at rykke frem til det kuperede terræn nordøst for Hüttenberge og udgøre en reserve. Endelig skulle 3. brigade og reservekavaleriet udgøre hærens venstre flanke og sikre området langs Sorgeå – primært omkring Stentemühle.

For de forreste styrkers vedkommende skulle fremrykningen ske ved at første kolonne kl. 0900 rykkede mod Østerby, anden kolonne kl. 0930 mod Kockendorf og tredje kolonne mod Holm kl. 1300. Højre flankekorps skulle fra Holtenau gå mod Ekerneførde.

Kl. 1130 var enheder af anden kolonne under oberst Gerhardt fremme i terrænet nordøst for Østerby og angreb de danske vedetter. Anden kolonne, der var den største angrebsenhed, talte to jægerkorps, tre bataljoner, to eskadroner samt et 6 pds, et 12 pds batteri og et 24 pds granatkanonbatteri. Artilleriet blev ledet samlet som en artilleriafdeling. Endelig medførte man et pionérdetachment med en bukkebro på 120 fods længde. Det var en enhed, som ved den slesvig-holstenske overtagelse af Rendsborg fæstning i 1848 var kommet i deres besiddelse.

Med to jægerkompagnier i front og med en bataljon og et jægerkorps øst og vest om vejen mod Kockendorf samt et let feltbatteri på vejen rykkede slesvig-holstenerne nu frem. Omtrent kl. 1330 trængte de slesvig-holstenske jægere ind i Kochendorf, men blev kastet ud af byen ved et dansk modangreb. Da de danske styrker lidt senere trak sig tilbage nordpå, fulgte oberst Gerhardt efter med et jægerkorps vest og en bataljon øst om Bulsø forstærket med det lette feltbatteri og to kompagnier. Bagved fulgte resten af hans styrke. En bataljon blev sendt østpå mod Eckernførde, mens de øvrige enheder fulgte vejen til Kosel. Imens var første kolonne nået til terrænet nord for Kochendorf og tredje kolonne til Flekkeby og Holm.

Da de forreste slesvig-holstenske enheder passerede Chausséen Slesvig - Eckernførde blev de beskydt af dansk artilleri. Det var en bataljon, der var gået øst om Bulsø og i sluttet kolonne var rykket frem dækket af skytter. Det lette batteri blev kaldt frem og gik i stilling øst for Bulsø og beskød på ca. 800 meters afstand det danske artilleri.

De slesvig-holstenske styrker fortsatte herefter fremrykningen og nåede Kosel, hvorfra de fulgte efter de retirerende danske soldater ad vejen fra Kosel til Mysunde. Samtidig tilvejebragte man overgangsmidler til at passere Kosel å, så man ved en omgående bevægelse over Ornum mølle kunne true de danske styrker mellem Langsø og et oversvømmet område langs Kosel å.

Fremme foran Mysunde by gik de slesvig-holstenske styrker i stilling omkring 300 meter fra de danske løbegrave syd for Slien. Kampen ved Mysunde kunne begynde.

Litteratur

Generalstaben (udg.): Den dansk-tydske Krig 1848-1850. Bd. III. 1850. København 1885-1887

Jensen, N.P.: Kampen om Sønderjylland. Bd. 3. 1850. København 1916

Fægtningen ved Mysunde – 1. Brigades udgangsstilling

TÆRRÆN

Bilag:

1. CH/1 INFBDE (OB Krabbe) TERRÆNBESKRIVELSE og INGENIØRARBEJDER i form af opstemning af vandløb og etablering af andre hindringer samt forberedelse af stillinger og etablering af kolonneveje.
2. Udsnit Generalstabskort 1850 med BDE dispositionsenheder påført 2018.
3. Oversigtskort: 1 BDE kampstillinger

VEJR

TOR 12 SEP 1850 (MYSUNDE): *Vejret i dag var varmt og smukt. Det begyndte at blive mørkt, men månen oplyste egnen.* Fjenden satte iøvrigt ild til lejren ved KOCHENDORF og oplyste landskabet.¹

SOLOP 0549A – SOLNED 1845A (SLESVIG – 12 SEP 2018)

1. SITUATION – styrkerne indsat ved MYSUNDE omfattede:

a. Slesvig-Holstenske Hær (S-H):

Efter CH/1 BDE DK (Krabbe) vurdering med forbehold:

INF: 2 x BDE & ART: 24 x pjecer. Iflg. den danske artillerifører fordelt på: 12 x 24 pd og 2 x 12 pd granatkanoner (GK) samt 6 x 12 pd og 4 x 6 pd kuglekanoner (KK).

CH/ 2 DIV DK (Meza) opsummerede: INF: 6.000 MD, KAV: 2 X ESK, ART: 3 X BT. S-H kvantitative overlegenhed ved MYSUNDE var således mere end 2:1, idet artilleriet udover kvantiteten 2,4:1 i kalibersum var overlegent 4,9:1. Ved at beregne ud fra nedenstående samlede S-H styrke bliver styrkeforskellen betragtelig større.

Den reelle S-H styrke var disponeret således:

a. Højre Fløj (som angreb 1 BDE DK (Krabbe):

1. Kolonne: 2 x BTN + ½ BT (6 pd): VINDEBY – FROHSEIN – KOKKENDORF.
2. Kolonne: 5 X BTN + 2 X ESK + 1 x BT (6 pd), 1 x BT (12 pd) + 1 x BT (24 pd grk): BUNGE – DAMDORF – ØSTERBY – KOKKENDORF.

b. Højre Flankekorps: Ca 2 x KMP + 1 x BT(4x6 pd) + ½ ESK: Demo mod E-FØRDE.

c. Centrum (Reserve): 4 x BTN + ½ ESK + 1 x BT (6 pd) + 1 x BT (12 pd): NEU BÜDELSDORF - BUNGE – DAMDORF – patruljering.

d. Venstre Fløj: 4½ x BTN + 7½ x ESK + 1 x BT (6 pd) + 1 x BT (12 pd) + ½ BT (3 pd): DUVENSTED patruljering mod SORGEFLOD m.v.²

b. Danske Hær:**1 BDE/2 DIV (+)(-) ved MYSUNDE 12 SEP 1850³**

CH	OB Krabbe	
STCH	KN W. Stricker	
10 LETBTN (20% taprifler)	OL Ræder	1.022
3 JGK (75% ca. rifler)KN Hveberg		835
3 RESBTN (8% taprifiler)	OL Lorentzen	966 (2.823)

Tilgang:

5 BT (4x6 pdKK + 2x12 pdGK)(-)/2 DIV	KN Dinesen	138
½ x BT/1 BT /RESART fra E-FØRDE (2x6 pd KK + 2x12 pd GK)	KN Schau	77
ESK(-)/D.R./RESKAV	RM Heramb	177

I alt**3.215 mand.**

Hertil IGDEL

Summa ART: 10 kanoner (KN) fordelt på 6 x 6 pd KK + 4 x 12 pd GK.

Detacheret til EGERNFØRDE:

4 LINBTN (8% taprifler)	MJ J.W. Neergaard	ca. 900
-------------------------	-------------------	---------

Tilgang:

½ x DEL/DR/RESKAV		
1 x KNSEK/5 BT (6 pd)	PL Lindsted	

Afgang (til SLESVIG efter Slaget ved ISTD):

1 RESBTN	OL Henckel	
----------	------------	--

c. Støtte:**FLÅDEN – dele af ØSTERSØ ESKADREN (KK Steen Andersen Bille):**

- Fregatten THETIS (48 x18 pd) KN A.C. Polder), 4 x kanonchalupper (KN Holst), heraf 1 rede til at afgå til KAPPEL, dampskibene VALDEMAR og EJDEREN. Dampskibet HOLGER DANSKE afgået til SØNDERBORG. Challupperne beskød i flere faser fjenden omkring EGERNFØRDE.
- 1 x KMP MARINF (soldatesque) (150 mand) (KN Falkenberg), der bevogter fregatten GEFION i munden til VINDEBY NOR. I løbet af natten trækkes styrken tilbage til skibene med tab af en mand, der blev taget til fange af fjenden.

- 4 x kanonjoller (LT A. Krieger) på SLIEN ved og nedenfor KAPPEL. 3 stk. rede til at afgå til MYSUNDE.

2. OPGAVE

1 BDE DK skal:⁴

- Udelukke landskabet SVANSEN for "Communication" med FJ
- Afvise mindre FJ styrker
- Dække styrken i EGERNFØRDE mod omgående bevægelser, samt
- Eventuelt besætte og forsvare overgangen ved MYSUNDE.

3. UDFØRELSE (FORLØBET)

a. Samlet forløb.

1. Før 12 SEP 1850: Planlægning, forberedelse og indøvelse. Ingeniørarbejder
2. 12 SEP morgen: Forposter udsat – øvrige i BSO
3. Formiddag: STL besættes efter planen.
4. BDE Henholdende kamp
5. BDE Modangreb – oprindelige STL besættes
6. NAT 12/13 SEP: BDE i BSO N for SLIEN. 4 LINBTN beordres retur til E-FØRDE
7. 13 SEP morgen: BDE(-) foretager recce mod KOCHENDORF (3 JGK forblev i MYSUNDE); FJ har trukket sig tilbage. Tidligere forpoststilling besættes.

b. 1 BDE stillinger kan opdeles således (JGA):

- A. Forpoststillingen HOLM – MØHLHORST – DÜRVAD – KOCHENDORF
- B. Optagelsesstillingen SCHOOLBEK & BULLSØ
- C. Hovedstillingen ved LANGESØ (mellem KOLLSØ - LANGESØ og KOSELÅ)
- D. Brohovedstillingen MYSUNDE
- E. Slutstillingen SLIEN NORD.

c. Før 12 SEP 1850

BDE foretog indøvelse af den kommende kamp i stillingerne efter følgende plan:

BDE fandt det ikke tilrådeligt at optage kampen i det udviklede TN foran KOCHENDORF, hvor retrætelinien til MYSUNDE kunne blive afskåret.

BDE havde således bestemt at samle 3 JGK + ½ BT fra KOSEL i en STL nær KOSEL på et højt PLATEAU med KOLLSØ i fronten, LANGSØ i højre flanke og KOSELÅ oversvømmelsen i venstre flanke. Herfra beherskes det foranliggende TN.

10 LETBTN samler feltvagter og piketter fra DYRVAD, MØHLHORST og FROHSEIN og trækker sig ad kolonnevejen til KOSEL vest for BULLSØ.

KMP ved HOLM går tilbage til SCHÜLBEK, hvor det optages af ESK.

3 JGK (KOSEL) besætter STL ved LANGESØ med 2xKMP i fronten og flankerne og 1xKMP i RES med 2xKN foran sig. 1xKMP + 2xKN rykker frem ad kolonnevejen mod BULLSØ for at optage 10 LETBTN (-) forpostkompagnier fra KOCHENDORF.

10 LETBTN (-) + KMP(RES)/3 JGK + 2xKN trækker sig tilbage gennem den første STL til den anden STL. Når den anden STL ikke kan holdes fortsættes tilbagetrækningen til MYSUNDE.

3 RESBTN (MYSUNDE) besætter ydre løbegrave med 3 x KMP. 1 x KMP (RES) + 2xKN rykker frem til understøttelse af det fra HOLM ad VESEBY-Vejen retirerende KMP + ESK.

d. 12 SEP 1850 – MORGEN – 1 BDE(DK):

10 LETBTN forposter:

1 x KMP (HOLM & DYRVAD)

½ x KMP (MØHLHORST)

1 x KMP (foran KOCHENDORF & FROHSEIN)

1½ x KMP (RES: HEDEHUSENE N for KOCHENDORF på BDE tidligere bivouakplads)

3 JGK + ½ BT/5 BT/DIV i BSO (KOSEL)

3 RESBTN + KNSEK/5 BT/DIV i BSO (MYSUNDE)

ESK/DR i BSO (VESEBY)

ART

½ BAT/1 BT/RES i STL (Plateau N for SLIEN)

HALVBT og KNSEK/5 BT/DIV fordelt – jf. ovenstående.

ARTPARK på GUT ORNUM rømmet og forskudt til MYSUNDE (og mod N).

4. FAGLIG TJ

Jf. tidligere.

5. SIGNAL TJ:

Jf. tidligere.

JGA

Bilag 1:

CH/1 BDE (OB Krabbe) TERRÆNBESKRIVELSE og INGENIØRARBEJDER i form af opstemning af vandløb og etablering af andre hindringer samt forberedelse af stillinger og etablering af kolonneveje.

Terrænbeskrivelsen vidner om den store indsigt en fører måtte have i terrænet, hvilket også må ses i det mangelfulde kortmateriale. Beskrivelsen er omskrevet til nutidsdansk m.h.t. stavemåde. Terrænbeskrivelsen inleder oberst Krabbes "RAPPORT OVER FÆGTNINGEN VED MYSUNDE den 12te September 1850. Med Krigsministerens Tilladelse udgivet af Bestyrelsen for det ved Armeen opsamlede Invalidefond til Fordeel for dette Fond, tilligemed et Kaart over EGERNFØRDEs Omegn i 1/40000 af den sande Størrelse. Kjöbenhavn. Tyrkt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno." Uddgivelsesårstallet er formentlig 1850 eller 1851. Retskrivningen er delvis moderniseret.

Det terræn, hvori Brigaden bevægede sig under kampen den 12. september, udstrakte sig i fronten fra SLIEN (GROSSE BREITE) ved HOLM, over DYRVAD, MØHLHORST, KOCHENDORF, FROHSEIN til VINDEBY NOR.

I den højre flanke var terrænet indskrænket af SLIEN fra HOLM til MYSUNDE.

I venstre flanke udstrakte terrænet sig fra FROHSEIN til KOSEL og derfra langs KOSEL Å til MYSUNDE.

Det i fronten værende terræn gennemskæres af en å, der løber fra ØSTERBY i nordlig retning til engene foran KOCHENDORF, hvor den tager vestlig retning over MØHLHORST, DYRVAD og HOLM ind i SLIEN.

Ved dæmninger havde Brigaden ladet frembringe en oversvømmelse på hele åløbets strækning, og forhindrede derved fjenden i at rykke frem med artilleri, kavaleri og store infanterikolonner, idet broerne ved MØHLHORST og DYRVAD var afkastede, broen ved HOLM MØLLE ødelagt, ligesom chausseen ved HOLM foran vandløbet var gennemskåret og forsynet med et forsvarsbrystværn.

Overalt fandtes løbegrave for at forhindre Fjendens fremtrængen.

Terrænet på hin side af åen til FLEKKEBY, GØTHEBY, HUMMELFELDT, ØSTERBY, ligesom egnen fra KOCHENDORF til FROHSEIN i sydlig retning er meget gennemskåret af bakker, indhegninger og en mængde små skovpartier.

Nord for ØSTERBYÅEN lige til VINDEBY NOR begynder terrænet straks at hæve sig, og danner den såkaldte MARGRETHENWALL, hvorfra det i temmelig jævn flade går til BULLSØEN, og derefter mere bølgeformigt Øst og Vest forbi LANGSØEN til MYSUNDE.

Dette hele nordlige terræn bag ved ØSTERBYÅEN har tidligere været hede, jordbunden er sandet og gennemskåret med en del indhegninger, som dog, på grund, at de ikke er beplantede, gøre terrænet overalt uoverskueligt.

I dette terræn findes tre søer: BULLSØEN, den sydligste, derefter KOLLSØEN og så LANGSØEN, der løber i flugt med KOSELÅEN. Denne å var ved dæmninger bragt til oversvømmelse fra KOSEL til ORNUM MØLLE.

Af veje, der fører fra den fjendtlige side i fronten af terrænet, er hovedsageligen at mærke vejen fra ØSTERBY, som kommer fra RENDSBORG Landevej, fra BISTENSEE og DAMENDORF, og deler sig nordøstligt foran ØSTERBY, hvoraf den ene vej går lige ned til VINDEBY Vejen, mens den anden går mod KOCHENDORF og WESTERTHAL. Denne sidst anførte vej går igennem et mosestrøg, og var på dette sted gennemgravet på en

bredde af 12 fod (3,66 m) og med en dybde af 6 fod (1,83 m), hvilken gennemgravning er fyldt med vand og vejen således gjort impassabel for artilleri og kavaleri.

I vejlængden fra ØSTERBY til VINDEBY Vejen var anlagt forhug.

Foruden ØSTERBY Vejen er vejen, som kommer fra RENDSBORG Landevejen over FRIEDENSTHAL og VINDEBY til WESTERTHAL den fordelagtigste. Skønt der på flere steder var anlagt forhug, er dog over markerne, ved at gøre deboucheer, fremrykningen af fjenden uden stor vanskelighed.

Såsnart fjenden er rykket frem over KOKKENDORF og er kommen på det åbne terræn, da fører fra hele frontlinien to hovedveje til MYSUNDE, som overskæres af chaussen fra FLEKKEBY til EGERNFØRDE, samt af nogle mindre veje fra Øst til Vest. Den ene af disse hovedveje går fra HOLM og SCHYLBEEK, forbi VESEBY til MYSUNDE, og terrænet, som denne vej gennemløber, er næsten overalt fladt og åbent. Den anden hovedvej fører fra DYRVAD til KOSEL, og går imellem LANGSØEN og KOSELÅEN til MYSUNDE.

Desforuden havde Brigaden ladet anlægge en kolonnevej, som en fortsættelse af vejen fra KOKKENDORF til chauseen til LANGSØEN, og herfra fortsættes den omtrent parallel med vejen fra KOSEL til MYSUNDE til sidstnævnte sted.¹

Bilag 2:

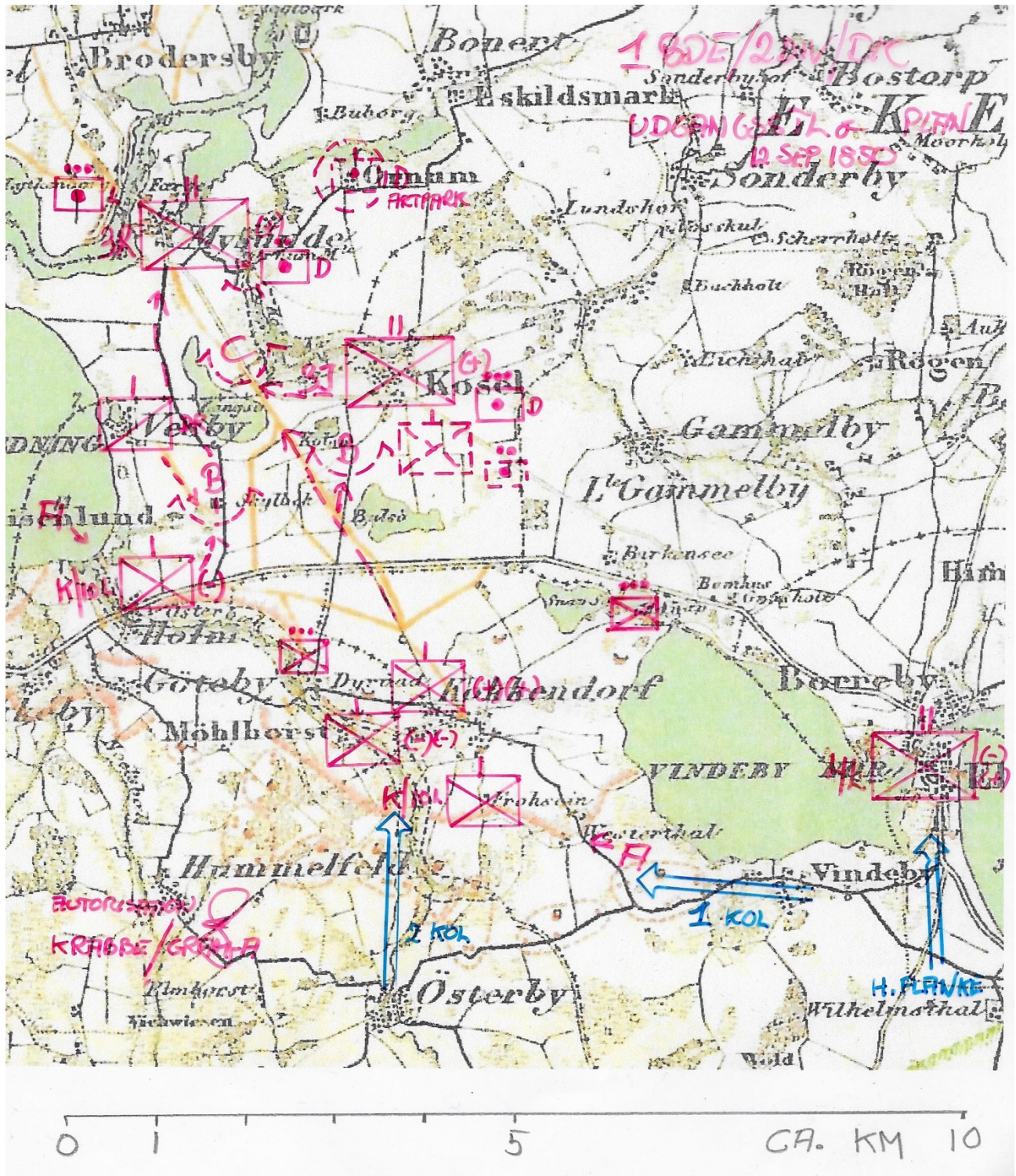
Udsnit Generalstabskort 1850 med BDE dispositionenheder påført 2018.

Forkortelser:

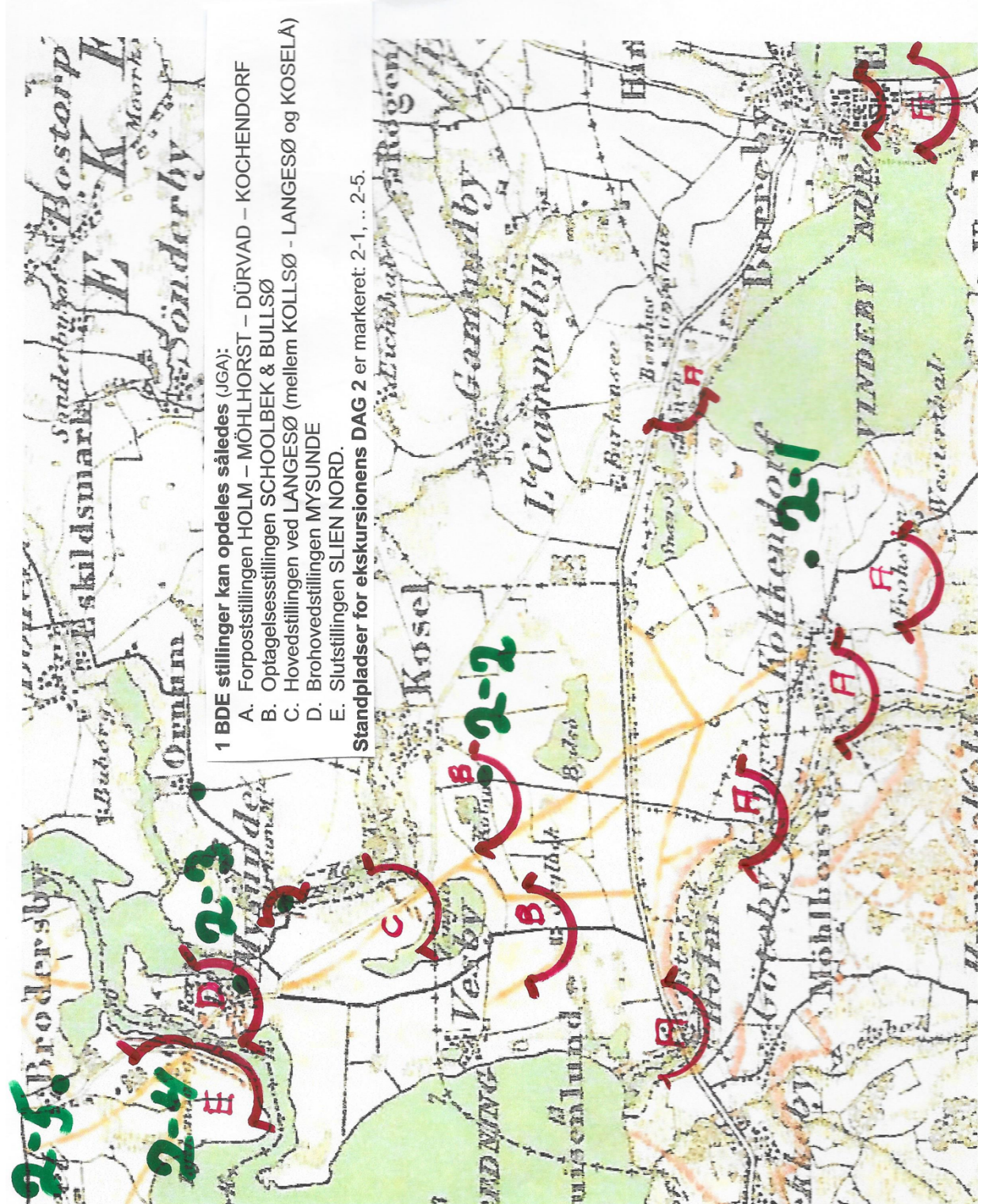
3 R	3. RESERVE BATALJON
3 J	3. JÆGER BATALJON
4 L	4. LINIE BATALJON
10 L	10. LETTE BATALJON
K	KOMPAGNI
L	BATTERI LUMHOLZ (SCHAU)
D	BATTERI DINESEN
A-A	FORPOSTLINIEN
B & B	Første OPTAGESTILLING
C	Anden OPTAGESTILLING (Hovedstillingen)
KOL	KOLONNE (FJ).

1 BDE/2 DIV/DK ARMÉ:

UDGANGSSTILLING og PLAN HHK 12 SEP 1850 (Krabbe/JGA)

Bilag 3: Oversigtskort: 1 BDE kampstillinger

¹ Ræder-1911, p. 270 og 280f

² Generalstaben-1885, p. 1031ff

³ Rapport over Fægtningen ved MYSUNDE den 12te September 1850

⁴ Rapport over Fægtningen ved MYSUNDE den 12te September 1850

⁵ Rapport over Fægtningen ved MYSUNDE den 12te September 1850

Det slesvig-holstenske angreb på Mysunde

Ved fremrykningen til Mysunde havde man langt overskredet general Willisens ordre om at rykke frem til Kochendorf og afvente nærmere ordre. Det var sket på oberst Gerhardts initiativ, uden at Willisen greb ind. Da Gerhardt nåede frem mod Mysunde, bad han om ordre. Willisen svarede: "Vi vil se, hvordan det ser ud". Gerhardt beordrede nu alle sine 22 kanoner i stilling på højderne syd for byen, ca. 600 meter fra de danske stillinger og omtrent 1400 meter fra det danske artilleris stilling nord for Slien.

Det slesvig-holstenske artilleri indledte nu en artillerikamp med det danske artilleri. Efter en times tid blev et ½ batteri af det 24 pds granatkanonbatteri beordret i stilling på halvøen vest for Mysunde, så man kunne beskyde det danske artilleri i flanken. Det slesvig-holstenske artilleri rettede ikke kun deres ild mod danskerne nord for Slien, de beskød også de danske soldater i løbegraven syd for Slien. Samtidig trængte skytter frem mod løbegraven, så den venstre fløj kunne beskydes i flanken. Hensigten var tilsyneladende at nedkæmpe det danske artilleri som forberedelse til et direkte angreb på løbegraven. Det fandt sted kl. 1700. Dækket af jægere på fløjene stormede en bataljon pludselig frem mod løbegraven. Omkring 100 -150 meter foran denne gik angrebet imidlertid i stå, og man måtte trække sig tilbage på grund af en voldsom dansk beskydning. Hvem der gav ordre til angrebet vides ikke. Det var sandsynligvis bataljonschefen for 1. bataljon, som på eget initiativ gav ordren og udførte angrebet.

Ca. kl. 1745 var Willisen fremme på valpladsen, og da han så, det ikke var lykkedes at kaste danskerne ud af deres stilling og bringe det danske artilleri til tavshed, beordrede han kampen afbrudt og befalede, at tropperne skulle gå tilbage til Kochendorf og dér bivouakere natten over.

Tilbagetrækningen af artilleriet skulle ske batterivis, så man fortsat kunne støtte infanteriet under dets tilbagegang. Det skete imidlertid ikke. Ordren blev misforstået. Alle batterier rykkede i stedet ud af deres stillinger på én gang med det resultat, at infanteriet blev beskydt af det danske artilleri under tilbagegangen til Kosel, og omkring 100 mand blev taget til fange.

I terrænet mellem Langsø og det oversvømmede område langs Kosel å tog en bataljon opstilling for at optage deres retirerende kammerater med to kompagnier i skyttekæder og to i reserve. De slesvig-holstenske soldater blev dog hurtigt kastet tilbage til den sydlige ende af Langsøen og videre tilbage til Kosel by, hvor en anden bataljon dækkede retræten. Syd for Kosel var et par bataljoner og et batteri gået i stilling og optog nu de slesvig-holstenske enheder under deres fortsatte tilbagegang. De slesvig-holstenske styrker, som havde befundet sig på den vestlige halvø, var gået tilbage under skarp forfølgelse af danske styrker, der først sydvest for Langsø blev stoppet af andre slesvig-holstenske enheder, der gik til modangreb støttet af artilleri og kastede danskerne tilbage. Slesvig-holstenerne kunne nu fortsætte deres tilbagetrækning og gik senere i stilling omkring Holm. Kl. 1900 var mørket faldet på og kampene ophørte.

De slesvig-holstenske tropper indtog deres befalede bivouarkstilling ved Østerby og Hummelfeld med forposter ved Kochendorf samt et kompagni ved Holm. Dagen efter samlede general Willisen hovedparten af sine tropper i området mellem Wittensee og Bistensee.

De danske tab var 242 mand. Slesvig-holstenerne opgav deres tab til 296 mand. Sandsynligvis var de større.

Mens man havde kæmpet ved Mysunde, var det højre flankekorps bestående af 1½ bataljon, ½ eskadron og ½ batteri gået mod Eckernförde. Efter forpostkampe med danske soldater i sydkanten af Eckernförde indtog man et par skanser, som danskerne havde forladt af frygt for at blive omringet ved den slesvig-holstenske hovedstyrkes fremrykning mod Mysunde. Hovedparten af højre flankekorps forblev dog i Vindeby. De fåtallige slesvig-holstenske soldater trak sig atter ud af skanserne syd for Eckernförde, da de blev beskudt af danske krigsskibe ude på Eckernförde Fjord, hvorefter de marcherede tilbage til Friedenstal sydøst for Østerby.

Samtidig med hovedstyrkens fremrykning mod Mysunde havde mindre styrker foretaget en række demonstrationer mod den danske hovedstilling foran Dannevirke, uden det kom til større kampe.

Kort før midnat den 12. september beordrede Willisen sine styrker til at indtage stillinger, så de næste dag kunne være klar til at modtage et dansk angreb, som han forventede ville blive udført af den danske hovedstyrke i Dannevirke stillingen. Da dette ikke fandt sted, blev hæren trukket tilbage til sine udgangsområder nordøst for Rendsborg og ind i selve fæstningen. Tillige udsendte Willisen en armébefaling, hvori han takkede hæren for indsatsen og udtalte, at man havde opnået, hvad man ville og havde gennemført et voveligt foretagende, som skulle lokke fjenden ud af hans stilling ved Slesvig og tilbudt ham et slag på åben mark under gunstige betingelser!

Willisens varme ord kunne imidlertid ikke skjule, at kampen ved Mysunde var en fiasko. Willisen havde ladet sig rive med af begivenhederne og overladt initiativet til sine underførere, især oberst Gerhardt. Willisen havde formodentlig følt sig tvunget til at iværksætte operationen mod Mysunde af frygt for at blive afskediget og ønskede næppe, at det kom til en alvorlig kamp. Som forklaring på det uheldige udfald af kampen udtalte han derfor, at han forgæves havde tilbudt danskerne et slag foran Dannevirke, endog på gunstige betingelser for dem. Sandheden var nok, at han havde mistet tilliden til sine tropper og ikke troede på den slesvig-holstenske sag.

Litteratur

Generalstaben (udg.): Den dansk-tydske Krig 1848-1850. Bd. III. 1850. 1885-1887

Jensen, N.P.: Kampen om Sønderjylland. Bd. 3. 1850. København 1916

Fægtningen ved Mysunde – 1. Brigades forsvar og modangreb

Inden kamphandlingerne blev indledt havde 1 BDE foretaget følgende:

1. Før 12 SEP 1850: Planlægning, forberedelse og indøvelse. Ingeniørarbejder
2. 12 SEP morgen: Forposter udsat – øvrige i BSO
3. Formiddag: STL besættes efter planen.

Kampen forløb herefter således:

4. BDE Henholdende kamp
5. BDE Modangreb – oprindelige STL besættes
6. NAT 12/13 SEP: BDE i BSO N for SLIEN. 4 LINBTN beordres retur til E-FØRDE
7. 13 SEP morgen: BDE(-) foretager recce mod KOCHENDORF (3 JGK forblev i MYSUNDE): FJ har trukket sig tilbage. Tidligere forpoststilling besættes.

4. BRIGADENS HENHOLDENDE KAMP 12 SEP 1850

10 LETBTN forsvar og frigørelse fra KOCHENDORF [2-1]

- Klokkerne 1130 indledte S-H angrebet på 10 LETBTN forposter, der klokken 12 var kastet tilbage, idet flere spredte enheder samledes omkring KOCHENDORF. S-H 1. KOLONNE rykkede frem fra VINDEBY og mod N, hvormed KOCHENDORF var ved at blive omgået. S-H 2. KOLONNE rykkede ligeledes fra ØSTERBY mod N mod KOCHENDORF.
- CH/10 LET BTN og hans AD førte indledningsvis de spredte dele af bataljonen i et modangreb omkring KOCHENDORF, og det lykkedes at retablere den hidtidige stilling MØHLHORST – KOCHENDORF – VINDEBY NOR med 3 x KMP/10 LETBTN indtil klokken 14. Hermed skabtes tid for 3 JGK og ESK/DR til at besætte planlagte optagestillinger (B og C).
- 10 LETBTN frigjorde sig herefter og gik planmæssigt tilbage V og E for BULSØ.

Optagelse i stillingerne B og C [2-2]

- Det W-lige KMP/10 LETBTN fra HOLM blev optaget af ESK i SCHOOLBY, hvorefter denne styrke uden væsentlige sammenstød med S-H trak sig tilbage til MYSUNDE, idet KMP sluttede sig til 10 LETBTN ved N for LANGSØ.
- 10 LETBTN (-) gik tilbage ad KOSEL-vejen og blev optaget af 4 KMP/3 JGK(+) 2 x KK/5 BT/2 DIV NV for BULSØ (Optagestilling B), idet artilleriet åbnede ild på 900 meters afstand. En S-H BTN formeret i tætte kompagnikolonner, der trak E om BULSØ for at besætte KOSEL – EGERNFØRDE vejen blev splittet af to kanonkugler på 1.300 meters afstand. De to GK skød mod KOSEL KIRKEGÅRD og de to KK beskød S-H, der trængte frem fra KOCHENDORF. De to KNDEL/5 BT støttede fortsat hinanden for derefter at samles i hovedstillingen (Optagestilling C) mellem LANGSØ og KOSEL Å.
- 3 JGK (-) rykkede samtidig fra KOSEL til optagestillingen (C) med to KMP i front og et i reserve samt 2x GK/5 BT tæt N for KOLSØ.
- 10 LETBTN (-) gik herefter tilbage gennem 3 JGK(-) stilling, og enhederne "sprang således buk" over hinanden under tilbagegangen støttet på tilsvarende vis af de to KNDEL.
- 4 KMP/3 JGK suppleret med DEL/10 LETBTN fungerede som ONS (Objekt Nær Sikring) ved ORNUM MØLLE, hvor S-H forsøgte at komme over. Et Ø-Hold (Ødelæggelses Hold) fra 5 BT havde tidligere afbrudt broen under ARTPARK forskydning fra GUT ORNUM til MYSUNDE.

- S-H medbragte imidlertid bromateriel, og deres overgang andet steds bidrog til CH/1 BDE beslutning om at trække 1 BDE tilbage til MYSUNDE BROHOVEDET.

Optagelse gennem Stilling D – MYSUNDE BROHOVEDET

[2-3]

- 3 RESBTN havde med 3x KMP (+) 4 KMP(-)/3 JGK besat den ydre perimenter af brohovedet ved MYSUNDE offensivt med et KMP i reserve snævert om færgestedet. Frontkompagnierne hver med to peletoner i front og en i reserve.
- 10 LETBTN og 3 JGK blev optaget af 3 RESBTN, idet de to bataljoner gik over skibsbroen til SLIENS nordlige bred, hvor 10 LETBTN besatte stillinger W for FÆRGE GÅRDEN og 3 JGK E for samme omkring klokken 16. Infanteriet indsatte skytter med taprifler, 10 LETBTN samlede således riffelskytterne i stillingens W-del.
- HALVBT/5 BT med 2x GK + 2x KK gik indledningsvis i stilling på nogle højder W for landevejen ca. 900 meter foran MYSUNDE, og omkring klokken 1430 indledtes artillerikampen mod det overlegne S-H artilleri. IGDEL kontrollerede broledet over SLIEN og trækfærgen med en reserve på FÆRGE GÅRDEN. ESK gik i BSO BRODERSBY S.

Forsvar og fastholdelse af MYSUNDE BROHOVED

- 3 RESBTN og HALVBT/5 BT førte nu kamp fra brohovedet, men da S-H artilleri var rykket ind på en afstand af 800 meter blev de fire pjecer delingsvis trukket over på N-siden, hvor 1 BDE disponible artilleri på 10 pjecer nu var samlet med de 6 x KK flankeret af 2 x GK på hver fløj.
- Med til slut 20 pjecer med kaliber op til 24 pundige granatkanoner i dominerende positioner var S-H artilleri overlegent. Situationen blev kritisk, da 4 x 12 pds pjecer fra den yderste nordgående halvø S for SLIEN skød flankerende ind i 1 BDE artillerilinj, ligesom infanteriet var udsat. Hertil kom riffelilden, der bl.a. dræbte CH/HALVBT/1 BT/RES. Ved omrokering og reorganisering brigadeartilleriet lykkedes det dog at holde ilden vedlige. Således blev klokken ca. 1715 HALVBT/1 BT og en KNDEL/5 BT trukket ud af kampen i ca. 30 minutter.
- Væsentlig var artilleriets ildåbning på godt 500 meters afstand mod en S-H BTN(+), der fra vejen til VESEBY angreb brohovedets yderste linje. S-H blev således stoppet af artilleriet og infanteriilden godt 100 meter fra 3 RESBTN kompagnier.
- Kampen varede til mørkefald omkring klokken 19.

5. BDE Modangreb – oprindelige STL besættes

[2-4]

Da S-H indså, at det trods overlegenhed ikke var muligt at slå 1 BDE, indledtes en tilbagetrækning. 1 BDE iværksatte omgående en fremrykning således:

- HALVBT/1 BT/RES og DEL/5 BT/DIV forblev i stilling N for MYSUNDE.
- 3 RESBTN (-) forblev i brohovedet for at sikre evt. tilbagegang.
- 4 KMP/3 RESBTN (RESKMP) + ESK/DR iværksatte forfølgning ad vejen til VESBY indledningsvis effektivt støttet af 3 RESBTN (-) i brohovedet. I denne operation blev der taget 2 officerer og 140 øvrige S-H krigsfanger. 10 LETBTN blev yderligere indsat, og der avancerede således helt frem til HOLM.
- 3 JGK + HALVBT/5 BT/DIV forfulgte S-H ad KOSEL vejen mod KOSEL, hvor en S-H styrke på KOSEL KIRKEGÅRD støttet af et 8x 6 pd BT blev kastet af 3 JGK efter artilleriforbereelse med granater. 3 JGK fortsatte forfølgelsen til vejen SLESVIG – EGERNFØRDE. CH/BDE fulgte det forreste 3 KMP/3 JGK til fods, da han havde fået hesten skudt under sig.

6. NAT 12/13 SEP: BDE i BSO N for SLIEN.

Foranlediget af mørkefald, manglende overblik over de overlegne S-H styrkers dislokering, usikkerhed om situationen i EGERNFØRDE, troppernes udmattelse og logistik beordrede CH/1 BDE samtlige enheder i BSO N for SLIEN.

10 LETBTN besatte brohovedet ved MYSUNDE med tre kompagnier i periferien og et i reserve ved brostedet.

7. 13 SEP morgen: 1 BDE(-) foretager recce mod KOCHENDORF

Tidlig morgen iværksættes en "rekognoscering" mod KOCHENDORF med BDE(-), idet 3 RESBTN forblev i MYSUNDE brohovedet til sikring af dette og en evt. tilbagegang. S-H havde trukket sig tilbage overalt, og S-H poster og patruljer trak sig omgående tilbage ved 1 BDE fremrykning. 1 BDE besatte herefter de tidligere stillinger, idet 10 LETBTN indtog sin tidligere forpostlinie FLEKKEBY – HOLM – DYRVAD – MØHLHORST – KOCHENDORF. 10 LETBTN blev 13 SEP i tidsrummet 16-17 afløst af 3 RESBTN, hvorefter 10 LETBTN gik i BSO MYSUNDE & BRODEBSBY.

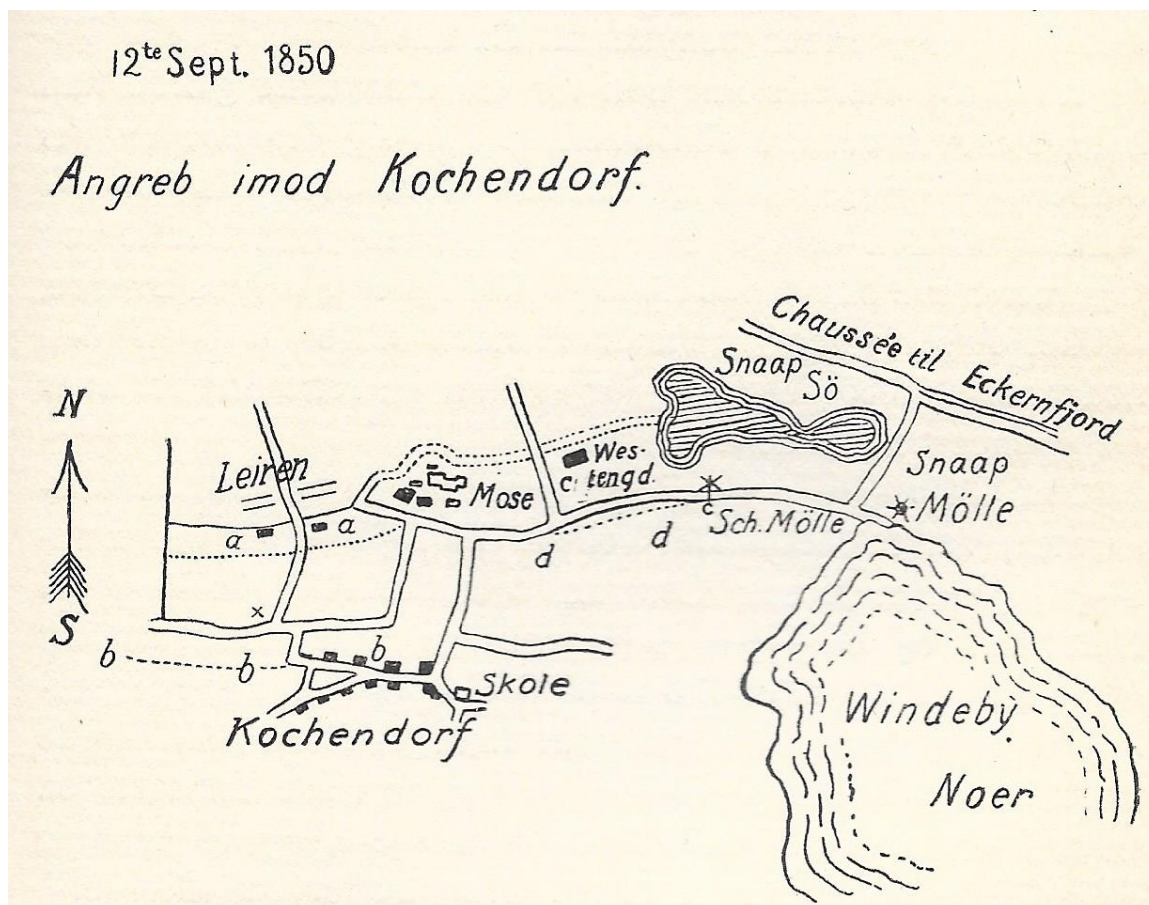
EGERNFØRDE

- Et KMP/5 S-H JGK forsøg på at omgå 4 LINBTN S-lige styrker mislykkedes på grund af ildkampe med to danske patruljer omkring klokken 0200 den 12 SEP. Under indtryk af kampene omkring KOKKENFELDT, mindre småkampe og S-H fremtrængen mod MYSUNDE trak 4 LINBTN forposter og postering SNAAP MØLLE tilbage og efter aftalen med CH/ØSTERSØESKD (Bille) trak 4 LINBTN sig ud på eftermiddagen ud af EGERNFØRDE mod N med KAPPELN som mål.
- MARINFKMP forblev i byen og besatte stillinger S og N for byen, idet mandskab fra kanonbådede overtog bevogtningen af fregatten GEFION (Preussisk Krigsbytte og besætning) og feltbroen ved siden af denne.
- S-H beskydning af den S-lige forskansningslinje blev imødegået effektivt af skibsartilleri fra to kanonbåde. Ligeledes indsatte to kanonchallupper artilleri mod FJ ved BORREBY N for byen. Ved mørkefald blev MARINF trukket tilbage til skibene. Under beskydning af feltbroen ved GEFION blev denne truffet af en 60 pds bombe og tre mand af den preussiske besætning blev let sårede. S-H nøjedes med patruljering mod EGERNFØRDE, men besatte ikke byen.
- I løbet af nat 12-13 SEP indløb melding til 1 BDE om, at 4 LINBTN havde trukket sig ud af EGERNFØRDE og gået tilbage til KAPPELN som forudset. STCH/1 BDE forskød til EGERNFØRDE og konstaterede, at MARINFKMP fortsat holdt byen besat og sendte derpå ordonnans til 4 LINBTN med ordre om at genbesætte EGERNFØRDE, hvilket blev gennemført.

JGA

Bilag 1:

Skitse over KOKKENDORF (OL Ræder)

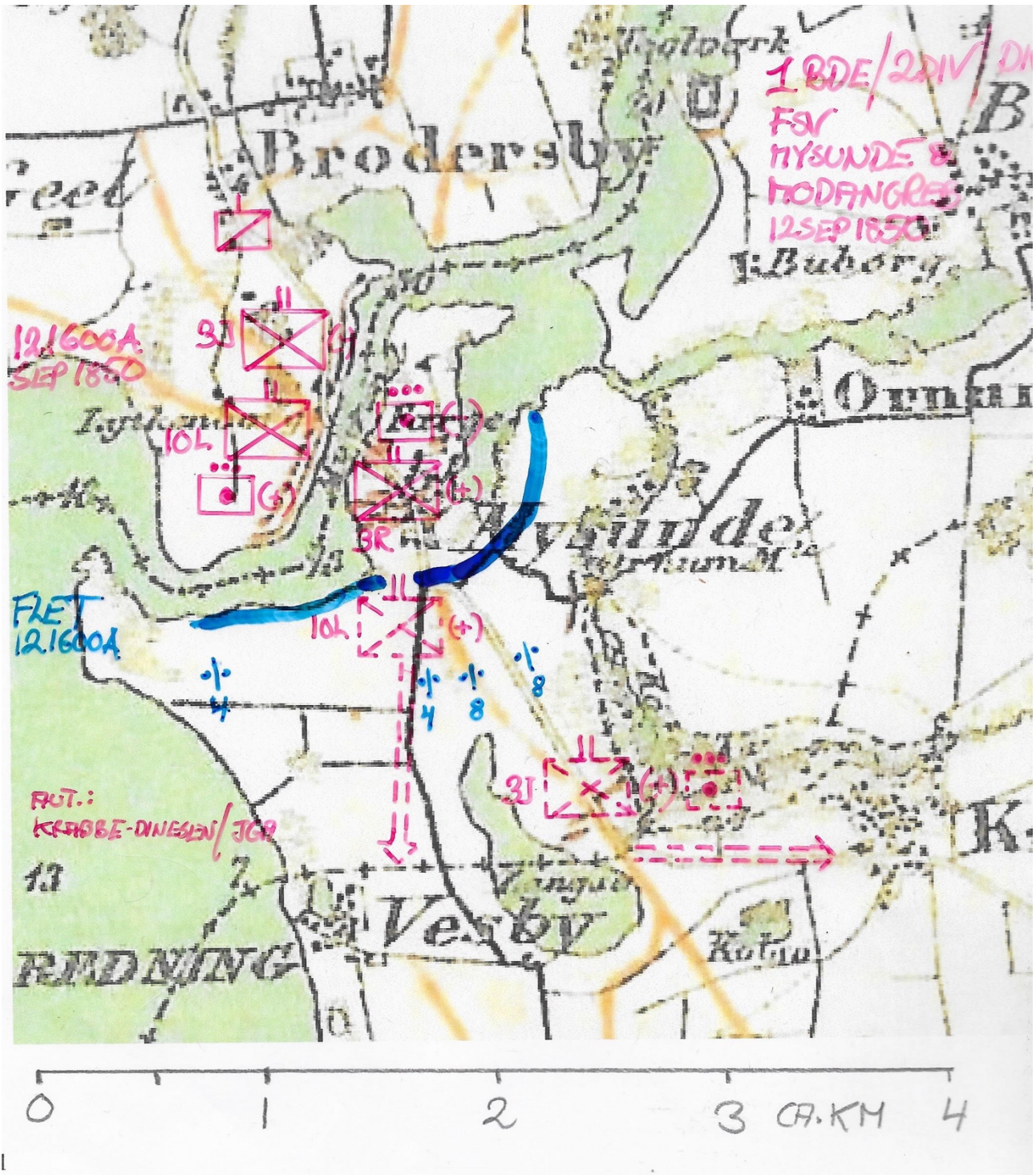
10. LETTE BATALJONS modangreb ved KOCHENDORF 12 SEP 1850. På signalet "Det Hele! Attaque!" rykkede CH/10 LETBTN, OL Ræder (x) frem fra a-a til b-b-b og adjudanten PL Westengaard fra c til d-d. S-H blev kastet, den spredte forpostbataljon reorganiserede og påbegyndte klokken ca. 14 tilbagangen mod MYSUNDE i retning Nord. Strækningen b-b-b over SKOLE til WINDEBY NOER er det gamle DANNEVIRKES Østervold. Fra SKOLE gik landevejen videre mod WESTERTHAL og S om VINDEBY NOR til EGERNFØRDE.¹ En DEL/4 LINBTN ved SNAAP MØLLE gik tilbage til bataljonen i EGERNFØRDE.

(Standplads MYSUNDE 2-01 omtrent for enden af blind vej fra Skole mod E).

¹ Skitse fra Ræder- 1911, p.275

Bilag 2 :

- Udsnit af Generalstabskort med angivelse af 1 BDE/2 DIV/ARME DK: FORSVARSSTILLING MYSUNDE og MODANGREB 12 SEP 1850

De danske krigergrave ved Brodersby Kirke

BRODEBSBY KIRKE – Sankt Andreas Kirke - er en romansk kampestenskirke fra 1100-tallet, der i 1800-tallet blev udvidet med et tårn af træ mod vest og et våbenhus mod nord. Prædikestol 1726, granitdøbefont 1100-tallet, korbuekrucifiks 1400-tallet.^{1 og 2}

TAB (med sædvanligt forbehold):

(1) Slesvig-Holstenske Hær:³

ENHED	DØDE	SÅREDE	FANGNE	I ALT
OFF	0	9	(1)	9
ØVRIGE	14	150	(18) + 123	287

Det fjendtlige artilleri (ref. DK artillerifører): Ca. 10 døde heste ved skytsstandpladserne, 2 kanoner måtte bortslæbes med slæbetræ (dvs. lavetten sønderskudt). Hjulstumper, overskudt aksel, sædelavetkasse, seletøj og blodpletter i flugt med danske ricochetter. Antallet af fangne officerer er ikke i overensstemmelse med 1 BDE (DK) opgivelser: 2.

(2) Danske Hær:⁴

ENHED	DØDE	SÅREDE	SAVNEDE	I ALT ⁵
OFF	2	6		8
ØVRIGE	29	176	38	243
1 BDE I ALT	31	182	38	251
Heraf				
10 BTN I ALT	9	76	28	113
ART I ALT				16

7 sårede menige og 22 usårede menige blev taget til fange af fjenden, i alt 29 mand.

Heste (kendte) 10 BTN: 1 hest død – ART: 3 heste døde.

Materiel/Artilleriet: Mindre skader på lavetterne (hjul og eger). Forbrug med 10 kanoner: ca. 800 skud, hvoraf hver af de to granatkanoner (ved 5 BT) gjorde 114 skud, i alt 228 granater.

De faldne officerer var:

KN/ART H. B. Schau⁶, KN/3 RESBTN W.S.v.d.Aa Kühle⁷, LT/3 JGK Ernesto W.A. Dalgas⁸

De sårede officerer var:

KN/3 RESBTN G.F. Møller, LT/4 LINBTN J.C. Mielcke, LT/10 LETBTN J.A. Mørk, LT/3 RESBTN J.P. Westberg og LT/3 JGK J.E. Lundbye.

En anden opgørelse over tabene ved MIDSUNDE den 12. september 1850 udgør:⁹

OFF – Faldne	OFF – D. af Skudsår	UOFF & MG – Faldne	UOFF & MG – D. af Skudsår	SUM
2	1	29	26	58

I Armédagsbefaling af 13. september 1850 udtalte general Krogh sin tak til oberst Krabbe og brigaden, ligesom generalen samme dag begav sig til MYSUNDE for personligt at markere anerkendelsen af troppernes gode forhold og det under kampen udviste mod. Også krigsministeren fandt sig foranlediget til ved en skrivelse af 17. september til den kommanderende general at udtale sin påskønnelse og tak for den stedfundne kamp, der afgav et nyt bevis på det mod og den fortrinlige ånd, hvoraf hæren var besjælet, og hvorved den havde erhvervet sig et nyt krav på Fædrelandets erkendtlighed.¹⁰ Endvidere noterede divisionsgeneralen (Meza) i sin dagbog: "Mandag den 16de Septbr. [1850]. Idag var Sørgefesten over Schau, Kühle og de andre ved Misunde Faldne."¹¹

Den 16. september klokken 11 blev de faldne soldater begravet i BRODEERSBY i overværelse af en del officerer, underofficerer og menige. Gudstjenesten blev forrettet af dr. Hammerich (man så intet til stedets præst og kirketjenere) og militærmusikken spillede koraler. Jordtilkastning af hele følget, idet oberstløjtnant J.T. Ræder som den ældste gav eksemplet.¹² Frederik Hammerich (1809-1877) feltpræst/feltprovst foretog på FLENSBORG KIRKEGÅRD den store begravelse for de faldne i Slaget ved ISTEDE, ligesom han stod for mindegudstjenesten ved DANNEVIRKE (jf. J.V. Sonnes maleri).

Monumenter:

BRODEERSBY KIRKEGÅRD¹³:

a. 1850

(1) Granitsten med inskriptionen: "1850/Denne Steen satte det Danske Folk over 28 trofaste Sønner som hegaved Livet for Fædrelandet."

(2) Gravkors for Peter Henningsen, Vogelsang, Slesvig-Holstenske Armé, faldet sammen med to kammerater i kampen ved Missunde den 12. september 1850.

(3) Gravkors for feldwebel [S-H] Riese, faldet den 25. juli 1850 ved Wedellspang (Isted).

b. 1864:

(1) 1864 – gravsten for Claus Gimm (1835-1926), Livgarden til Fods, veteran fra 1864.

(2) 1864 – gravkors for tre tapre danske soldater faldet ved Mysunde 2. februar 1864.

(3) 1864 – gravkors for en Unterofficier, 7 Brandenburgischen Infanterie Regiment No 60 faldet ved Missunde den 2. februar 1864.

(4) 1864 – gravkors for 9 preussiske soldater fra do. faldet ved Missunde 2. februar 1864.

c. Andre krige:

(1) Tysk-Franske Krig – tavle i våbenhuset

(2) Første Verdenskrig – mindetavle på kirkegården

(3) Anden Verdenskrig – mindetavle på kirkegården

AFSLUTNING

Nytaars-Aften 1850 (H.C. Andersen)

Endnu en Sang i dette Aar,
Snart har det selv udsjunget,
Men det har sjunget: Dansken slaarer,
Saa det i Verden runged'.

I Slægter lyde skal det Qvad,
Hvad Landsoldaten kunde

Ved Idsted og ved Frederiksstad

Foruden ved Midsunde.

Tak gamle Aar, flyv fri og let!
Hvad vil din Broder bringe? -
Det Øie lee, som før har grædt,
Og Fredens Harper klinge!

JGA

¹ Udarbejdet af JGA, bl.a. på grundlag af øvrige i noter anførte kilder

² Grænsforeningens årbog 2001, Henning Dehn-Nielsen

³ Generalstaben: Den dansk-tyske krig 1848-1850 (Kbh. 1885) 2. afsnit, 2. afd. af kaptajn J.C Pingel, p. 1083 og bilag 9

⁴ Rapport over Fægtningen ved Midsunde den 12te September 1850 (Krabbe, Ræder og Dinesen). Beregning: JGA

⁵ Hertil kom i 1850 store tab i Slaget ved Isted samt sygdom. F.eks. havde 10 LETBTN 24 mand døde af tyfus 1850-51

⁶ Slesvig, tidl. Michaelis kirkegård: Mindeplader for de tre faldne brødre Schau (Stoltz-1980)

⁷ Begravet på Assens Kirkegård

⁸ Slesvig, tidl. Michaelis kirkegård: Marmorsten over de to faldne brødre Dalgas (Carlo og Ernesto)(Stoltz-1980)

⁹ Cohen, A.D. (*Catechet*): Krigen 1850 – de Faldnes Minde (Odense 1851)

¹⁰ Generalstaben: Den dansk-tyske krig 1848-1850 (København 1885) 2. afsnit, 2. afdeling af kaptajn J.C Pingel , p.1084

¹¹ Meza-1928, p.164

¹² Ræder-1911, p.288

¹³ JGA MLR Recce 2017 & Gerd Stolz: Kriegsgräber von 1848/51 und 1864 im Kreis Schleswig-Flensburg (1980)

Kampene ved Stentemühle og Sorgebrücke

Efter slaget ved Isted havde de to hære travlt med at befæste deres stillinger - den danske hær ved Dannevirke og slesvig-holstenerne omkring Rendsborg. Den danske forpostlinje gik fra Frederiksstad i vest over Schwabsted, nordpå til Hollingsted, videre østpå til Klein Reide, Jagel, Lottorf, Flekkeby og Vindeby til lidt syd for Eckernførde. Den slesvig-holstenske forpostlinje strakte sig i vest fra Süderstapel, videre nordpå til Bergenhusen og tilbage til moseområdet nord for Sorgeå. Herfra gik den atter nordpå til Nordby, hvor den gik mod øst til Hütten og derfra til Eckernførde Bugt.

I området imellem de to forpostlinjer fandt mange småkampe sted. Kun to gange kom det til større træfninger – ved Süderstapel og Stentemühle.

Den 8. august iværksatte den danske overkommando en større opklaring mod de slesvig-holstenske styrker langs Sorgeå med deltagelse af lidt over tre brigader.

Oberst Thestrups brigade skulle med tre kolonner rykke frem mod overgangene over Sorgeå ved Stentemühle. Brigaden Baggesen skulle fortage fouragering i baglandet, mens oberst Krabbes brigade skulle rykke frem til Breckendorf og Damensdorf og være i reserve, mens en mindre styrke rykkede frem mod Sorgebrücke. Brigaderne var under kommando af general de Meza. Ordren var kun at foretage et skinangreb. Var denne blevet fulgt, var det ikke kommet til alvorlig kamp.

Nu skete der imidlertid det, at de slesvig-holstenske styrker fra avantgarden blev angrebet og kastet tilbage over Sorgeå. Da Baggesens fouragering var afsluttet, fik Thestrup ca. kl. 1200 ordre til at trække sig tilbage. Men på dette tidspunkt var hans styrker viklet ind i kamp med deres modstandere, hvilket vanskeliggjorde tilbagetrækningen. Soldaterne nærmest Bistensee blev angrebet i flanke og ryg af slesvig-holstenske jægere, der var blevet forstærket. Kun med store tab lykkedes det at frigøre de danske enheder og gå tilbage skarpt forfulgt af slesvig-holstenske jægere. Vestpå ved Sorgebrücke havde man fulgt sin ordre om ikke at angribe broen, hvor det derfor kun kom til en tirailleurkamp. Snart trak danskerne sig også her tilbage. De slesvig-holstenske styrker forfulgte de danske enheder helt til Breckendorf og Hüttenberge, hvor man gjorde holdt for lidt efter atter at trække sig tilbage til stillingerne ved Sorgeå.

Selv om det kun var en mindre del af de danske styrker, som havde været i kamp, var det alligevel flere, end der blev indsat på slesvig-holstensk side. Som følge af den uheldige måde, hvorpå tilbagetrækningen skete, var de danske tab meget større end de slesvig-holstenske – henholdsvis 69 og 21 mand.

I sin rapport om kampen skrev de Meza, at der kun befandt sig mindre slesvig-holstenske styrker langs Sorgeå, og intet tydede på, at de ville gennemføre en forsvarskamp langs Sorgeå-linjen. I øvrigt mente han at rekognosceringer af denne art var nyttesløse og spild af gode soldaters liv. Det havde de Meza ret i, men fejlen var hans egen, for han overlod føringen af de danske tropper til oberst Thestrup.

De Meza kunne enten have sørget for, at de danske tropper ikke overskred Sorgeå eller have sat mere ind på at kaste slesvig-holstenerne ud af Sorgeå-linjen og for en stund indtaget en fremskudt stilling foran denne linje. Det ville have givet et bedre resultat af rekognosceringen, fordi det havde afsløret, at Willisen kun agtede at forsvare sig ved Rendsborg.

På slesvig-holstensk side anså general Willisen selvfølgelig kampen som en sejr, for man havde jo vundet over en talstærk modstander, og det indgav nyt mod oven på nederlaget ved Isted.

Willisen forventede ganske rigtigt et angreb på Rendsborg og ville have trukket sine tropper tilbage til byen, hvis de danske styrker havde fortsat deres fremrykning. Under kampen ved Stentemühle havde han imidlertid også haft mulighed for at angribe ud over Sorgelinjen med op til fire brigader, hvoraf hovedparten kunne have rykket over Sorgebrücke og angrebet de danske styrker i deres højre flanke. Men det vovede han ikke, for i hans forestillingsverden måtte forsvaret af Rendsborg forstærkes med flere skanser langs Sorgeå og i mellemrummet mellem Bistensee og Wittensee, hvilket også skete. Hans styrkelse af Rendsborg med ydre forsvarsværker og med en stærk garnison var desuden årsag til, at han ikke havde blik for Frederiksstads strategiske betydning, og han derfor undlod at styrke forsvaret af denne by, mens tid var.

Litteratur:

Frantzen, Ole L.: Efter Isted – Kampene omkring Rendsborg 1850. KHT- Nr. 3. November 2016

Rendsborg by og fæstning

Ifølge Saxo Grammaticus dukker Rendsborg frem af middelalderens tåge omkring 1100, idet den danske konge Svend Estridsens søn Bjørn på dette tidspunkt byggede en borg på en ø i Ejderen. Mere sikkert er det imidlertid, at grev Adolf 2., der havde fået Holsten og Ditmarsken i len af den tyske kejser, omkring 1150 på Ejderen genopbyggede en gammel forfalden borg. Stedet var velvalgt for her krydsede hærvejen (oksevejen), der var datidens vigtigste nord-sydgående samfærdselsvej, Ejderen. I 1199 nævnes byen for første gang under navnet Reinholdsborg i Chronica Slavorum. Ligesom tidligere var Rendsborgs tilhørsforhold omstridt, men efter flere ejerskifter mellem danske konger og tyske grever blev byen i 1252 tilkendt Holsten. Året efter fik byen købstadsrettigheder.

I de følgende århundreder bredte Rendsborg sig både nord og syd for Ejderen. De holstenske grever spillede i denne tid en stor rolle for byens udvikling; bl.a. blev borgen på Ejderen forvandlet til et slot. I Danmark husker vi grev Gerhard den Store, som Den kullede Greve, der i 1340 dræbtes af den danske ridder Niels Ebbesen. I Rendsborg derimod mindes man grev Gerhard med taknemmelighed, for grev Gerhard III anerkendte i 1339 byens købstadsrettigheder, hvilket kan ses på den såkaldte Gerhardsbrønd på slotspladsen i Rendsborgs gamle bydel.

Rendsborg gamle by og omegn med de første volde fra år 1539

Indtil 1536 havde der ikke været behov for at befæste Rendsborg. Men nu lå den danske konge Christian 3. i strid med den tyske kejser Karl V. Kongen, der også var hertug af Slesvig og Holsten, frygtede et tyske angreb på hans besiddelser og opførte derfor en fæstning omkring Rendsborg. Vi ved ikke, hvorledes befæstningen blev udformet, men fra en illustreret tegning fra 1584 kan man se, at der var tale om en glat jordvold uden bastioner, palisader eller brystværn. På volden foran Rendsborg slot stod kanoner, og ved siden af slotsvolden fandtes en runddel til at beskytte byen mod et angreb fra søsiden.

I 1600-tallet var Rendsborg i krigens vold. Byen blev under Kejserkrigen 1625-29 belejret og erobret af Wallensteins tropper, og under Torstenssonsfejden 1643-45 kapitulerede Rendsborg til svenske soldater i krigens første dage. Svenskerne rømmede byen i august 1644, og danskerne overtog atter byen. I maj 1645 vendte svenskerne imidlertid tilbage og indledte en belejring af Rendsborg, som dog holdte stand, og belejringen blev snart hævet.

På baggrund af de ulykkelige krigserfaringer og den fortsatte trussel om et svensk angreb sydfra, begyndte man at udbygge byens fæstning. I perioden 1684-85 opførte Hendrik Ruse Nyværk, som et massivt brohoved på Ejderens sydside, og i årene 1690-95 anlagde Jobst von Scholten Kronværket på nordsiden af floden. Hermed havde Rendsborg fået en udformning, som ikke ændrede sig de næste 150 år. Rendsborg var nu det danske riges næststørste fæstning efter København.

Fæstningen var bygget efter det vaubanske system med bastioner, mellemliggende kurtiner og foranliggende raveliner og lynetter. Sydvest for Nyværk lå et sumpet område, som Scholten inddrog i fæstningens forsvar. I tilfælde af et angreb på fæstningen kunne området oversvømmes ved at en lille å kunne afspærres og opstemmes ved hjælp af et stemmeværk. Oversvømmelsen – inondationen – blev iværksat to gange i 1813 og i 1848 – dog uden succes.

Med anlæggelsen af Nyværk skabtes også en ny bydel, hvor der i 1700-tallet opførtes flere markante bygninger samt en stor paradeplads. Her ligger fortsat kommandantboligen, hvor Christian 7. i 1808 døde af et slagtilfælde, antagelig efter han så spanske hjælpetropper marchere ind i byen. I samme bygning blev Frederiks 6. udråbt til konge. Ved paradepladsen findes yderligere et stort provianthus, garnisonskirken og hovedvagten. Sidstnævnte er bl.a. kendt fra begivenhederne den 24. marts 1848, hvor slesvig-holstenske borgere og soldater med prinsen af Nør i spidsen overtog Rendsborg uden kamp. Endelig lå ved paradepladsen et firlænget bygningskompleks, der husede fæstningens arsenal. Bygningerne er i dag et kulturcentrum med museum, bibliotek m.v.

Fra gammel tid havde Rendsborg flere byporte. De blev suppleret med nye porte, så byen ved udvidelsen med Nyværk fik fire porte. På Alsteiner Tor - porten syd fra ind til Altstadt - blev i 1726 indsat en stentavle med indskriften *Eidora Romani Terminus Impery* - Ejderen det romerske riges grænse. Den blev i 1806 fjernet i forbindelse med Holstens indlemmelse i monarkiet som følge af

Die Festung Rendsburg nach dem Ausbau von 1690 bis 1695 durch Jobst von Scholten.

KRONWERK

- 1 Bastion Glücksburg
- 2 Ravelin Glücksburg
- 3 Bastion Sonderburg
- 4 Ravelin Sonderburg
- 5 Bastion Nordburg
- 6 Ravelin Nordburg
- 7 Redoute Büdelsdorf

NEUWERK

- 1 Bastion König
- 2 Ravelin König
- 3 Bastion Königin
- 4 Ravelin Königin
- 5 Bastion Kronprinz
- 6 Ravelin Kronprinz
- 7 Bastion Prinz Georg
- 8 Ravelin Prinz Georg

- 9 Bastion Prinz Carl
- 10 Ravelin Prinz Carl
- 11 Bastion Prinz Wilhelm
- 12 Ravelin Prinz Wilhelm
- 13 Redoute Obereider
- 14 Lünette Varel
- 15 Lünette Oldenburg
- 16 Lünette Delmenborst

kejser Napoleons ophævelse af det gamle tysk-romerske rige, hvor Holsten som nævnt havde været et len under den tysk-romerske kejser.

De mange nye bygninger omkring paradepladsen forskønnede byen. Men også op anden vis fandt en interessant byudvikling sted. I 1784 blev Rendsborg udgangspunkt for Ejderkanalen, der udgik herfra og forbandt den sejlbare del af Ejderen med Kielerfjorden, hvorved det blev muligt med mindre skibe at undgå den farlige sejlads omkring Skagen. I forbindelse med dette imponerende vandbygningsarbejde blev der nord for Altstadt bygget en sluse til regulering af vandstanden mellem Øvre og Nedre Ejder.

I årene efter Napoleonskrigene blev man for alvor opmærksom på de svagheder, som fæstningen havde haft lige siden udbygningen i begyndelsen af 1700-tallet. Det var svagheder, som var almen kendte. Eksempelvis udgav sydslesvigeren J. A. Petersen en guidebog over hertugdømmerne, hvor han fortæller, at Rendsborgs alvorligste svaghed var manglende fremskudte værker til at holde en angriber på afstand. På sydsiden af fæstningen kunne morterer placeret på højder bag det sumpede område beskyde byen, og på nordsiden kunne man med kanoner på bakkerne ved Budelsdorf skyde direkte ned i fæstningen. Det rådede man dog i nogen grad bod på ved at forstærke volden ved bastion Glücksborg i Kronværket. Tillige blev opført et nyt krudttårn uden for byen for at mindske risikoen for en eksplosion inde i byen. Det skete ved at ændre Budeldorf redoute – et firkantet værk – til et pileformet fleche, hvor krudttårnet blev placeret. I 1840'erne arbejdede de danske fæstningsingeniører løbende med at styrke fæstningens forsvar, hvilket man ikke fik afsluttet inden fæstningen i marts 1848 blev overtaget af slesvig-holstenerne. Af frygt for et dansk angreb fortsatte slesvig-holstenerne med at udbygge fæstningen, ikke mindst i 1850 under general Willisens ledelse. En ring af fremskudte værker blev lagt omkring Rendsborg med hovedvægten på den nordlige front. Denne storstilede udvidelse af fæstningen blev afslutningen på udbygningen af fæstningen, der nu var så stor som ingen sinde før.

Rendsborg fæstning set fra nord før demoleringen 1854-62. Tegning af Anton Ludwig Meinung

I mens Willisen havde travlt med sit omfattende skansebyggeri, fandt der en tragisk ulykke sted i byen. Fæstningens store krudtlaboratorium eksploderede. Tæge blæste af huse, døre og vinduer blev ødelagte, og gaderne blev overstrøet med murbrokker. Ulykken kostede 110 døde. Det var den værste katastrofe Rendsborg hidtil havde oplevet. Til minde om ulykken opstillede man en obelisk, som stadig findes på Rendsborg gamle garnisons kirkegård.

Da slesvig-holstenerne i 1851 blev tvunget til at nedlægge våbnene, vendte de danske soldater tilbage til deres gamle garnisonsby. De gik straks i gang med at demolere fæstningen, for man skulle jo nødig have, at den endnu engang kom på slesvig-holstenske eller tyske hænder og blive udgangspunkt for et angreb på den danske hær. Indledningsvis blev Willisens skanser på nordsiden af byen i juli 1851 sløjfet, dernæst fulgte dele af Kronværket og volden omkring Altstadt, så alle anlæg på nordsiden og i selve byen var sløjfet omkring 1860. Samtidig med dette blev byens porte også nedbrudte. Da det atter trak op til krig i begyndelsen af 1860'erne blev *Ejderstenen* bragt til tøjhuset i København, hvor den fortsat befinder sig.

Som følge af nederlaget i krigen 1864 blev Rendsborg en preussisk garnisonsby. Preusserne fortsatte demoleringen af fæstningen. De tog fat på Nyværks volde, som styk for styk blev sløjfet.

Så sent som i 1962 forsvandt den sidste rest af fæstningen – et krudttårn ved Kronprinsens bastion. I 1980 blev en murrest nær Rendsborg banegård frilagte. Den er et af de få minder om fæstningen, som er bevaret i dag.

I byens tid som preussisk garnisonsby blev der på terrænet foran Nyværks gamle nedlagte volde anlagt flere kaserne til den voksende garnison. Omkring århundredskiftet ændrede byen for alvor profil. I 1895 blev Ejderkanalen afløst af Kielerkanalen, så kanalen nu går lige syd om det centrale Rendsborg, hvilket har gjort byen til en vigtig havne- og værftsby, og i årene umiddelbart før Første Verdenskrig opførtes Rendsborg Højbro, der med tiden er blevet byens vartegn.

Efter Anden Verdenskrig var Rendsborg for en stund besat af allierede soldater, og kasernebygninger, som ikke blev anvendt til militære formål, husede nu flygtninge eller benyttedes til civile formål. I 1956 kom tyske tropper tilbage til Rendsborg, og få år senere blev byen hovedkvarter for LANDJUT, hvorved danske soldater også vendte tilbage til Rendsborg. Med afslutningen af den kolde krig blev garnisonen reduceret, og i marts 2011 forlod den sidste soldat den gamle garnisonsby.

I takt med at minderne om Rendsborgs militære fortid er forsvundet, er interessen for netop byens militære historie vokset. Færdes man i byens centrum, virker det som om tiden står stille – udviklingen er tilsyneladende foregået ude i forstæderne. Altstadt og Neuwerk har imidlertid en egen charme, og nu er det turister, der skaber lidt liv i byen, bl.a. danskere. At sidde ved den gamle hovedvagt og skue ud over paradepladsen er som at opleve historiens vingesus.

Litteratur

800 Jahre Rendsburg in Plänen und Zeichnungen. Rendsburg 1999.

Bohn, Robert und Martin Westphal (Hrsg.): Garnionsgeschichte der Stadt Rendsburg. Bielefeldt 2017.

Gudd, Alfred: Die festung Rendsburg. Rendsburg 2016.

Gudd, Alfred: Die festung Rendsburg in Alten Stichen und Zeichungen. Kalender 2008.

Hoop, Edward: Geschichte der Stadt Rendsburg. Rendsburg 1989.

Klint, Helge: Fæstningsbyggeriets århundrede i Danmark. Militært Tidsskrift. Marts 1975.

Nielsen, Søren: Rendsborg fæstning. Krigshistorisk Tidsskrift. Nr. 1.1978.

Petersen, j. A.: Wanderungen durch die Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg. Erste Section Rendsburg mit der Umgebung, die Eider und der Schleswig-Holsteinische Kanal. Kiel 1839/1984.

Strohmeyer, Uwe: Rendsborg garnison nedlægges. Krigshistorisk Tidsskrift. Nr. 3, 2010.

Westphal, Martin (Hrsg.): Der Rendsburger Festnungszeichner Anton Ludwig Meinung. Rendsburg 2016.

De slesvig-holstenske skanser ved Stapelholm

Udsigten mod vest fra den store redoute ved Zwieberge. I dag Twieberge Naturdenkmal ved Norderstapel. Foto: Ole L. Frantzen

Efter den danske erobring af Frederiksstad 7. august 1850 frygtede general Willisen en dansk besættelse af den vestlige del af Stapelholm, og han lod i begyndelsen af september dette område besætte med mindre styrker. Tillige beordrede han opført en større redoute - et mindre fritstående fæstningsværk, der er lukket til alle sider - på en dominerende højde kaldet Zwieberg syd for Norderstapel. Desuden blev anlagt nogle lettere forskansninger - brystværn for infanteri - på højderne nord og vest for Süderstapel.

Den sejrige slesvig-holstenske kamp ved Süderstapel 8. september bragte ikke ro i Willisens sind. Flere fortifikatoriske arbejder blev derfor iværksat, og den store redoute ved Zwieberg blev fuldført.

For at vanskeliggøre tilgangen til Stapelholm fra Frederiksstad blev yderligere opkastet flere brystværn og anlagt en lille redoute nord for Schlickkog samt anlagt skytsstandpladser og brystværn for infanteri nord og vest for Seeth.

Slesvig-holstensk skanse ved Norderstapel. Maleri af Julius Lüttgens 1855

Til forsvar af Süderstapel blev opført tre lukkede værker, og til forsvar af Norderstapel blev yderligere anlagt tre redouter vest og øst for byen samt flere mindre værker syd for denne.

I tilfælde af et dansk angreb kunne skanserne bemandedes med infanteri indkvarteret i de nærliggende landsbyer, og et let feltbatteri ville være klar til at yde ildstøtte. Den største af skanserne, redouten ved Zwieberg, havde dog en fast bemanning og var armeret med fæstningsskyts.

Efter fjendtlighedernes ophør i begyndelsen af 1851 blev alle skanserne demolerede. Det eneste sted, hvor man i dag tydeligt kan se, at der her har været et mindre fæstningsværk, er ved Zwieberg.

Litteratur

Generalstaben (udg.): Den dansk-tydske Krig 1848-1850. Bd. III. 1850. København 1885-1887

Lüders, T.: Feldzug der Schleswig-holsteinischen Armee und Marine im Jahre 1850. 1852

Kampen ved Süderstapel

Terrænet ved Süderstapel og Norderstapel med angivelse af de slesvig-holstenske skansers placering. Udsnit af kort fra A. Lütken: Feldzug der Schleswig-Holsteinischen Armee und Marine im Jahre 1850

Efter kampen ved Stentemühle pressede krigsminister Hansen på for at få Stapelholm besat for yderligere at sikre kontrol over Sydslesvig, eftersom han frygtede, at stormagterne ville påtvinge de stridende parter en våbenhvile, hvor man fastfrøs de linjer, som man stod i. Det var muligt, for der var nu – efter feltbefæstningsarbejderne ved Dannevirke stort set var afsluttede – styrker til rådighed til en sådan opgave.

Selv om overkommandoen var imod det, fordi det var en spredning af styrkerne, imødekom man krigsministerens ønske. Det blev besluttet, at der skulle gennemføres en rekognoscering mod

Stapelholm for at tage egnen i besiddelse og indhentet oplysninger om fjendtlig aktivitet i området. Opgaven blev overdraget oberst Schepelerns brigade. Schepelern overlod den til oberstløjtnant Helgesen i Frederiksstad. Han bestemte, at en infanteristyrke på fire kompagnier, 20 dragoner og to 12 pds granatkanoner, i alt ca. 900 mand under kommando af major Vogt skulle udføre rekognosceringen. Helgesen opfattede ordren således, at man skulle angribe de slesvig-holstenske styrker, som man havde fået efterretninger om befandt sig i området, hvor de var i gang med at forskanse sig. Disse feltbefæstningsarbejder skulle ødelægges, og til at gøre dette forventede han at modtage et mindre ingeniørdetachment.

Major Vogt.

Tidligt om morgenen den 8. september marcherede danskerne ud af Frederiksstad over Seeth mod Süder- og Norderstapel. Slesvig-holstenerne havde ganske rigtigt besat de to landsbyer. På tre høje lige vest for Süderstapel havde man indrettet en forsvarsstilling med opkastede jordvolde. Fra disse bakkedrag beherskede man det foranliggende terræn. To jægerkompagnier var i front, mens et infanterikompani befandt sig i reserve ved bakken Zweiberg lige syd for Norderstapel. Den samlede forsvarsstyrke talte ca. 850 mand.

Det danske angreb, som nu fandt sted, blev primært rettet mod den nordligste del af forskansningerne ved Stapel Mølle. Trods gentagne angreb lykkedes det ikke at kaste slesvig-holstenerne ud af deres stillinger, og snart udviklede kampen sig til en skyttefægtning. Det danske infanteri blev støttet af de to 12 pds granatkanoner, der gik i stilling nord for vejen fra Seeth til Süderstapel, sandsynligvis på en bakke omkring 100 meter fra slesvig-holstenernes forskansninger ved Stapel Mølle, som man beskød uden større virkning, da afstanden var for stor. Et stillingskift nærmere fjenden var ikke muligt, for skytset blev beskyttet af slesvig-holstenske jægere. Under den igangværende fægtning havde de slesvig-holstenske jægere en klar fordel over for de danske infanterister ved at være bevæbnede med langtrækkende taprifler og være beskyttet af deres forsvarsværker. Kampen viste også, at artilleriet selv på lidt større afstande var udsat for ild fra infanteri bevæbnet med taprifler.

Da de danske infanterister ikke kunne erobre de slesvig-holstenske stillinger, skønt hele den danske styrke var indsat, og der ikke var udsigt til forstærkninger, beordrede major Vogt sine soldater tilbage efter et par timers kamp. Slesvig-holstenerne forfulgte energisk de retirerende danskere, der blev tvunget ud af Seeth.

Ilden fra de slesvig-holstenske taprifler havde gjort deres virkning. De danske tab var store, i alt 115 mand, hvoraf 29 var døde. Slesvig-holstenerne mistede 31 mand, hvoraf tre var døde. Den slesvig-holstenske føring under træfningen havde været glimrende, og soldaterne havde kæmpet godt.

Helgesen var opbragt over resultatet af kampen. I sin rapport antydede han, at man havde ladet ham i stikken, og han ikke var blevet støttet af oberst Schepelern. Overkommandoen gav ham imidlertid selv skylden, fordi der ikke var givet ordre til at foretage et angreb, men kun en rekognoscering. Men hvorledes skulle Helgesen ellers opfatte sin ordre, hvori der stod, at han skulle okkupere Stapelholm. At okkupere betyder at besætte et område i fjendtlig besiddelse, og det kunne selvfølgelig kun ske ved at angribe fjenden og kaste ham ud af området. Med dette efterspil, som ikke tjente overkommandoen til ære, endte træfningen ved Süderstapel.

På slesvig-holstensk side vakte sejren naturligvis jubel, og troen på egne kræfter fik fornyet næring. Set med slesvig-holstenske øjne var sejren heller ikke så lille endda. Den blev deres største i 1850!

Litteratur

Frantzen, Ole L.: Efter Isted – Kampene omkring Rendsborg 1850. KHT. Nr. 3. november 2016

Helgensen og Frederiksstad

Helgøen og danske artillerister ved Mølleskansen. Tegning af Niels Simonsen

Frederiksstad er ikke en fæstningsby som fx Fredericia, men byens beliggenhed mellem Ejderen og Trene omgivet af marskland og gennemskåret af kanaler begrænser adgangsvejene til byen. Byen blev anlagt i 1624 af den gottorpske hertug som handelsby for import fra ostindien med krydderier, silke osv. Samtidig blev byen et religiøst fristed for jøder og reformerte, hvilket bragte driftige folk til med kapital. I de næste århundreder blomstrede byen og de smukke hollandsk inspirerede gavlhuse blev bygget og kanalerne anlagt, så byen med rette i dag kaldes lille Amsterdam. Da skibene blev større og Ejderen for lavvandet for dem, blev havnebyerne ved kysten anløbsplads. Frederiksstad havde derfor ikke brug for udvidelser, og byen gik ind i en tornerosesøvn, der bevarede byens særpræg og i dag er en turistattraktion. I 1850 blev byen et brændpunkt i krigen mellem kongeriget Danmark og de slesvig-holstenske oprørere, som betød ødelæggelser af dele af byen, især af den sydøstlige del ud mod Ejderdiget.

Efter slaget ved Isted havde den danske hær indtaget stilling ved Danevirke, og overkommandoen besluttede at sende 3. brigade under oberst Schepelern mod vest. Nordmanden oberstløjtnant Hans Helgesen, der kendte området og dets befolkning fra sin tid som herregårdsskytte hos godsejer Tiedemann, ledede fremrykningen. 6. august satte Helgesen et overrumplingsangreb ind mod Frederiksstad langs det vestre Trededige, og trods en morderisk ild fra de slesvig-holstenske taprifler trængte de danske soldater med dødsforagt frem over den åbne marsk og gennem palisaderne ind i byen, hvor forsvarerne flygtede. Angrebet kostede 6 døde og 19 sårede, heriblandt dagens helt kaptajn Schack, men Frederiksstad var nu i danske hænder. Helgesen befæstede byen med skanser ved de få adgangsveje og især ved Ejderdiget med den såkaldte Mølleskanse. Det er også hovedvejen ind til byen i dag.

Efter Helgesens mislykkede forsøg på at erobre de slesvig-holstenske skanser ved Søndre Stabel satte oprørerne nu ind med en belejring af byen og begyndte med et heftigt bombardement uden den store effekt på forsvaret. Helgesen hjalp civilbefolkningen, der var bitre på slesvig-holstenerne, som den havde hjulpet med pengegaver, men som nu ødelagde deres by og dræbte flere indbyggere. Sårede, gamle, kvinder og børn blev evakueret sammen med værdifuldt indbo som møbler, tæpper og malerier med hjælp fra danske soldater, som efterhånden blev afholdte ligesom deres chef, der viste forståelse for indbyggernes lidelser og i øvrigt talte deres sprog.

Trods overkommandoens betænkeligheder ville Helgesen forsvare Frederiksstad og udbyggede befæstningerne. Han havde ca. 2.400 mand, medens den belejrende styrke under oberst von der Tann havde op mod 9000 mand. Angrebet 4. oktober kl. 16 kom ikke som en overraskelse. Et fremmødt orkester spillede Schleswig Holstein meerumschlungen for at opildne soldaterne, og notabiliteterne fra Rendsborg var mødt op i vogne for at overvære erobringen. Et grotesk scenario med krigen som en slags cirkusforestilling. Tid og sted for angrebet var annonceret i god tid til glæde for forsvaret.

Angrebet skete ganske som forudset af Helgesen langs Ejderdiget i tætte kolonner understøttet af 2 kanonbåde på Ejderen. Mølleskansens 2 kanoner, som havde været tavse under bombardementet, åbnede nu ild med kardæskskud, der med dump lyd slog ind i kolonnen og skabte død og lemlæstelser, så angrebet gang på gang gik i stå, når de angribende jægere kastede sig ned. Så fulgte geværilden fra skansen og til sidst salver fra espingolerne i naboskansen ved kalkbrænderiet. Stadig nye angribere blev sat ind, og de kom igennem de nedskudte palisader og frem til skansen, men de kunne ikke trænge ind i den. Enkelte angribere nåede op på skansen og

blev stødt ned i regulær nærkamp af de danske forsvarere, der viste høj kampmoral inspireret af Helgesen, der med ro og beslutsomhed ledede forsvaret inde fra skansen. Nattehimlen og de kæmpende tropper blev oplyst af ildskæret fra brandene i Frederiksstad sammen med ildglimtene fra skuddene. En dramatisk effekt som også udnyttede i kunstneren N. Simonsens maleri af stormen.

Som timerne gik uden et gennembrud og med stadigt stigende tab svækkedes efterhånden energien i stormen, og orkestret blev vel også træt, medens notabiliteterne noget skuffede vendte hjem til natmaden i Rendsborg. Tilbage var der op mod 1000 døde og sårede langs diget og foran skansen, som havde betalt prisen for en dårlig planlægning af den inkompetente von der Tann. Helgesen var derimod rykket ind i krigshistorien som sejrherren ved Frederiksstad og blev senere lønnet med oberststilling og kommandantskabet i Rendsborg. Han er begravet på den gamle kirkegård i Flensborg sammen med de faldne fra slaget ved Isted.

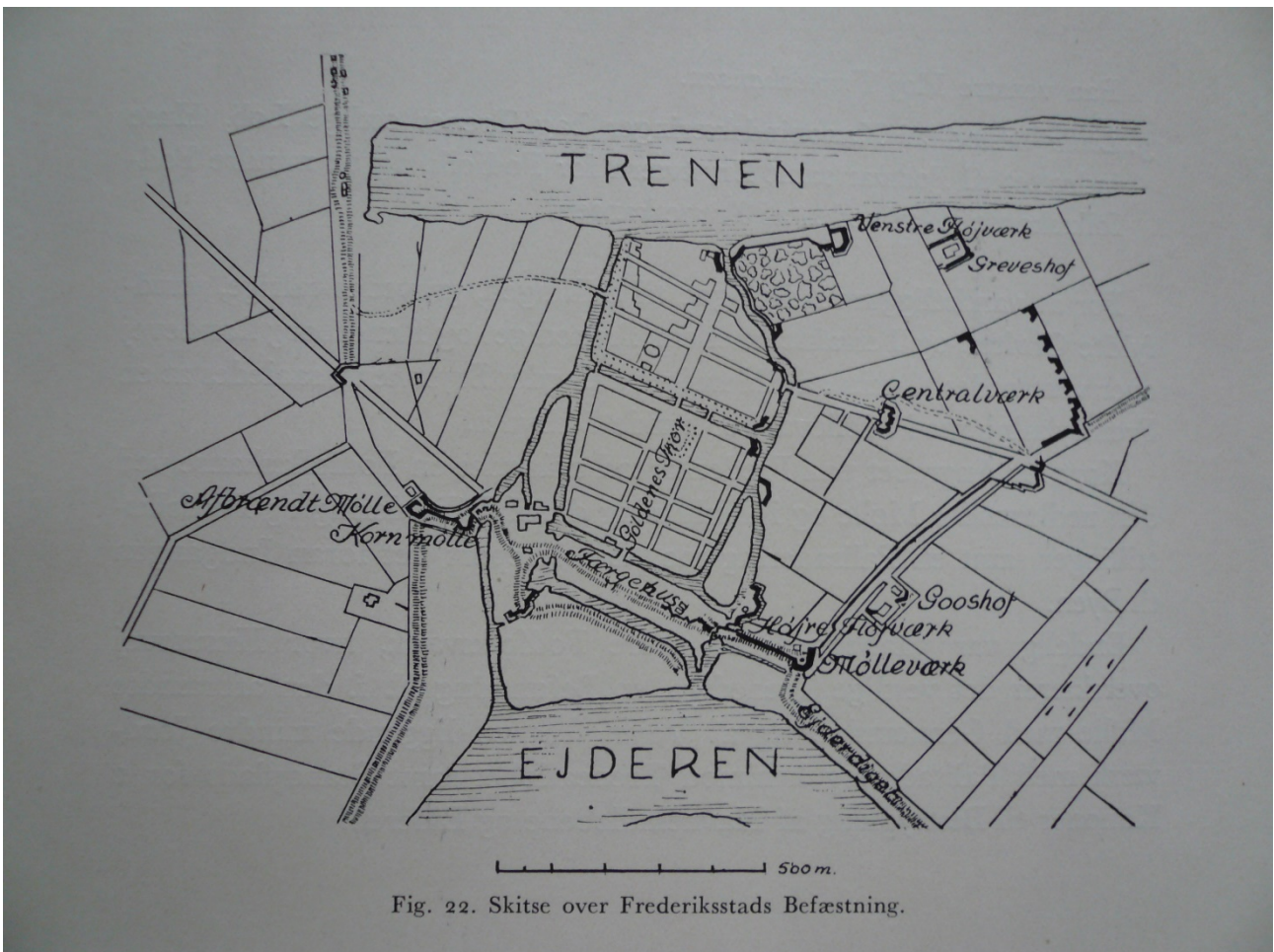
I Frederiksstad er byens sydøstlige hjørne nu bebygget med enkle hvidkalkede klassicistiske bygninger med indmurede sortmalede kanonkugler. Byen har dansk præst i et dejligt renæssancehus med kanonkugle – naturligvis – og en dansk skole Hans Helgesenskolen, og der er mange danske turister i den charmerende kanalby. Lidt ironisk er der rejst et mindesmærke for de slesvig-holstenske faldne inde i byen, hvorind de aldrig nåede i live, mens de danske faldne ligger begravet på byens to kirkegårde i i øvrigt pænt vedligeholdte gravsteder. Den gamle oprørsby har fået et godt forhold til Danmark takket være en tapper nordmand.

Litteratur

Jensen, N.P.: Kampen om Sønderjylland 1850. København 1916

Kampen om Frederiksstad

Kort efter slaget ved Isted imødekom den danske overkommando krigsminister Hansens ønsker om en mere aktiv optræden. Oberst Schepelern blev med sin brigade sendt vestpå for at fordrive slesvig-holstenerne fra det sydvestlige Slesvig. Oberstløjtnant Hans Helgesen fik til opgave at fordrive en mindre Slesvig-holstensk styrke på lidt mindre end et kompagni samt to kanoner. Helgesen, som rådede over to bataljoner og to kanoner, løste opgaven efter en kortvarig kamp, og Frederiksstad kom på danske hænder 7. august. Efter erobringen af byen begyndte Helgesen straks at indrette den til forsvar.

Befæstningen kom til at bestå af tre linjer:

1. Forpostlinjen, havde sin højre fløj ved sammenstødet af Ejderdiget og Tredediget, hvor der var opført et lukket værk, Mølleskansen. Gården Gooshof foran Tredediget blev indrettet til forsvar, og på det sted, hvor Chausséen fra Rendsborg skar diget, blev der anlagt et blanderet værk for to kanoner samt et åbent værk, Savværket, for infanteri. Desuden blev chausséen gennemskåret på to steder, ca. 375 meter foran Savværket og ved Bomhuset. Den venstre fløj blev dækket af et åbent værk, der lå ved Tredediget, ca. 125 meter fra chausséen. Diget var gennemskåret foran værket, og fra dette værk bøjede forsvarslinjen

tilbage i nordlig retning ved en række indskæringer for infanteri, og den blev afsluttet med gården Greveshof, der lå ved Trenen, og som var sat i forsvarsstand.

2. Denne linje bestod af tre forsvarsanlæg: Kalkovnværket ved Ejderdiget, Centralskansen på chausséen og Treneskansen ved det nordøstlige hjørne af Grosser Garten.
3. Den blev dannet af byens østlige udkant, der var indrettet til forsvar. Desuden var der ved Færgehuset anlagt et batteri.

General Willisens mislykkede angreb på Mysunde fik den slesvig-holstenske regering til at lægge fornyet pres på Willisen for at gå i offensiven. En generobring af Frederiksstad var han og de øvrige officerer i den slesvig-holstenske hær imod og foreslog i stedet et angreb på Hollingstedt. Dette forslag blev imidlertid forkastet af regeringen, som ønskede atter at komme i besiddelse af Frederiksstad, idet man havde behov for en markant militær sejr for at styrke sin position over for stormagterne, som i stigende grad havde vendt sig imod tanken om et selvstændigt Slesvig-Holsten. Forinden spørgsmålet om en generobring af Frederiksstad for alvor blev sat på dagsordenen, havde Willisen den 20. september sendt oberst Wissel på rekognoscering til Frederiksstad for at undersøge mulighederne for en erobring af byen. Wissel forelagde ham en angrebsplan, der byggede på overraskelsesmomentet. Wissel ville angribe byen fra både øst, syd og vest med en overlegen styrke.

Imod sin egen overbevisning bøjede Willisen sig nu for den slesvig-holstenske regerings krav om et angreb på Frederiksstad og beordrede oberst v. d. Tann til at lede angrebet, der skulle iværksættes den 28. september. Men i stedet for at angribe fra flere sider med overlegen styrke – to brigader på ca. 10.000 mand – valgte Willisen at reducere angrebsstyrken til en brigade, som kun skulle gennemføre angrebet fra øst og syd, idet han ikke ønskede at svække forsvaret af Rendsborg.

V. d. Tanns angrebsstyrke kom derfor kun til at bestå af fem bataljoner, 40 pjecer, en eskadron og fire kanonbåde med hver to svære 60 pds bombekanoner, i alt ca. 6000 mand.

Til forsvar af Frederiksstad disponerede Helgesen over to bataljoner, seks kanoner og 12 espingoler – i alt ca. 2000 mand. I nærheden af byen fandtes andre danske enheder, der i givet fald kunne forstærke forsvaret.

Angrebet på Frederiksstad blev iværksat den 29. september efter en mindre forsinkelse og kom ikke som en overraskelse for Helgesen. Angrebet skete om morgenen i to kolonner på Ejderdiget og på chausséen, mens et batteri på det sydlige Ejderdige samt en kanonbåd støttede angrebet, der lidt senere blev yderligere forstærket med skyts. Det danske artilleri, der hidtil kun i mindre omfang havde besvaret den fjendtlige ild, beskød nu de slesvig-holstenske angrebskolonner, da disse var indenfor kardæskskuds afstand, ligesom de blev mødt af geværild og ilden fra espingoler. Kampen rasede i flere timer, men over for den voldsomme danske ild, var det ikke muligt for angriberne at trænge frem til den forreste danske forsvarslinje, og da mørket faldt på, befalede oberst v. d. Tann sine tropper tilbage. Det slesvig-holstenske angreb var afslået.

Samtidig med disse begivenheder fandt der ude vestpå en mindre kamp sted. Et par danske kompagnier blev angrebet af en slesvig-holstensk styrke med artilleri, der havde til opgave at aflede opmærksomheden fra angrebet på Frederiksstad. Kampen faldt uheldigt ud for danskerne,

som mistede over 100 mand – hovedsagelig fanger. Willisen havde også sendt en styrke mod Schwabstedt, hvor det dog ikke kom til større kamphandlinger.

Dagligliv for danske soldater i Frederiksstad. Skitse af Niels Simonsen 1850

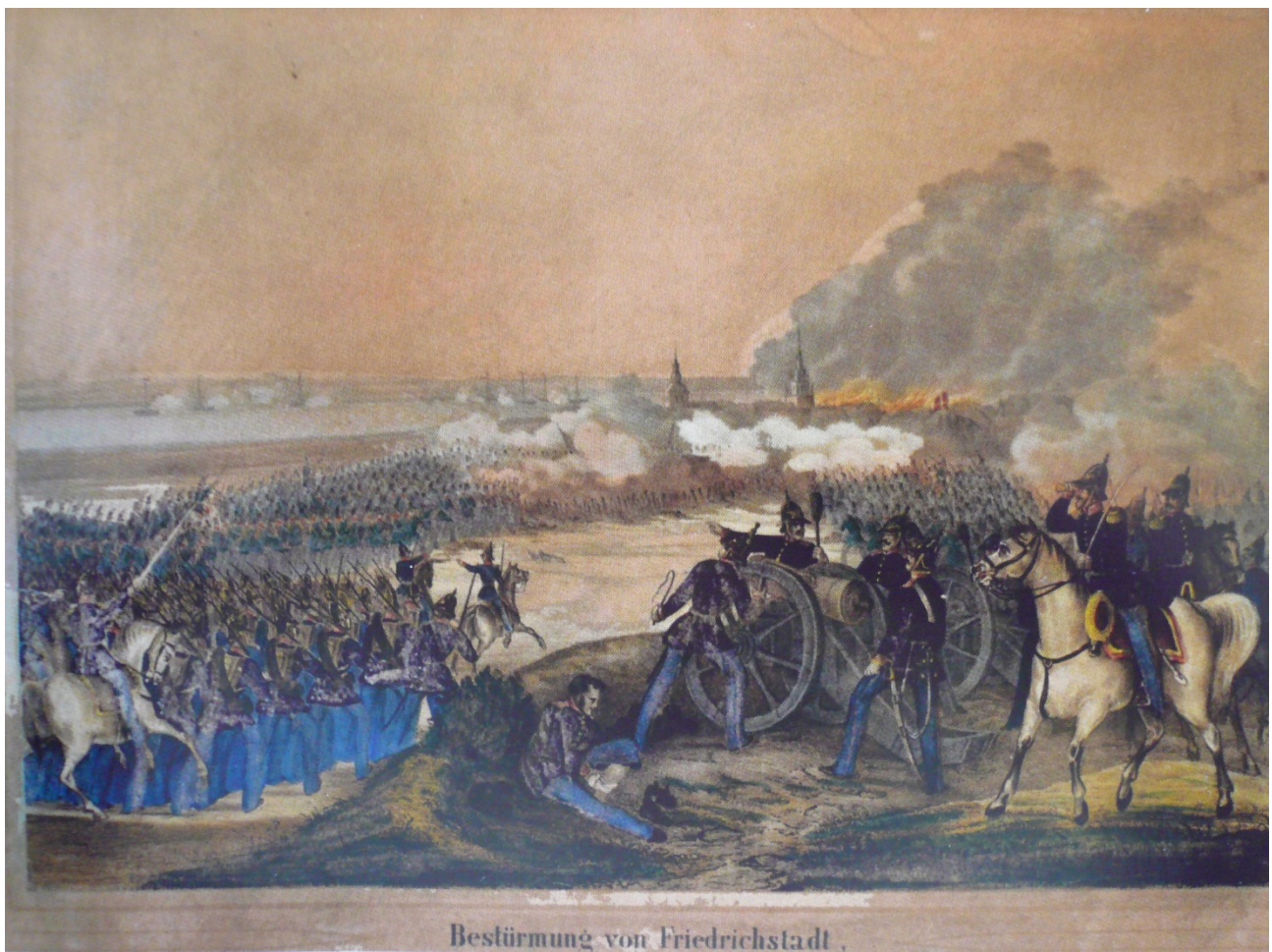
Inde i Frederiksstad var Helgesen ikke i tvivl om, at han snart ville stå over for et nyt angreb og bad derfor om forstærkning. Oberst Irminger, der havde afløst Schepelern som chef for 3. brigade med ansvar for hele det sydvestlige Slesvig, tøvede indledningsvis med at sende forstærkninger til Helgesen. Men eftersom truslen om et større slesvig-holstensk angreb ude vestpå aftog, da slesvig-holstenerne trak sig tilbage over Ejderen, og danske styrker atter kom i besiddelse af Tønningen, sendte Irminger tre kompagnier og to kanoner anført af oberstløjtnant Henckell til Frederikstad.

Ved den danske overkommando og ved 3. brigade fulgte man begivenhederne ude vestpå med både spænding og ængstelse, for man tvivlede på, at Helgesen ville være i stand til at holde Frederiksstad, og man gav ham tilladelse til at trække sig tilbage, hvis han mente det nødvendigt at forlade byen. Helgesens svar var, at han ikke ville rømme byen, før fjenden drev ham ud af den, eller han fik en befaling til at forlade den.

På slesvig-holstensk side havde man besluttet at gennemføre et større artilleriangreb på Frederiksstad, angiveligt i håb om på denne måde at tvinge byen til overgivelse. Bombardementet

begyndte 1. oktober, efter man havde fået sat yderligere artilleri i stilling, bl.a. på den sydlige side af Ejderen ved Færgehuset. Beskydningen varede uafbrudt, til det blev mørkt. Om natten fortsatte bombardementet fra Færgehusbatteriet, hvor man med gloende kugler navnlig skød mod byen og ikke mod de danske forsvarsstillinger. Omkring 3000 skud var haglet ned over skanser og byens huse, hvilket også resulterede i civile tab. Bombardementet fortsatte næste dag, men den 3. oktober begyndte det først op ad dagen på grund af ammunitions-mangel.

General Willisen, der havde besøgt sine tropper både den 2. og 3. september, beordrede nu hærens øverste artilleri- og ingeniørofficerer, general Wissel og oberst Dau til at konferere med oberst v. d. Tann om, hvad man videre skulle foretage sig, da artilleriangrebet tilsyneladende ikke havde ført til noget resultat. Efter at have gjort sig bekendt med forholdene, fortalte de tidlig om morgenen den 4. oktober, hvad de mente: Da det fugtige marsk terræn ikke tillod en regelret belejring, måtte man enten trække sig tilbage eller iværksætte et stormangreb samme dag. V. d. Tann besluttede sig for et stormangreb, der skulle gennemføres om aftenen.

General Willisen på en hvid hest og bag ham oberst v.d. Tann under stormen på Frederiksstad.

På dette tidspunkt talte den danske forsvarsstyrke omtrent 2800 mand med otte feltkanoner og 13 espingoler. De slesvig-holstenske styrker til rådighed for angrebet udgjorde henved 9000 mand og 56 morterer og kanoner, hvilket stort set svarede til den styrke, som general Wissel oprindeligt havde tænkt skulle erobre Frederiksstad i et overraskelsesangreb. Efter en voldsom beskydning af

Frederiksstads indbyggere flygter nordpå ud af den brændende by. Koloreret tegning af P.J. du Ferrang

de danske stillinger indledte slesvig-holstenerne angrebet kl. 1800. Stormangrebet blev udført med fire stormkolonner, der hver var delt i to afdelinger, samt en reserve.

Første kolonne rykkede frem på begge sider af Ejderdiget mod Mølleskansen. Anden kolonne gik frem i det åbne terræn mellem Ejderdiget og chausséen mod Gooshof, tredje kolonne rykkede frem på chausséen mod Savværket ved Tredediget og fjerde kolonne mod Greveshof ved Trenen. Tyngden i angrebene lå sydligst. Da den første kolonne satte sig i bevægelse holdt det slesvig-holstenske artilleri inde og et musikkorps, der befandt sig på det sydlige Ejderdige, spillede den slesvig-holstenske nationalhymne Schleswigholstein meerumschlungen. Her befandt sig også mange civile, der nærmest betragtede angrebet, som om der var tale om et skuespil eller en skovtur. Det var det bestemt ikke, for deres angribende landsmænd blev modtaget af en

morderisk ild bestående af kardæsskud, samt håndvåben- og espingolild fra de danske forsvarere. Ved Mølleskansen nåede slesvig-holstenerne helt frem til denne, men så heller ikke længere. Angrebet på Gooshof nåede frem til graven foran Tredediget, hvor man blev udsat for en overvældende beskydning fra de danske skytter. Tredje kolonne nåede frem til graven foran det blanderede batteri, hvor det gik i stå. Fjerde kolonne var rykket frem mod de nordligste danske forsvarslinjer, men også her blev deres angreb afvist.

Kampen om mølleskansen. Tegning af Niels Simonsen 1850

Oberst v.d. Tann havde endnu ikke opgivet at erobre Mølleskansen og indsatte derfor en bataljon fra reserven, men også denne enhed måtte opgive sit forehavende. Klokken var nu 2300 og musikken på Ejderdiget ophørte. General Willisen, som hidtil ikke havde blandet sig i kampen, greb nu ind, da han så, at det sidste angreb mislykkedes. Han forbød yderligere stormangreb og beordrede tropperne til at trække sig tilbage. Kampen om Frederiksstad var forbi.

Tabene var store på begge sider. Danskerne mistede 339 mand, slesvig-holstenerne 720 mand og af byens borgere døde 10 og 20 såredes. Hertil kom, at store dele af Frederiksstad var forvandlet til en ruinhob.

P. J. du Ferrang, Friedrichstadt nach der Beschießung 1850, handkolorierte Lithographie

Nederlaget ved Frederiksstad var smerteligt for slesvig-holstenerne, så meget desto mere som det sagtens kunne være gået anderledes, hvis man havde fulgt general Wissels plan for angrebet. For den havde uden tvivl medført en slesvig-holstensk sejr. Nederlaget skyldtes bl.a. dårlig planlægning og ledelse af v. d. Tann samt manglende materiel og ammunition. Hertil kom en ejendommelig passivitet fra general Willisens side – ligesom ved Mysunde. Måske var årsagen hertil, at han ikke ønskede en militær aktion og kun iværksatte aktionen af frygt for at miste sin stilling. For samtidig med angrebet på Frederiksstad skrev Willisen til sin bekendt, den preussiske udenrigsminister Joseph Maria von Radowitz, at situationen var vanskelig for slesvig-holstenerne. Han var af den opfattelse, at en deling af det danske monarki i en dansk del og en tysk del, hvoraf den sidste skulle være en tysk lydstat, ville være den bedste vej ud af striden med Danmark. Ikke ligefrem en loyal handling over for hans arbejdsgiver, den slesvig-holstenske regering!

Kampen om Frederiksstad var den sidste større kamp i Første Slesvigske Krig. Det sidste skud i krigen blev affyret af en slesvig-holstensk soldat 21. januar 1851 ved Sorgbrücke.

Litteratur

Generalstaben (udg.): Den dansk-tydske Krig 1848-1850. Bd. III. 1850. København 1885-1887

Jensen, N.P.: Kampen om Sønderjylland. Bd.3. 1850. København 1916

Stolz, Gerd. Die Kampf um Friederichstadt im Jahre 1850. Husum 2000

Rendsborg i Nato-tiden, HQ LANDJUT

Korpset blev etableret 1 JUL 1962 med hovedkvarter i Rendsborg.

Det blev en succeshistorie for samarbejdet mellem Danmark og Vesttyskland i efterkrigstiden. Hundredvis af officerer og tusindvis af soldater og værnepligtige lærte hinanden at kende.

Dert skete efter lang tids dansk debat. NATO's øverstbefalende i Europa – den amerikanske general Lauris Norstad – havde siden sin tiltrædelse i 1956 arbejdet hårdt for, at det skulle ske.

Og fra 1959-60 var det dansk tyske militære samarbejde i realiteten etableret.

Hovedkvarteret var det første på korpsniveau, hvor officerer fra flere nationer skulle arbejde tæt sammen. Det var et dansk krav, at det skulle ligge i Slesvig-Holsten, fordi man ikke ville have tyske officerer boende i Danmark.

Den danske socialdemokratisk-radikale regering havde store overvejelser, inden den i NOV-DEC 1961 accepterede kommandoen. Førrend var gået år med interne diskussioner. Regeringen under Viggo Kampmann var mildt sagt kritisk over for NATO og Tyskland. Samtidig lagde Sovjet et massivt pres og betegnede en etablering som en trussel mod Warszawa – pagtlandene.

Fra dansk side var det et krav, at der skulle være dansk ledelse af LANDJUT. Derfor var generalmajor F.B. Larsen chef i de tre første år, med den tyske brigadegeneral Zawatzky som næstkommanderende. Men med en bestemmelse om, at cheferne fremover skiftevis skulle være danske og tyske.

Medens chef og stabschef altid skiftede mellem DK og D, så var

G1 – Personel og Administration og

G3 – Operations og Training altid tysk, medens

G2 – Intelligence

G4 – Logistics og

CIS – Communications og Information altid dansk.

Herudover var der nationalt support elementer til begge lande.

Ud over den danske og tyske bemanning var der ligeledes afgivet fast en britisk officer til hovedkvarteret og lejlighedsvis amerikanske og canadiske officerer (6US, 4UK, 1CA).

Samlet var der en fredstids bemanning på 81, opdelt på 16 danske, 20 tyske og 1 britisk officer, 17 danske og 19 tyske mellemledere, 11 tyske menige og 11 civile – altså en næsten lige fordeling mellem Danmark og Tyskland.

Sproget var naturligvis engelsk.

Tjenesteperioden var normalt fire år.

I krise- og krigstid forøgedes bemanningen med Emergency Establishment Supplement(EES), der talte ekstra 92 officerer og 75 mellemledere – en nødvendig forstærkning af hovedkvarteret som var inde til øvelser og studieperioder mm.

Som kaptajn var jeg selv operationsofficer i EES og jeg nåede at deltage i et par af de store øvelser inden jeg fik ny designeringsfunktion og endnu tidligere som helt ung officer

nåede jeg med 1/Fynske Livregiment og dermed 3 Jyske Brigade at deltage i en af de meget store BOLD GUARD – øvelser i civilt terræn, hvad jeg ligeledes havde held til som sergent i 1 OPKESK/JDR.

LANDJUT's ansvarsområde dækkede Fyn, Jylland og Slesvig-Holsten incl. Hamburg frem til den indre tyske grænse.

Hovedkvarteret forblev i de første 30 år eneste multinationale hovedkvarter i NATO - først fra slutningen af 90'erne blev det mere almindeligt og her blev seks ud af otte korpshovedkvarterer multinationale.

LANDJUT opgaver i fredstid var at planlægge for og øve dets operative opgaver. Disse var forsvar af NATO's territorium.

Det var således hovedkvarterets hovedopgave at samle dets multinationale korps og eventuelt andre tildelte styrker, klargøre dem til indsættelse, deployere dem og i sidste instans kæmpe for at forsvare NATO – landenes territorier. I den sidste del af perioden endvidere deltagelse i Peace Support Operations, herunder eventuelt formering af hovedkvarteret for en Peace Support Mission.

Opgaverne blev løst gennem:

- Studieperioder og øvelser
- Involverende så mange potentielle forstærkninger som muligt
- Udvikling af doktriner og Standing Operating Procedures – såkaldte SOP'er
- Udøve forbindelsesvirksomhed med sideordnede hovedkvarterer i Command Post Exercises

Styrketildelingen til at løse opgaverne var fra dansk side diverse korpstropper, Jyske Divisionskommando med divisionstropper, 1., 2. og 3. Jyske brigade samt Militærregionerne III og IV, der blev defineret som Combat Zone. Fra tysk side stilledes der ligeledes med korpstropper og 6. Tyske Division samt senere en reserveenhed; en meget tung panserbrigade. Reelt var der dog behov for en 3. dispositionsenhed af divisions størrelse, hvorfor mange øvelser netop omhandlede forstærkningsproblematikken. Der kom fra medio 90'erne endvidere opgaven vedrørende Partnership for Peace, som blev en stadig større opgave og som blev videreført i Multinational Corps Northeast regi i Stettin.

Hovedkvarteret i Rendsborg blev en gedigen succes.

Politisk var det med til at opbygge et tillidsforhold mellem landene. Det hang også meget sammen med, at det danske socialdemokrati under Jens Otto Krag og Per Hækkerup så langt mere positivt på NATO, Europa og Tyskland, end forgængerne.

Samtidig fik det stor betydning, at SPD og Willy Brandt fra 1966 kom med i regeringen og fra 1969 fik kanslerposten.

Det var dog af større betydning, at hundredvis af officerer fra de to lande kom til at arbejde sammen i længere perioder. Det var med til at ændre opfattelsen af de andre. Især det danske syn på tysk militær ændrede sig meget markant gennem de 35 år hovedkvarteret eksisterede.

Det skal holdes sammen med, at mange tusinde menige og værnepligtige lærte hinanden at kende under talrige øvelser.

Det var stærkt medvirkende til, at den danske befolkning kom til at se på Tyskland som en allieret – ikke som en fjende.

Man lærte at acceptere, at soldater fra Bundeswehr var på øvelse i Jylland, fordi det havde stor betydning for dansk sikkerhed.

Jens Erik Frandsen

Kilder

Danske forsvarsordninger efter 1945, Faggruppe Krigshistorie og Statskundskab, Hærens Officersskole, Frederiksberg Slot. 1. udgave, oktober 2006

Kaserne an der Eider. Zur Geschichte eines Rendsburger Militärsstützpunktes, Lars Mischak, 2017

Headquarters Allied Forces Schleswig-Holstein and Jutland Information Booklet, HQ LANDJUT, Rendsborg, MAY 1998

Fortællinger fra grænselandet